بەشی یەکەم

پێشەکی

ئەو رۆمانە (گێڕانەوەیە) رووداوەکانی بۆ ساڵی ۱۸۷۲ دەگەڕێتەوە، لەو ساڵەدا ئەندازیاری گەنجی بەلژیکی جۆرج نجلماکرس بڕیاری دامەزراندنی کۆمەڵگەی هێلی ئاسنینی لە ئەورووپا داوە، ئەو دەزگایەش وەك ئەو دەزگایانە بێت، کە ئەو زووتر بینیویەتی.

ئەو ئەندازیارە گەنجە تەمەنی ۲۷ ساڵان بووە کە سەردانی ئەمریکای کردووە، لەوێ بیرۆکەکەی هاتۆتە خەیاڵ، بە فارگۆنە تایبەتییەکەی نووستن سەرسام بووە، ئەو فارگۆنە نووستنانە لە ناو شەمەندەفەرەکانی ئەمریکا باوبووە، یەکەمجار لە ساڵی ۱۸٦۰ فارگۆنی بە پەردە و بە سیسەمی تایبەتی هەبووە. نجلماکرسی ئەندازیار فارگۆنەکەی بە فارگۆنێکی داخراوی روو لە لایەکی کراوە لە ساڵی ۱۸۷٦ ەوە بینیووە، لەوێشەوە بڕیاری دروستکردنی کۆمەڵگەی نێونەتەوەیی بۆ فارگۆنی نووستن داوە.

ئەو سەردەمە لە ئەوروپا هێلە ئاسنینەکانی گواستنەوە جیاوازی نێوانیان هەبووە، هەر وڵاتەو هێلەکانی نێوانیان بە شێوەیەکی تایبەتی بووە، بۆیە پێویستی بە بەرنامەیەك هەبووە بۆ گۆڕین و گونجاندنیان لە شوێنکەوە بۆ شوێنکی تر. کە ترێنی ئەمریکی وڵاتانی ئەورووپی گرتەوە، زوو بیر لەو کێشەیە کرایەوە، تا بتوانێ خزمەتی زۆرتر بە ئیسراحەت و خۆشی بگەێنێتە بەکارهێنەرانی ترێنەکە، نجلماکرس زیرەکانە بیری لە چارەسەر کردەوە، بیری لە بەرنامەیەکی هاوشێوە و هاوتەریب بۆ هەموو وڵاتەکان کردیتەوە، ئەویش نوێکردنەوە و دانانی بەرنامەی نوێ بۆ هێلەکانی ترێنی ئەورووپا بوو.

پەیدابوونی ترێنی خۆرهەڵات

لە ساڵی ۱۸۸٤ کۆمپانیای نجلماکرس بە ناوی کۆمەڵی فارگۆنی نووستن و گەورەترین ترێنی خێرا لە ئەورووپا دامەزرا. بە ماوەیەکی کورت ئەو کۆمپانیایە ناوبانگێکی زۆری پەیداکرد، مۆڵەتی رێکخستنی گەشتە رەسمییەکانی زۆربەی چالاکییەکانی پاشایەتی ئەورووپیی وەرگرت، بەو مۆڵەتە زۆرتر سەرکەوتن و ویستنی لەبەر چاوان دانا، ئەوەش لە ترێنی خێراکەی خۆرهەڵات خۆی دۆزییەوە، چیرۆکەکەش ئاوێتەی سەرچلی و گیانبازی مرۆڤایەتی و خۆشی و پلەبەرزی تەکنەلۆژی ئاست بەرزیان پێوەیە.

ساڵانە ترێنی نوێی لە ئاسیا و خۆرهەڵاتی ناوەڕاست دروستکردووە، تا ئیمرۆش ناوبانگیان ماوە، وەك دێری شیعری بەجۆش سەدایان ماوە، وەك ترێنی زێرین و ترێنی بەرەو سیبیریا و ترێنی ئەستێرەی باکوور و ترێنی شین. ترێنی شین فارگۆنەکانی کرابوونە سەماگە، بالیەکانی مۆسیقاکەی لە داریۆس میلهۆد و دەقەکانیشی لە جین کوکتۆ و جلوبەرگەکانیشی لە کۆکۆ شازل و پەردەکانی لە بیکاسۆوە وەرگرتبوو.

لە چێشتخانەکانی ئەو ترێنەش چەندین دیداری زۆر نهێنی کراوە. هەروەها ئەو ترێنە بوویتە دیکۆری فلیمی (تاوانی ترێنە خێراکەی خۆرهەڵات)ی سیدنی لۆمی، هەروەها ئەو ترێنە باشترین وەسیلەی گەیاندن و گواستنەوەی کۆکۆ شانیل و ساشا فیتری بووە لە مۆنتیکارلۆوە بۆ ڤیینا و لە پاریسەوە بۆ سانتپیترسبۆرگ و لە مەدریدەوە بۆ قستنتینیە، ئەو ترێنە بوویتە ترێنی پاشاکان، یان بلێین پاشای ترێنەکان. ئەو ترێنە بووە خەمی گەورەی نووسەرانی وەك ئاجاتا کریستی و فالیری لاربود موروند و بییر ماك ئولان و ژمارەیەکی زۆری شاژنانی نازدار و چەندین شازادە و گەورە دۆقەکان و لۆردەکان و بەگزادە هەنگارییەکان و دەولەمەندەکانی رۆمان و سەرمایەدارانی زەویوزاری زۆر.

یەکێك لەوانە وتبووی:

ترێنە خێراکەی خۆرهەڵات ئەو رێگایەی بە سێ سەعات دەبڕێت!

ڕەمزی ئەورووپا

ترێنی خۆرهەڵاتی خێرا، نەك تەنها ترێنێكی خێرا بووە و بەس، بەڵكو ئەو ترێنە ڕەمزی ئەورووپاش بوو، چونكە ئەو دەمانە هێشتا ئەورووپا خۆی باش نەگرتبوو، دەروازەكەی بۆ پیاوانی كار و دەوڵەت و ناودارانی توێژە دیارەكانی خستبووە سەرپشت، بەو ترێنە عاشقانی سەفەر و گەڕان لە وشكایی دەرگایان بۆ كرایەوە. لەناو ترێنەكەی ئەندازیارە بەلژیكییەكە چەندین ڕووداو و بەسەرهاتی درامی تێدا ڕوودوا‌وە، پاڵەوانی ئەو درامایانەش كەسانی كارای بواری سیاسی و تۆڕەكانی هەواڵگری بووینە.

لە فارگۆنی ژمارە ٢٤١٩ دا بە فەرمانی حكومەتی فەڕەنسی ئەو فارگۆنە كراوەتە نووسینگەی ماریشال فۆك، لەوێ ڕێككەوتننامەی ئاگربەستی شەڕی یەكەمی جیهانی لە ١١ ی نۆڤمبەری ١٩١٨ لێ بەسترا.

پاش بیست ساڵ لە هەمان فارگۆندا هیتلر ئیمزای رووخانی مۆركردووە.

ترۆتسكی بەو فارگۆنە سەفەری كردووە، لەو فارگۆنەدا فەرمانی دامەزراندنی سوپای سووری دەركردووە. دپلۆماسێكی كارمەندی سویدی لە بودابست بەو ترێنەوە ٢٠ هەزار جولەكەی لە دەستی نازییەكان لە ڕۆژانی شەڕی دووەمی جیهاندا رزگاركردووە.

خروتشۆف ئەوەی پاش ستالین دەستبەكاربووە، بەو ترێنە سەفەری كردووە، لەناو ئەو ترێنەدا بڕیار و بەرنامەی دیواری بەرلینی نێوان هەردوو بەشەكەی بەرلینی بۆ هاتووە. كارمەندانی هەواڵگری خۆرئاواو هەتا ئەوانەی بۆ بەرژەوەندی كرملینیش كاریان كردووە، بۆ گەڕان بەدوای نێچیرەكانیان سواری ئەو ترێنە بووینە.

نهێنییەكان .. نهێنییەكان

لە گەشتەكانی ناو ترێنەكەدا لە سەدەی بیستەم سەدان پەردەی شاراوە و دەمامكی نهێنی لەسەر زۆر ڕووداوی سیاسیی گرنگ و چارەنووسساز هەڵدراوەتەوە. یەكێك لەو پلانانە كۆششی كوشتنی ترۆتسكی بووە، تۆڕەكەش ئەندامی هەواڵگری سەر بە ستالین بووینە، ئەو دەزگایە جاسووسییە توانیبووی جاسووس لە چواردەرەی هیتلریش بچێنێت.

منیش زۆر بیر لەوە دەكەمەوە قەدەرێك دێت ئەو نهێنییانە ئاشكرا بكەین و شوێنە شاراوەكان بدۆزینەوە، بەو شێوەیە لە ڕۆمانی (سانت پیترسبۆرگ) توانیمان، ئەو كەسانەی لەو سەردەمانەدا كاریگەرییان هەبووە ناونووسیان بكەمەوە، ئەوەمان بۆ سازبوو.

بیرۆكەی ناجلمكرس بوو توانی ئەورووپا بەیەك ببەستێتەوە و ئەو گیانبازییانە سەرلەنوێ دابرێژرێتەوە، بەو پرۆژەیە بە یەك پلیت دەتوانی لەو ناوچەیە بگەڕێیت و سنوورەكان ببڕیت و وێنە و دیمەنی نازدار ببینیت. زۆر كەسایەتی دیاری ئەو جیهانە سواری ئەو ترێنە بووینە و سەفەریان كردووە، لەوانە دامەزرێنەری بالیە رووسی دیاگیلاف و گیانبازی هۆلەندی ماتا هاری، ئەوەی لە ڕۆژانی شەڕی یەكەمی جیهان نووسینگەكەی لەناو ئەو ترێنەدا لەنێوان پاریس- پراگ دامەزراندبوو. لەو ترێنەش جاسووسی ئینگلیزیی ناسراو لۆرنسی عەرەب و مارلین دیتریش سەفەریان كردووە، ئەوەی لە ڕۆژانی گەشەی نازییەت لەناو جوانترین چیرۆكی خۆشەویستیدا ژیاون.

راوول والنبرگیش لەو ترێنە بووە. لەو كۆتاییانەشدا ڤاتسلاف هافلی سەركردەی ئۆپۆزسیونی هەنگاری ئەوەی پاشان بووە یەكەم سەرۆكی چیكۆسلۆفاكیای ئازاد و

ڕەمزی کرانەوەی خۆرهەڵات و لێدانی زەنگی ڕزگارکردنی پراگ و کۆتایی قۆناخێکی ئەو سەردەمە تا هەتا هەتایێ. ڕابەری ئەمجارەمان بۆ زانینی زانیاری زۆرتر لەناو ترێنی خۆرهەڵاتی خێراکە، مێردە گەنجە نیویۆرکییەکە بوو، ئەوەی قەدەر بەرەو نووسینەوەی ئەو کتێبەی بردم.

قەدەر

(کای) بە نەژاد ئەڵمانی بووە، (ئەنا ئالف رنسیە)ی ژنیشی بە نەژاد ڕووسی بووە، لە نیویۆرك لەو شارە جەنجاڵەدا ژیان دەبەنە سەر، ئەو ژنە گەنجە چالاکی و بزێوییەکەی لە باب و باپیرانیەوە بۆ ماوەتەوە، لە تەمەنی ١٨ ساڵییەوە زماڵەی خوێندنی لە خوێندنگا باشەکانەوە بۆ هاتووە، سەرەتا لە زانکۆی کمبریدج و پاشان لە زانکۆی ئێم بی ئای لە ولایەتە یەکگرتووەکان خوێندیەتی و خوێندنی لە ئابووری تەواوکردووە، لەبەر زیرەکی هەموو لە نیویۆرك بە کیژۆلە زێرینەکە ناویان ناوە، هەموو نیشانەکان هێمای ئەوەیان پێوەبووە قەدەر هاوشانی دەبێت.

بیرۆکەیەك ئەو ژن و مێردەی هەراسان کردبوو، ئەنا سەرقاڵی ئەوە بوو ڕیشە و بنەوانی باب و باپیرانی خۆی بدۆزێتەوە، لەبەر مێژووی ڕەشی وڵاتەکەی نەیدەویست لاپەرە ڕەشەکانی مێژووی ئەورووپا هەڵبداتەوە. لە پشوویەکی خۆیاندا بیری ئەوەیان کردووە بەرەو ئەسیا ڕابکەن و کەمێك دووربکەونەوە، ئەنا بیری لەوە کردەوە لە خاڵێکی دەرچوونەوە لە دوارۆژی کیشوەری ئەورووپی بگات، ئەوەش ڕەنگە لە پاریس یان لە پراگ یان لە ئەستەنبۆڵەوە دەبێت. کە تەماشای کارتی سەفەر بە ترێنی خۆرهەڵاتی خێرایان کرد، هەستیان بەوەکرد ئەو ترێنە مەرامی ئەوان جێبەجێ دەکات، چونکە ئەو ڕێگایە نێوان تورکیا و ڕووسیا و پراگ و پاریس و ڤینیسیا دەبەستێتەوە، بۆیە ژنەکە ویستی مێردەکەی ڕازی بکات بەو ترێنە سەفەر بکەن.

بەیانییەك وتوێژێکیان لە مانهاتن بۆ ئەو سەفەرە کرد، ئەنجامەکەی بەرنامەی سەفەرەکەیان بڕاندەوە. بە تەلەفۆنێکی پزیشکی تایبەتی ئەنا بیرۆکەکە بە تەواوی گۆڕا، پزیشکەکە داوای کرد ئەنا بێتە سەردانی و دوا ڕاپۆرتی تاقیگەی پێڕابگەیێنێت. ئەناش ماوەیەك پێشتر ئەو پشکنینەی کردبوو. هەردوولا چوونەوە سەرکاری خۆیان بە هیوای ئەوەی نیوەڕۆیەکەی لەلای دکتۆرەکە یەکتری ببیننەوە.

ژنێکی شۆخ، بە ڕوو خۆشییەوە پێشوازی کردن و فەرمووی ژوورەوەی لێکردن.

ـ فەرموون دانیشن.

دکتۆرەکە پەنجەکانی هەردوو دەستی بەیەکترییەوە دەجولاند و وتی:

خاتوونەکەم من بە چوار ڕێگاوە بۆت ناهێمە پێش، تۆ تووشی کانسەر (شێرپەنجە) بوویت.

بەو قسەیە ژن و مێردەکە ڕوویان زەرد هەڵگەڕا و بەرگەی ئەو هەواڵەیان نەگرت.

کای بە هیواوە وتی:

دەکرێ ئەوەش چارەسەر بکرێت، چاك دەبیتەوە!

دکتۆرە ژنەکە بە ساردییەوە، بەبێ ئەوەی ڕەچاوی هەستی برژاوی ئەوان بکات، وتی:

بەداخەوە لەبەر ڕۆشنایی ئەو دەرئەنجامەی پشکنینەکە من هیوای چاکبوونەوە نابینم، ڕێژەی چاکبوونەوەکەی تەنها ٢٪ ە!

ژن و مێردەکە هەستیان بە فەوتان کرد و تروسکاییەك هیوایان لەبەر چاوان بۆ خۆشی نەما، هەموو پرۆژەکانیان با بردی، لەبەر داماوی ئەوان، ئەو ڕۆژە کەنداوی هودسۆن بە هەورێکی ڕەش ئاسمانەکەی تەڕکردبوو. پێش ئەو سەعاتە ژیانیان جوان بوو، ڕۆژانە کە پەنجەرەی شوقەکەیان دەکردەوە پەیکەری ئازادی بەروویان بە شادییەوە دەردەکەوت.

کە گەڕانەوە ماڵەوە بە جووتە تا چاوەکانیان سوور هەڵگەڕا گریان، مێردەکە ترسا نەوەك ژنەکەی لە نهۆمی ٢٧مینی باڵەخانەکەوە خۆی فڕێ بداتە خوارەوە، ئەنا

شانبەرز لە رووی پەنجەرەکە وەستا و چەپکە گوڵەکەی ژوورەوەی بە ئاسمانەوە فڕێدایە خوارەوە. لە نیوچەوانیەوە رەشبینی و بیری دۆزەخی لێ دەباری، هیچی بۆ نەمایەوە بە قسەی دکتۆرەکەی، نەشتەرگەرییش سوودی نەما تا بیکات. پاش چەند رۆژێك مێردەکە سەردانی دکتۆرەکەی کردەوە، نەیدەویست ئەوە قەبووڵ بکات، لەو سەردانەدا بە دکتۆرەکەی وت من ژنەکەم بە مامۆستایەکی ناوداری بەرێوەبەری بنکەی زانستی کارنسەر لە نیویۆرك نیشاندەدەم. ژنەکە نەیدەویست هەمان ئەنجام و وەڵامی پشکنین لە یەکێکی ترەوە ببیستێتەوە، بۆیە سەرەتا رازی نەبوو خۆی بە دکتۆری تر نیشان بدات، بەڵام کای مێردی سووربوو لەسەرئەوەی سەردانی ئەو مامۆستایە بکەن. ئەویش بەناچاری قەبووڵی کرد.

ئەنا بە رەنگە کەسکەکەی پشتی بە دیواری ژووری پێشوازی دکتۆرەکە دابوو، ئەو رۆژە شاری مانهاتن بە تەمێکی بەیانییانە داپۆشرابوو. ئەگەرچی کای مێردی قسەشی بۆ دەکرد، بەڵام ئەو هۆشی لای ئەو نەبوو، دەم نا دەمی زیندەوەرێك لەبەردەمی دەفڕی و دەنیشتەوە، لەو دەمەدا قسەیەکی مناڵی بەبیر هاتەوە کە دەوترا:

نابی زیندەوەری زستانان بکوژیت، چونکە یادگاری هاوینی رابردوون و موژدەی سەرەتای پاییزە.

نۆرەی ئەوە هات پرۆفیسۆرەکە پێشوازییان بکات، پرۆفیسۆرەکە پیاوێکی چینی تەمەن گەورەبوو، لەگەڵ رۆژگارا بەڕاستی ببووە پیاوێکی نیویۆرکی تەواو و حەزی بە یاری بیسبۆلیش کردووە، هەموو دەمێك ئامادەیی هەبوو بۆ هەلگرتنی رووبەرووبوونەوەکان. کە چوونە ژوورەوە بە رووی ئەو دوو گەنجە پێکەنی و وتی:

دەی گەنجەکان بۆم بگێڕنەوە چیرۆکەکەتان چییە. سەرلەنوێ بۆم بگێڕنەوە.

پاش ئەوەی سەربردەکەیان بۆ گێڕایەوە، هەردوو چاوە گچکەکانی زەق بوونەوە، دەموچاوی هاتە پێشەوە و بە تووڕەییەوە وتبووی کە پێشوازی نەکردنەوە، دیمانەی نەویستن تەنها لەبەر ئەوەی ئێوە نەتانویست نەشتەرگەری بکەن، هەر لەبەر ئەوە .. ئۆها!

زوو پرۆفیسۆرەکە بە هێمنی و بە بیدەنگییەکی ترسناکەوە بەرەو ژنە دکتۆرەکەیان رۆیشتبوو، پاش گاڤێك گەڕایەوە لای ژن و مێردە گەنجەکە. ئەنا و کای ماندوو و شێواو دیاربوون، هەفتەیەك بوو تێر خەو نەببوون، ئەگەرچی دایك و باوکیان و هاوڕێیەکانیان زۆر خەمیان بۆ خواردبوون و زۆریش چاودێرییان کردبوون، بەڵام چاویان بە گریانەوە دیاربوو. ئەو ماوەیەش خۆیان خزاندبووە گوندێکی گچکەی لاچەپ، ئەنا بە حەبێکی خەو باش خەوی لێدەکەوت، بەڵام بەردەوام بە هاوار و زیڕەوە لە خەوەکەی بەئاگاهاتووە، هاوارەکەی ئاوێتە زریان و بایە بەهێزەکەی بەر پەنجەرەی ژووری نووستنەکەی ببوو.

کە تەلەفۆنەکە لێدرا چەندین بیرۆکە مێروولە ئاسا لە مێشکی ورووژان، ویستی وەڵامی تەلەفۆنەکە نەداتەوە، بەڵام کای مێردی بە دەستی ئیشارەتی بۆ کرد وەڵام بداتەوە. دەنگە گەورە دڕەکەی پرۆفیسۆرەکە نیگەرانی کرد:

خاتوونەکەم، ئەگەرچی من زۆرجار بەوە ناسراوم هەواڵی ناخۆش بە خەڵکی رادەگەێنم، بەڵام هەواڵەکەی ئەمجارە خۆشییە، من پێت دەڵێم تۆ نەخۆشی کانسەرت نییە!

لە وەڵامدا ئەنا بە سەرسامییەوە وتبووی چۆن!

ئەویش لە وەڵامدا وتبووی:

ئێستا ئامێری ژماردنی پێشکەوتوو هەیە، ئەوانە ئەنجامی خێرا و وردیش دەردەکەن، لەو ئەنجامانەدا یەکێك ورد و دروست نەبێت، ئەوە تەواوی ئەنجامەکەی ناو کۆمپیوتەرەکە بە هەڵە نیشان دەدات، دیارە ئەوەش هاتیتە پێش دکتۆرە گەنجە ژنەکەی هاوپیشەم، ئەوەی ژیانتی کردبووە گرەو، ئەو نەشتەرگەرییەی زووتر بۆت کراوە، شوێنەوارەکەی نیشانەی ئەوەی داوە، کە تۆ دووچاری شێرپەنجە بوویت. ئەگەر ئەو هەڵەیە کلاسیکی بێت یان مرۆڤایەتی بێت، ئەوەیان دەبێت، بەڵام ئەوەی نامرۆڤایەتییەکە ئەوەیە دەستت لەو بابەتە بشۆیت و لە کۆڵ خۆتی بکەیتەوە.

من قسەم لەگەڵ ئەو پرۆفیسۆرە کرد کە سەرپەرشتی ئەوی کردبوو، چۆن ئەو هەڵەیە لە دەستنیشانکردنەکە رووی داوە، لە وەڵامدا وتبووی:

من تازە ئەو ئەرکەم لەو مەڵبەندە وەرگرتبوو، من بواری ئەوەم نەداوە ئەو دکتۆرە ژنە لەو مەڵبەندە کاربکات، لەوەش دڵنیام.

لەو ساتانەدا (ئەنا) دایك و باوکی بەو شەو درەنگە لە خەو بە ئاگاهێنابوو، سەعات سێی بەیانی بوو.

کای لە تەلەفۆنەکە هاواری کردبوو ئەنا کانسەری نییە!! سەرەتا زۆری نەمابوو شێت بن، کە ئەو هەواڵەیان زانی و لە راستییەکەی گەیشتن، هەموو لایەك لە خۆشیا گریابوون. دایك و باوکە مردنی کیژەکەیان دانابوو، کای نەمانی ژنەکەی دانابوو، ئەناش ژیانی نامینێت. ئەو هەواڵە ئاهەنگی دەویست، بەڵام کای نەیدەویست ئەنا و دایکی جێبهێڵێت. ئەوان دەیانویست زۆرتر لە پشکنینەکان بکۆڵنەوە و زۆرتر دڵنیابن. باوکی ژنە گەنجەکە بە تووڕەییەوە چەند کەرەستەی ژوورەکەشی شکاند و هاواری کردبوو و وتبووی ئەو موعجیزەیە دووبارە پشکنینی ناوێت.

بەیانی پرۆفیسۆرەکە دووبارە خۆی تەلەفۆنی بۆ ئەنا کردبۆوە.

ـ ئەوە بەرپرسیارییەتییەکی گەورەیە، من ئەو نموونەیەم بەبێ ناو، بۆ دوو مەڵبەندی ناوداری باش لە تکساس و کالیفۆرنیا رەوانە دەکەمەوە.

دەرچوونی ئەنجامی ئەو پشکنینە ١٥ رۆژی دەویست، ئەو چاوەڕوانییەش بۆ ئەو ژن و مێردە ترسناك و کوشتن بوو، لەو ماوەیەدا هەمووولایەك بۆ سەلامەتی منداڵەکان و دایك و باوکیان نوێژیان کرد .. لەو رەوشەدا ترسێکی کوشندە لە ئارادابوو.

هەمووولایەك بەختیاربوون، پاش ٥ رۆژ ئەنجامی پشکنینەکە دەرچوو، بەختیاربوون بۆچوونەکەی ئەو لەسەر نەخۆش نەبوونی ژنەکە تەواوبوو. ئەو دوو گەنجە پاش ئەو شۆکە گەورەیە، بۆ یەکەمجار چوونە پشوودانێکی درێژ. ئەو دیدارەشیان بۆ دیداری میتافیزقی نەبوو، بۆ دۆزینەوەی رەچەڵەکیان بوو، ئەو سەفەرەیان بۆ ژیان بوو.

بە رێکەوت چیرۆکی گەڕان بەرەو دۆزینەوەی رەچەڵەك رۆیشتن، لەلای برادەرێکیان لە شەقامی پێنجەم داوەتکرابوون، بەرێز (زیللك) پیاوێکی کاری کارامە و فەیلەسووفێکی ناوداربوو، ئەنا پێشنیاری کرد کتێبخانەکەی ببینێت، لەناو کتێبە دەگمەنەکانیدا، کتێبێکی رەنگ ئەرخەوانی بە ناوی دامەزراوی ئەلکسندر یاکلوفلف و بەڵگەنامەکانی کەوتە بەرچاو.

زیللك وتبووی:

سەرۆکی رێکخراو بۆ دیموکراسی، ئەو کەسە رێزی زۆرم بۆی هەیە، زۆر دیدارمان بووە، تا ئیمرۆش ئەو پەیوەندییەمان ماوە. بێ گومان منیش زۆرم لە برسترۆیکا بیستووە، ئەو بەڵگەنامەیەش باسی ئەو بابەتە دەکات، من ئەو کتێبەم لا پیرۆزە، چونکە کوڕە مامێکم لەگەڵ ئەو تۆڕە بووە، تۆڕی ولنبرگی دیپلۆماسی سوێدی، پێش ئەوەی لە ساڵی ١٩٤٥ لە بودابست لەلایەن هێزەکانی سۆڤیەت بۆ قەڵاچۆکردنی جاسووسی بگیرێت، گیانی زۆری جولەکەیان لە رۆژانی شەڕی دووەمی جیهان رزگارکردووە. بە پەنجە ئیشارەتی بە ناوی کتێبەکە کرد.

ئەنا ناوی باپیرانی بێ سەروشوێنی لە ساڵی ١٩٤٥وە دۆزییەوە. بۆی روون بۆوە کەوا ئەوانیش ئەندامی ئەو تۆڕە بووینە، بەردەوام پرسی ئەوەی لە هزرا هەبوو، دەبێ چۆن و کەی و لەکوێ دایك و باوکی مردوون!

پیرەمێردەکە زانی ئەو ژنە گەنجە زۆر پەرۆشە، وێلە بە دوای مەبەستێك بۆیە بەڵێنی بە ئەنا دا، بە هۆی ئەلکسندر یاکلوفلفی برادەری چەندین نهێنی بۆ ئاشکرا بکات.

بەشی دووەم

گەشتێك بۆ دۆزینەوەی رەگ و رەچەڵەك

قەدەر وای هێنا پاش دوو مانگ (کا)ی بەو ترێنەی کە لە ساڵی ١٩٥٥ سەردانی مۆسکۆی پێ کردبوو، ئەوجارەش لەسەر داوای دەستەیەك ئابووریزانی رووسی گەنج، یلتسین لە سەرەتای نۆهەدەکان چەندین زانا و شارەزا و سەرمایەگوزاری بێگانە و ئەمریکی بۆ بەرنامەرێژی ئابووری کەرتی تایبەت و سەرلەنوێ دارشتنەوەی زۆری دامەزراوە رووسییەکان داوەتکردبوو، پێش دوو مانگ دووبارە قەدەر ئەوی بردەوە مۆسکۆ.

رەوشەکەی ئەو کاتەی پاش نەمانی شیوعییەت ئەوەی دەخواست، دەبێ مۆسکۆ لە رەگ و ریشەوە گۆڕان بکات، گۆڕان لە هەموو لایەکەوە بووە بەرنامە، لە ئوگستی ١٩٩١ و بە ئاگاداری و سەرپەرشتی کی جی بی، دەستەیەکی ریفۆرمیستی گۆڕان و چوونەپێشەوە پێویست بوو بکەونە کار، تا بە هیچ شێوەیەك نەگەڕێنەوە پاشەوە و رژێمە شیوعییەتەکە نەگەڕێتەوە، بۆیە کاری بەردەوامی گۆڕان لە ئارادابووە، گۆڕانەکان لە رووی سیاسی و هونەری بوون. ئەگەرچی کەرتی تایبەت و بەرنامەرێژی لە بوارێکی تاریك و نادیار دەرۆیشت بەڵام لە نێوان ساڵانی ١٩٩٢ تا ١٩٩٤ رەوشەکە باش بەرەو گۆڕان و بۆ پێشەوە دەچوو...

بەرگی بانکەکان

لە نێوان شەو و رۆژێکا بەرپرسە گەورە شیوعییەکان و وەزیرەکان و بەرپرسەکانی تری دەوڵەت و حزب هەموو شتیان لەبیرچوو، لە سەرەتای رۆژانی برسترویکا سامانی زۆریان کۆکردەوە، بەرگی کار و پیاوانی بازاڕ و سەرمایەیان پۆشی، بوونە دەستەیەکی ئابووری بەهێز و تەواوی بازاڕ کار، خۆیان و سامانەکەیان لە ژێر چاودێری و دیتنی کی جی بی (دەزگای موخابەراتی رووسی) بوون، ناویان نابوون ملیاردێرە

بوارپێدراوەکان، بەو شێوەیە سەرمایەی نیشتیمانی گەورە لە رووسیا پەیدابوو. ئەو ماوەیەی (کای) لە مۆسکۆ مایەوە بە بوونی گەندەڵی دارایی و وەرگرتنی ناشەرعی پارە تووشی شۆك ببوو، ئەو چووە سەردانی ئەو شوێنانەی گۆگۆل و تۆلستۆی و پۆشکینی تێدا ژیابوو، لەو خانووە گەڕابوو کە بولگاگۆف رۆمانی (مامۆستا و مارگێت)ی تێدا نووسیبوو، زۆر لە هاوڕێیەکانی ژنەکەی ئەوی دۆزییەوە و دیمانەی کردن.

گیانە مردووەکان

ئەو شوێنەی کە رۆژانێك گۆگۆلی ناودار بەشی دووەمی (گیانە مردووەکانی) تێدا نووسیبوو، ئێستا بوویتە مۆزەخانەیەکی تایبەت. لەبەردەم ئەو ماڵەش رەتبوو کە پۆشکینی تێدا بەزاوا بووە و سەردەمێکیش تێدا ژیاوە، لەو شوێنەدا شاکارە بەنرخەکەی (شەڕ و ئاشتی)ی بەبیرهاتووە، ئەوەی زۆر جوان وەسفی هوتێلە گەورەکەی کۆنتیسە رۆستۆنی ناسراو لەناو هەموو مۆسکۆ کردووە. ئەو کتێبەی هێشتا لەو باڵەخانەیەدا هەیبەتی هەیە، ئەو بینایەی بوویتە ماڵی نووسەران. لەبەر راستییەکی شێوە شێواودا وێنە ئەفسوناوییەکانی مۆسکۆ وا خەریکە گوم دەبێت، ئەو گەڕەکە بوویتە شوێنی بازاری رەش و مامەڵە و کڕین و فرۆشتنی ناشەرعی، بوویتە نوایەك بۆ رووسە نوێیەکان، بەو ئاکارە رەنگ شین و خاکی و وەنەوشەییانە هەیبەتێکی بۆ خۆی نواندووە، ئەو دەڤەرە، ئەو وێنەیەی سیمایەکی بچووکی داوەتە کۆشکەکە، بەو هەموو گەندەڵی و شێواوییەی رووسیا لەبەر چاوی (کای) هەر نەمرە، لە بەرگە راستییەکەی خۆییەوە دیار نییە.

پەیامنێری شەڕ

پاش گەڕانێکی دوورودرێژ نیوەڕۆکەی پیاوەکە بە رێگایەکی بازنەیی گەیشتە پێش رێکخراوەکەی یکلوفلۆف، کە دەکەوێتە باڵەخانەیەکی بچووکی سێ نهۆمی، ئەگەرچی هەستی بە داوەشانیش دەکرد، بەڵام شانازیشی بەو کەسایەتییە کرد، ئەوەی

موخابەراتی کی جی بی بە پەیامنێری شەڕ و بە رووخێنەری یەکێتی سۆڤیەت و سەرۆکی دەستەی ماسۆنی نێونەتەوەیی ناویان بردووە.

ئەلکسندر یاکلوفلف لە ساڵی ١٩٢٤ لەدایکبووە، وەك پیاوەکانی سەردەمی خۆی سەربازی پیادە بووە و لە شەڕی دووەمی جیهانی پلەی ئەفسەری وەرگرتووە. شوێنەواری برینداربوونی لە جەستەی لەو شەڕەدا پێوە ماوە، فەرەنسییەکان ناوی شەیتانی گێلیان لێناوە، هەروەها بە تالیرندیش ناویان بردووە. خوێندنی زانستە کۆمەڵایەتییەکانی لە پەنجاکان تەواوکردووە و پلەی دکتۆرای دەوڵەتیشی وەرگرتووە، لە ساڵی ١٩٦١ چوویتە جیهانی کرملین، لەو شوێنە پلەی بەرزی وەرگرتووە و بەرەو پێشەوە رۆیشتووە، بەڵام لە شێستەکاندا پلەی بەرزبوونەکەی وەستاوە.

ئەو راوەستانەش وەك سزایەك بووە، چونکە ئەو نارەزایی بووە لە گوشاری نیشتیمانپەروەرانی ڕاسترەوەکان لەسەر دەزگاکەی کرملین. پاش ئەو سزایە لەو شوێنە راگیراوە و دوایی بۆ کەنەدا وەك سەفیر دوورخراوەتەوە، لە نێوان ساڵانی ١٩٧٢ تا ١٩٨٣ ماوەتەوە، لەو ماوەیەدا بواری بووە پەیوەندی باوەڕپێکراوانەی لەگەڵ گۆرباچۆفی سەرکردەی دوایی کرملین و دامەزرێنەری سیاسەتی ریفۆرمیستی بروستریکا و گلاسنۆست پەیداکردووە، ئەوەی شەفافییەتی سەرلەنوێ دامەزراندنەوە.

سەرەتای ریفۆرمیستی

یەکێتی سۆڤیەت بەرەو رووخان و نەمان دەرۆیشت، کە لە ساڵی ١٩٨٥ گۆرباچۆف سەرۆکایەتی وڵاتی وەرگرت، لە سەرکردایەتی پێویستی بە گۆڕینی زۆر هەبوو، یاکلۆفلف یەکێك بوو لە کەسە نزیکەکانی، ئەو بۆ ئەوە کاری نەکردووە سیستەمی شیوعیەت بپارێزێت، ئەو بۆ ئەوە کاری کردووە وڵاتەکەی رزگار بکات، ئەو وڵاتەی بەو شێوەو بەو سستەمەی تووشی شەڕێکی خوێناوی دەبوو، دەبوایە ئەو رژێمە شمولیە بگۆڕێت.

لەسەردەمی شەڕی سارد ا واقیعێکی چەسپاو لای دەستەڵاتدارانی هەبووە، ئەویش بڕبڕەی پشتی سیاسییان بووە، گۆڕینی ئاسان نەبوو، بۆیە مافی رەوای ئازادی بیر و دیموکراسی و ئەخلاق هاتە پێشەوە. سەرەتای پرۆژەی ریفۆرمەکەی یاکۆفلفی ساڵی ١٩٨٦ بانگەوازی ئەنتلجنسیا کردبوو، ئەوەی لە پێش شۆڕشەکەی بەلشەفی ساڵی ١٩١٧ بەناوی ئەخلاق پێناسەکرابوو، دووبارە ئەوەیان بەرپرسییەتی ئەخلاقی وەرگرتەوە، لەو رۆژانەدا کەسایەتی ئۆپۆزسیونی وەك ئەندری زاخارۆف-ی ناسراو، بواری درا لە وڵات بچێتە دەرەوە، گیراوە سیاسییەکان و نەخۆشی ناو نەخۆشخانە تایبەتییەکان و شێتەکان ئازادکران، ئەلکسندر سولجینتسین لەسەر ئەو کۆچبەرانەی دەیانەوێت بێنەوە ناو یەکێتی سۆڤیەتیی نووسی. یاکلوفلف داوای پەیوەندی بە پاپاوە کرد، وەڵام درایەوە ئێمە بەناچاری بوارێکی نوێی لەگەڵ دەدۆزینەوە لەسەر بنەمایەك تایبەتیی مرۆڤایەتی شیاو و ناسراوی ناو بەربەرکانی چینایەتی.

ئەلکسندر یاکلوفلف بە گەرمی پێشوازی لە (کای) کرد، بەبێ پێشەکی و یەکسەر زەرفێکی پێچراوی دابووە دەستی پێی وتبوو:

ئەو بوارە تەواوەم نەبوو زۆرتر لە ئەرشێفی نهێنی وەك شاهیدێك بۆ کوشتنی باپیرانی ژنەکەت بگەڕێم. بەڵام لە ئەرشێفی مێژووییدا رۆژانەی دەستخەتی داپیرەیم دۆزیوەتەوە، ئەو پێش شۆڕش ژنی ملحقێکی سەربازی بووە. من ناتوانم ئۆژەناڵەکانت بدەمێ، بەڵام کۆپییەکەی مەبەستەکەت دەپێکێت.

ترێنە ئەفسوناوییەکە

پاش ئەوەی زەرفەکەی پچڕی و لاپەرەکانی هەڵداوەتەوە بۆی دەرکەوتووە ئەوەی نووسراوە رۆژانەی سەفەرنامەی تایبەتین بە ترێنی خێرای خۆرهەڵات، نابێ ئەو ترێنە ئەفسووناوییە نموونە و هێمای رۆژانی تاریکی یەکێتی ئەوروپی بێت کە سەردەمی شەڕی سارد دروستی کردبوو؟ هەروەها چەند وێنەی شاری ئەستەنبوڵیشی تێدابوو.

کای بەو دۆزینەوەیە زۆر دڵشاد بوو، ئەو حەزی بە مانەوە نەدەکرد، ئەگەرچی مانەوەی و گەڕانی زۆر شتی باشی هیوا و ویستی ئەوی دەست دەکەوت، وەك ئەوەی لۆژیکی ئەو پێناسەی کردبوون وەك کۆتایی شەڕی سارد و رووخانی دیواری بەرلین و نزیکبوونەوەی ئەورووپا خۆرهەڵاتی و خۆرئاوایی، هەتا کەسایەتی دەرچوو و نامۆ لە رۆمانەکانی دیستوفسکی، زۆر شتی تری ترێنە خێراکەی هێمای ئەورووپای بێ سنووربوون.

کای داوای لە ئەلکسندر کردبوو، نهێنییەکانی کۆتایی شەڕی ساردی بۆ بگێڕێتەوە، پیرەمێردە زاناکە رووداوە گرنگەکانی ساڵانی نێوان ١٩٨٩ تا ١٩٩١ی بۆ گێڕابۆوە. ئەو دۆسیەی بۆ ئەورووپای ناوەڕاست گرنگ بووە، ئەوانە سەعاتە یەکەمەکانی برسترویکای تێدایە، یاکوفلف بەڕووی نەیارەکانی وەستا و کۆڵی نەداوە، ئەوەش لە ئەورووپای ناوەڕواست روویداوە تا میللەتان بە مافی حکومگێڕانی خۆیان گەیشتوون. یاکوفلف بۆ مەسەلەی یەکگرتنەوەی هەردوو ئەڵمانییەکە بە رووی کی جی بی و پارێزگارانی حیزب وەستاوە، کای وەك ئەڵمانییەك ئەو پرسەشی هەبوو.

لەو قۆناخەدا یەکگرتنەوەی ئەڵمانیا بە مەسەلەیەکی براوە و تەواوی ناوناوە، ناکرێ ئەو مەسەلەیە درەنگ بکرێت و بایەخی پێنەدرێت، بۆیە سەردانی ئەڵمانیای خۆرهەڵاتی کردووە، ئەو بیرۆکەیەی بە گوێی بەرامبەرەکەی چرپاندووە و یەکگرتنەوەکەشی بە ئارامی هەموو ئەورووپا زانیوە.

گۆرباچۆف لە برلین

زۆر بایەخ بە سەردانەکەی گۆرباچۆف بۆ ئەڵمانیای خۆرهەڵات لە پاییزی ١٩٨٩ دراوە، هاووڵاتییانی ئەڵمانی خۆرهەڵاتی وەك کۆنە سەرۆکەکانی خۆیان پێشوازییان لە سەرۆکی یەکێتی سۆڤیەت کردووە، کە گەڕایەوە مۆسکۆ گۆرباچۆف بە یاکلوفلفی وتبوو:

وا باشە بۆ جێگرتنەوەی پاشماوەکانی ستالینی کۆن کەسانی تر بدۆزینەوە.

لە بەهاری ١٩٨٩ بەردەوام هەواڵگری کرملین رەوشە ترسناکەکەی ناو ئەڵمانیای خۆرهەڵاتی بە راپۆرت بە سەرۆکی سۆڤیەتی رادەگەیاند، لە راپۆرتەکانیان هاتنە پێشەوەی رەوشێکیان پێشبینی کردبوو، مەسەلەکان بە ئاقارێکدا دەڕۆن لەگەڵ بەرژەوەندی ئەوانەوە دوورە و مەترسی پێوەیە.

کە یاکلوفلف جوان مەسەلەکەی شرۆڤەکرد، گەیشتنە ئەو راستییەی یەك رێگا و بوار لە ئارادایە، ئەویش یەکگرتنەوەیە. بۆ وەڵامدانەوەی ئەو پێشهاتەش پێویستی بە هێزی سەربازی سۆڤیەتی هەیە، ئەو ریفۆرمخوازانەی زۆر خێرا رەوشەکە دەبەنە پێشەوە بە سوپا و کی جی بی بە دیلی دەگیرێن. بەڵام لە شەوی هەشت لەسەر نۆی نۆڤمبەری ١٩٨٩ دیوارەکە کونبەدەرکرا، بەو هەنگاوە مێژوو بەرەو گۆڕانێکی تازە هەنگاوی برد، مەسەلەکەش تەنها پارچە هەورێك بوو و هات و رۆیشت.

یاکلوفلف داوای قەڵاچۆکردنی هەموو رەنگ و بۆنێکی بەلشەفیەتی کردووە، ئەوەش بە رووی (کای) کراوە، چۆن ئێوەی ئەڵمان هەرچی نازی هەبوو لە وڵاتەکەتان لەناوتانبرد!

لە رووسیا داوا لە دژی رژێمە شمولییە کۆنەکە تۆمار نەکرا، بەرپرسانی کۆنیان بە تاوانی دژ بە مرۆڤایەتی نەدایە دادگا، ئەگەرچی ئەو لیژنەیەی یاکلوفلف سەرپەرشتی دەکرد تۆمار و داوای ٢٥ ملیون قوربانی ناو یەکێتی ئەورووپییان هەبوو.

زەمەن دەڕوات

ساڵان بەسەرچوون، سەرۆك بۆتین هاتە سەرکار و کی جی بی گەیشتە قەناعەت و دامرکایەوە، ئاواش یاکلۆفلفیش بەرپرسییەتی رابردووی هەڵگرت. بۆیەش بە (کای)ی وتبوو:

لە کۆتایی بە داخەوە رووخانی شیوعییەتیمان لەدەست دەرچوو.

کای ئەو چەند سەعاتەی لەگەڵی مایەوە، بە کاتێکی مێژوویی ناساندووە، چونکە لە دەڤ پیاوێکی زۆر زیرەك بووە و زیرەکییەکەی بە زیرەکی خروتشۆف شوبهاندووە. لەبەر شەوق و سەرنجی زۆر دانیشتنەکەو نزیکبوونەوەی بیر و هزری ئەو و ژنەکەی، لە بیری چوو باسی مەبەستی سەرەکی هاتنی ئەو و (ئەنا)ی ژنی بۆ مۆسکۆ بکات، کە ژنەکەی نیازیەتی مێژووی باب و باپیرانی لە رووسیای نەمر بدۆزێتەوە. یاکلوفلفی ئەو کەسایەتییە بووە، گوزارشت لە تەقالیدە دێرینەکانی ئەو وڵاتە دەکات، کە لە چەندین بەردی گەورە و کەنیسە و کۆشکی بۆندار پێکهاتووە و بەرەو بواری کۆن و سەربردەی باپیرانەوە روو دەچێت، ئەو وڵاتەی بە ژن و پیاوەکانیەوە بنیاتنراوە، لە پۆشکینەوە تا دیستۆفسکی و لە گۆگۆلەوە تا تۆلستۆی.

بەڵگەنامەی گرنگ

کای بە کامەرانی و سەرفرازییەوە مۆسکۆی بە کۆڵێك بەڵگەنامەی گرنگەوە جێهێشت، ئەو زۆر پەرۆشی ئەوە بوو ناوەرۆکی بەڵگەنامەکان ببینێت، بەڵام مەسەلەکەی بۆ ئەنای ژنی هێشتەوە، گەڕایەوە ئەمریکا و جوانترین و باشترین دیاری بۆ ژنەکەی هێنابوو.

ژنەکەی نامەکەی وەرگرت و پچڕاندی، لەگەڵ کردنەوەی زەرفەکە وێنەکەی شکا و کەوتەوە خوارەوە، وێنەی گۆڕستانێکی گچکە بوو، کای بە دەرکەوتنی ئەو وێنەیە سەرسام بوو، چۆن یاکلوفلف نەیتوتووە ئەو زەرفە وێنەیەکیشی تێدایە. کای ژنەکەی بەگەرمی لە ئامێز دابوو کە وتبووی:

ئەو پیاوە ئەگەرچی چاوە جوانەکانتی نەناسیووە، بەڵام بۆ ئەو چاوانەی کردووە، خۆ دەیتوانی ئەو بەڵگەنامانەمان نیشان نەدات.

لە پشتەوەی وێنەکە پیتی (ئا) و پیتی (ت) جوان دیاربوون، بەڵام پیتی سێیەمەکە نەدەخوێندرایەوە، وێنەکە ئیمزای بە پیتی (ئا) و بە پیتی (ن)ی لەسەربوو، ئەو رۆژە بەردەوام ئەو ژن و مێردە خەریکی خوێندنەوەی رۆژانەکەی

تۆماری داپیری ئەنابوون، لەناو بیرەوەرییەکەدا بەدەستخەتی خۆی چەندین هێلکاری شاری ئەستنبۆڵیشی تێدابوو. شەڕی یەکەمی جیهانی تەواوبوو، کەسوکاری ئەو ژن و مێردە ئێستاش نەیانزانی ئەوانە لە کێ مردن، لەکام شار مردن لە ئەستەنبۆڵ، لە پراگ لە بودابست؟؟

بە رێکەوت ئەو ژن و مێردە گەنجە بە ترێنە خێراکەی خۆرهەڵات بۆ بەسەربردنی پشوودانەکەیان سەفەریان کرد، هەموو کەرەستە و پێویستییەکانیان تێکنا، کتێبی جوانیان لەسەر ئەو شارانە کڕی کە ترێنەکە بەناویاندا رەتدەبێت، هەرچی کتێبی کەسایەتی ناوداری ناوچەکەش هەبوو، قۆناخ بە قۆناخ هەڵیانبژارد، بۆ نموونە شا رۆدولف بۆ شاری پراگ و دامەزرێنەری بالیەکان و دیاکیلاف بۆ شاری ڤینیسیا، بۆ رەمزی شاری قوستەنتینیەش زۆر دانووستانیان کرد، کێ رەمزی ئەو شارە بێت، سوڵتان عبدالحمید. لێوەشاوەیە بۆ نیشانە و پێناسەی ئەو شارە کۆنە؟؟ زۆریان هەڵبژارد وەك ماتا هاری و لورنسی عەرەب و ئاجاتا کریستی؟؟

گەشتی یەکەمی ترێنەکە

لە رۆژانی پێش سەفەرەکەیان ئەنا زۆر بە قووڵی لە بیرەوەرییەکانی داپیرە وردبۆوە، رۆژی کردنەوەی هێڵی ترێنەکە لە ساڵی ١٨٨٣ بوو، باپیری ئەنا دپلۆماتی یەکەمی رووسیا بووە لە پاریس، لەو دەمەدا وەك ملحقی سەربازی بۆ قوستەنتینیە گوازراوەتەوە، تا بگاتە شوێنی نوێی کاری بەهاوڕێیەتی چەندین سیاسی و رۆژنامەنووس و کەسایەتی بەو ترێنە بەرێکەوتووە.

ئوکتۆبەر ١٨٨٣:15

پاش گەشتێکی تایبەتی بەو ترێنە، بەرەو ئارامی دەڕۆیشتین، پێویستە ئاماژە بەو بکرێت فارگۆنەکانی نووستن زۆر جوان رێکخرابوون، بە ئۆتومبێل جانتاکانیان لە پاریسەوە بۆ ناو ترێنەکە بردین، بەبێ ئەوەی بیرمان لەلای جانتاکانمان بێت، لە ماڵە

نوێیەکەمان لە قوستەنتینیە وەرمانگرتنەوە. وەك چۆن لە ڕۆژنامەی لۆفیگارۆ نووسراوە:

لە ڕۆژانی پشوودانەکانمان جاران دەچووینە دارستانی ناعورە شینەکان، یان دەچووینە بەندەرە نزیکەکانی مانش، بەڵام ئیمڕۆ دەچینە شاری ئەستەنبوڵ! لە ئێستگەی ستراسبۆرگەوە بەڕێکەوتین، لە ڕۆژی ٤ ی ئۆکتۆبەر لە سەعات حەوت و نیوی ئێوارەدا، ئێمە زۆرتر لە ٣٠٠٠ کم واتە بەچوون و بە هاتنەوەمان ٦٥٠٠ کم - مان لە هەفتەیەك کەمتر بڕیبوو، ئەوەش نیشانەی پێشکەوتن و کەرەستەی تازە و سەردەمانەوە بووە، بەڕاستی شتێکی جوان و باشە.

ترێنە خێراکەی خۆرهەلات دوو فارگۆنی خزمەتگوزاری تێدابوو، یەکێکیان هۆڵێکی خواردنی گەورە و کتێبخانە و ژووری ژنان و نووسینگە و چێشتخانەیە، ئەوەیان نوێ و چاکە، ژیان لەناو ئەو ترێنە نوێیە وەك ژیانی ناو کۆشکەکانە.

لەگەڵ بەڕێکەوتنی ترێنەکە، بەڕێز نجلماکرس داوەتێکی ئێوارەی بۆ سازکردین، خواردنەکان بە لێزانی و سەرپەرشتی چێشتلێنەری شارەزابوو، لیستی خواردنەکان نایاب بوون، ناوی خواردنی دەریایی و هەویرکاری ئیتالی و مەرەگە و مریشك و گۆشتی گا و شوکولاتە و کریمی شوکولاتە و مێوەی جۆراوجۆر هاتبوو، بەو داوەتە هەمەجۆرە زانیمان ئەو ترێنە چۆن بوویتە سالۆنێکی ڕاستەقینەی پلەداری نایاب، ئەو ترێنە بوویتە وەسیلەیەکی باش و خێرای گەیشتنی باش و چاك و هەموو پێداویستەکانیشی لەخۆگرتووە. ئەو هەستەمان زوو لا گەلاڵەبوو، بە دوان و ئاخاوتن و ڕێزگرتن و جۆری خواردەمەنییەکان و ڕووناکی جوانی فانوسەکان .. بەو شێوەیە هەموو خاکی ئەورووپامان بڕی. لەو ڕێگایە دوورەدا لە هەموو خاڵێکی سەرسنوورەکان قاتیرەی فارگۆنەکانمان دەگۆڕی، بۆ بڕینی ئەلب پێویستمان بە دوو قاتیرەی تریش هەبوو، یەکێکیان بۆ پێشەوە و ئەوی تریان بۆ پاشەوە، دیارە ئەو ترێنە بارەکەی لە ١٠١ تۆن زۆرتر نەبوو.

لە هەنگاریادا

لەناو خاکی ئەلمانیادا بەردەوام دەستی گەرمی پێشوازی بۆ فەڕەنسییەکان درێژ دەکرا، ڕێگاکەی ناو هەنگاریامان خۆش بڕی، ئێستگەکان خۆش و جوان بوون، دەروازەکان چاك ڕازابوونەوە، لەو ڕێگایەدا خانووی یەك نهۆمان بینی، گای قۆچ درێژمان هاتە پێش، بە درێژایی ڕێگا ڕەنگی جوانمان دەبینی، لەناو قوڕا سێ پیاومان بینی پێلاوی گەورەی تایبەتیان لەپێدا بوو، خەڵکی ئەو ناوچانە لەو ڕەوشەدا دەژین، باران زۆرە و هاووڵاتییان پێلاوی وایان پێویستە، لەو ناوچەیە بەفر زۆر دەبارێت و ئاسۆکە سپی دەکات.

لە (زغد) کاروانێکی ڕکوکزی هاتنە پێشوازیمان. کاروانەکە درێژبوو، بە تەواوبوونی ترێنەکەش ئامادەبووان زۆربوون، دیاربوو بۆ هاتن و گەیشتنی تانکی ڕۆمانی وەستابوون. ئاهەنگەکە سێ سەعاتی خایاند، نجماکرس بەو دیمەنە سەرەتا سەرسام بوو، دوایی بزەیەکی خۆشی لەگەڵ ریشە ڕەشەکەی ئاوێتە بوو، ئەو ماوەیەش مایەنەوە کاتێکی خۆشمان ڕابوارد.

ئامانجی ترێنەکە

ڕێگاکەی گەیشتن بە ئەستەنبوڵ کاری تێدامابوو، بۆیە لە بوخارست ڕاوەستاین، ئاوەکەمان بە پاپۆرێك بۆ بولگاریا بڕی، لەوێ ترێنێکی تر ڕاوەستابوو، ئێمەی گەیاندە سەرکەناری دەریای ڕەش. تا گەیشتنە دوا قۆناخ تەگەرەی زۆرمان هاتە پێش، کە گەیشتینە لای پردەکە خەڵکمان بە لێشاو بینی، خەڵکێکی زۆرمان بینی لەسەر ڕێگاکان خەویان لێکەوتبوو. کە خۆر هەڵات سەرنشینەکانی ترێنەکە تا بوار وەربگرن لە بسفۆر بپەڕنەوە زوو بۆ لای پردەکە ڕۆیشتن. لەو ڕۆژەوە و تا ئیمڕۆش (ئەنا) پەرۆشە بەو ترێنە بگاتە قوستەنتینیە و ئەو شارە ببینێت، ئەو شارەی ئیمڕۆ ناوی ئەستەنبۆڵە.

گەیشتن بۆ تورکیا

ئەنا و کای ئەمجارە بە فڕۆکە گەیشتنە ئەستنبۆڵ، پرۆسەی گێڕانەوەی مێژووە، رووبەرووی یادگارەکانی مێژوو بوونەوە، وەك چارەنووسی پیاوەکان، رووخانی ئیمپراتۆریەتەکە، وێنەی نەخشینی چەندین شوێن، بەرزاییەکەی بیرا و کۆشکی هەزار و یەك شەو و بیرا پلاس و هوتێلی ئەفسوناوی خۆرهەلآتییە خێراکە .. هەموو ئەو شوێنە خۆشانە. ئەنا وتی:

ئێوارانی بەهارەکە ئاو و هەواکەی خۆش بوو، ئەو خۆشییە لە رەنگەکان دەبینرا، هەموو بەیەکەوە دیمەنی تەریب و تەواوکەری یەکتریان دەنواند، هەموو شتەکان جوان و نایاب بوون، وەك کەوڵەکەی ئەناتۆلی و چا و دەیان جەمی تایبەت بە خواردنی عوسمانییەکان و فانۆسی هەڵواسراو و زەنجیری درێژ و رووکاری نەخشین بە زیو و مەڕمەر و کاشی.

ژوورەکانی بیرا پلاس ١٠٦ ژووربوون، لەویٚ خەونەکانی ئەتاتۆرك بەرجەستەبوون، ژووری ژمارە ١٠١ مۆزەخانەیەکی تایبەتەو لەسەر شەرەفی ئەتاتۆرکی دامەزرێنەری تورکیای نویٚ بوو، ئەوەی کە ئیمپراتۆرییەتی عوسمانی لەناوبردووە. ئەو ئەفسەرە ئازابوو، ویستی تورکیا بکاتە وڵاتێکی ئەورووپی، تا بڕیاری دا ژنانی تورکی بۆیان نەبێت پەچە هەڵگرن، فەرمانی دا ژنانی سۆزانی دەبیٚ پەچە بپۆشن، نابیٚ روویان بە دەرەوە بێت، کە سۆزانییەکان سەرپۆش بوون، ژنانی تر لە ترسی خۆیان پەچەکانیان فڕێدا.

بیرا پلاس بۆ مێوانی ترێنە خێراکەی خۆرهەڵات تارمایی و سەرسوڕهێنەربوو، وەك بییر لۆنی و ماتا هاری و ئەجاتا کریستی و سارە برناردیت و گریتا گاربۆ...

کای و ئەنا ژووری ژمارە ١١٤یان وەرگرت، زووتر ئەجاتا کریستییش لە سەفەرەکەی بۆ ئەو شارە هەمان ژووری وەرگرتبوو، ئەوەی نهێنی و تەلیسمەکانی زۆر کەس و سیحرباز و سیناریستیشی سەرسامکردبوو.

دواکەوتن

لە ساڵی ١٩٢٦ رۆماننووسەکە لە سەردانەکەی بۆ ئەستەنبۆڵ ١١ رۆژ دیار نەما، ئەگەرچی هەموو لایەکی سەرسام و نیگەران کردبوو، بەڵام ئەو سووربوو لەسەر ئەوەی راستی شوێنەکە و هۆکاری خۆشاردنەوە و گومبوونەکەی بەکەس نەڵێت، ئەوەی زانرا گوایە بۆ دۆزینەوەی مردووێك پێویستی بە کلیلێك بووە، درێژییەکەی هەشت سانتیمەتر بووە، لە دیواری ئەو ژوورە شاردراوەتەوە و خاوەنی بیرا پلاس شوێنەکەی دەزانی، بەڵام ئەویش وتویەتی، ئەو کە شوێنەکەی کڕیوە دەستکاری کردووە، بۆیەش سووربوو لەسەر ئەوەی رووداوی فیلمەکەی لەو شوێنە و لە شەقامەکانی ئەو شارە وێنە بگیرێت، ئەو شارەی حەوت بەرزایی دەوری گرتووە و چەندین مزگەوتی تێدایە، ئەنا جارێك گەشتەکەی گیرارد دۆنرفالب بەبیر هاتەوە، کە ئەستەنبۆڵ ناوی قوستەنتینیە بووە.

بەشی سێیەم

لەناو ئەو ترێنەدا ڕێبواران زۆریان ئەو ڕستەیان بیستووە، ئەگەر لە سامان دەگەڕێیت سەردانی وڵاتی هیند بکەن، ئەگەر لە زانست دەگەرێیت بڕۆ بۆ ئەورووپا، ئەگەر دەتەوێت جوانیەکانی ئیپمراتۆریەت ببینیت لە ناوچەکانی دەوڵەتی عوسمانی بگەڕێ.

ئەفسانە ناکرێ ببێتە مێژوو، بەڵام دەبێتە بنکەی مێژوو. ئەو قوستەنتینەیەی ناوی بە ئەستەنبوڵ گۆڕاوە پایتەختی ئیمپراتۆرییەتی عوسمانی بووە، لە ماوەی چوار سەدە زۆر لە وێنەی ئەو شارە رووتێندرایەوە، بەڵام وەك پایتەختێکی سەیر هەر مایەوە، ئەو شارە بە بازاڕ و چیرۆکە میللییە کۆمیدیاکانی سەر سوڵتانەکانی عوسمانی مایەوە. لە نیوەی یەکەمی سەدەی شازدەهەم بادیشانی (پاشای گەورە) یان (سوڵتانی گەورەتر) لە ژینێکی خۆشی سەرفرازی زۆرەوە ژیابوون، قوستەنتینیە ئەو دەمانە گەورەترین و جوانترین شاری جیهان بووە، بنکەیەکی سەرەکی سیاسی و رۆشنبیری و بازاڕێکی کاری خۆرهەڵاتی ناوەڕاست و بەلقان بووە. ئیمپراتۆریەتی عوسمانی بە جوگرافییەکەی و ناسنامەی نیشتیمانییەکەی دیارو ناسراو نەبوو، بەڵکو بە ئاست و سروشتی ئەو دەوڵەتانەی سوڵتانەکان بەڕێوەیان بردووە، بەو ترێنی خێراکەی خۆرهەڵات، ئەوەی بەشێکی ئەو ناوچانەی تەی کردووە ناسرابووە.

هاووڵاتییانی ئیمپراتۆرییەتەکە بە عوسمانی دەناسران، زۆربەیان شانازییان بە شکۆ و دێرینی ئیمپراتۆرییەتییەکە دەکرد، لە سەدەکانی ناوەندا ماڵباتی عوسمانی سەرکردەی لێوەشاوی باشیان پێشکەش بە ئەوروپاو ئەسیا کردبوو، ئەو دەمانە نەوەی بوربون و هابسبۆرگ ئەمیری پلە دوو بوون. سوڵتان هەموو دەستەڵاتەکانی بەکارهێناوە، ئەوان تەنها سوڵتانێك نەبوون، ئەوان خەلیفە و خزمەتکاری مەزارە پیرۆزەکان بوون، پاسەوانی پاشماوەکانی پێغەمبەر و سەحابەکانیش بوون. ئەوانەش ئیمرۆ لە کۆشکی توبکابی کۆنترین شوێنی نێشتەجێبوونیان پارێزراون.

بنکە نوێیەکە

ماوەیەکی کورت بوو ئەو ترێنە خێرایە کەوتبووە کار، دەستەڵاتداران کۆشکی توبکابییان جێهێشتبوو و لەسەر بوسفۆر کۆشکێکی تریان دروستکردبوو، لەو کۆشکەدا نەخشەی ئیتالیان بەکارهێناوە. گواستنەوەیان بۆ ئەو کۆشکە ئەورووپییە نیشانەی گەورەیی و پەلەبەرزی ئیمپراتۆرییەتییەکە بوو. وەزیر کە کەسی دووەم بووە لەو دەستەڵاتە ئەویش بۆ شکۆی سوڵتان کرنۆشی بردووە، بەهەموو شێوەیەك ژیان و دەستەڵات و ئەتکێتەکانی رۆژانەیان ئەوەندە بە شکۆ و پایەداربووە لە ئەورووپاش وێنەی کەم بووە. داپیرەی ئەنا لە رۆژانەکەی خۆیدا نووسیبووی:

دانیشتبووی ئەستەنبوڵ موسڵمانی هەموو پارچەیەکی ئەو جیهانەی تێدابوو، لە ناوچەی جیاوازی ئەو جیهانەوە هاتبوون، بە چەندین زمان ئاخاوتنیان کردووە، هیچ شتێ لەو شارە نامۆ نەبووە چونکە لەو شارە و لەو سەردەمەدا هەموو شتێکی تێدابوو.

دووڕیان

قوستەنتینیەش وەك ئیمپراتۆرییەتی عوسمانی لە دووڕیانی ڕێگاکان بوو، ئەورووپا بە ئیسلام و دوێنێ و دوارۆژەکەی سەرقالبوو. ئەو ترێنە خێرایە ئەگەرچی نێوان پایتەختەکەی عوسمانی و ئەورووپای بەیەکتری گرێ دابوو، لە لایەکی ترەوە بازاری بۆگەنی و بەدرەوشتی و بازرگانی کۆیلە (سلیڤ) لە زۆر شوێندا زۆر بەربڵاوببوو.

مۆدەکانی پاریس و ڤیینا هەنگاوی پێشکەوتنی زۆری بڕیبوو، ئەو جلە تازانە جێگەی جلوبەرگی تەقلیدی قۆقازی و بەلقانی گرتبۆوە، تورکەکان هێشتا مێزەرو جلە کۆنەکانیان لەبەربوو، ئەوانی تر کڵاولەسەربوون. لەو ئیپمراتۆرییەتە ٥ رۆژمێر بەکاردەهات، یەکێکیان تایبەت بوو بەو موسڵمانەی لە ژێر حوکمی بابی عالیدا بوون (ناوی نووسینگەی وەزیرەکان بوو تا رووخانی ئیمپراتۆرییەتییەکە)، رۆژمێری

کریستیانی کۆنیش لەلایەن ارپوژکسیون خۆرهەڵاتییەکان و ئەرمینییەکان و ڕۆژمێری تازەکەی ئەورووپییەکان و ڕۆژمێری کاسۆلیکییەکانی ناوچەییەکان و دوا ڕۆژمێریش تایبەت بوو بە جولەکەکان.

گۆڕینی ترێنەکە

ڕێبوارانی ئەو ترێنە هەستیان بەوە کردبوو، کەوا ڕەوشی ئیمپراتۆرییەتی عوسمانی گۆڕاوە، لەلایەکی ترەوە (ئەنا) کۆششی زۆری کرد تا بیسلمێنێت کەوا ململانێی رووسی تورکی نوێیە. لە ئەپریلی ساڵی ١٨٧٧ لەشکری رووسی لە دووری ١٦ کم دوور لە ئەستەنبۆڵ دایکوتابوو، زەبری لە قۆقازییەکان و بەلقانەکان دابوو، لەو سەردەمەشدا سوریا لە کولاندابوو، هەموو هەستیان بە لاوازی ئیمپراتۆرییەتی عوسمانی کردبوو، تا رووسەکان زۆرتر پێشرەوی نەکەن، ئینگلیزەکان ویستیان رزگاری بکەن. بەپێی ڕێککەوتننامەی بەرلین و ڕێککەوتنەکەی ئەپریلی ١٨٧٨ ئیمپراتۆریەتی عوسمانی ناچارکرا ئەملاکەکانی لە ئەورووپا تا نیوەی کەم بکاتەوە، هەرێمەکانی ئەنادۆلی دا بە رووسیا و قوبرسیشی دایە بەریتانی مەزن، پاش ئەو دابرینە و بە لاری و نارەزایی لەندەن و پاریس لە سانت پترسبۆرگ، لەبەر سەرقالی ئەورووپا بە یەکسانی و هاوکێشەی هێزەکان، ئیمپراتۆرییەتی عوسمانی وەك هێزێکی مەزن لە خۆرهەڵات و بەلقان مایەوە. ئەوەبوو لەو سەردەمەدا بە ئاسانی لەیەکتری هەڵنەوەشایەوە. ترێنی خێراکە بەپێی ئەو ڕووداوانە فاکتەری گرنگ بوو لەو ململانێیە جیوسیاسییەی ناوچەکانی ژێر دەستەڵاتی پاشا عبدالحمیدی دووەم.

بە بۆنەی کردنەوەی ئەو ترێنە ئەفسوناوییە سولتان بواری بۆ رەخسا دەستەڵاتەکەی بە شکۆوە بناسێتەوە، لەپێش کۆبوونەوەی سیناتۆر و نوێنەرەکانا دووپاتیکردەوە لە جیاتی رازیبوونی لەسەر ریفۆرمەکانی جێگەی باس، من راستەوخۆ لەسەر هەموو لایەك دەیچەسپێنم، ئەوەش لەبەر ئەوەیە من خەلیفەی راسپێردراوی خودام، بەوەش میللەتانی ئیمپراتۆریەکەم پێش دەکەون.

کەسایەتییە بەهێزەکە

کەسایەتی سولتان عبدالحمید بەڕاستی کەسایەتییەکی بەهێزبووە، توانی نەوەیەك بە چاکی حوکم بکات. لە هەمبەر خۆرهەڵاتناسان و ئەورووپییەکان زۆر وریای ناو و ناوبانگی خۆی بوو، بە پێچەوانەی پاشاکانی پێشووتری پێشوازی دەکردن، لە شوێنە گشتییەکانیش دەردەکەوت. زۆر لە گەشتەکانی ترێنە خێراکەی خۆرهەڵات شایەدی بۆ پیاوچاکی و جوامێری و هەستی ناسکی توانای زۆری بۆ ناسینی پیاوەکان و داماڵینی بیروبۆچوونەکانی و رەوشتە جوانەکانی ئەویان داوە، هەموو شتەکانی پێچەوانەی ئەوانی تر بووە.

ئەمیر و شازادەی ئەڵمانی (گیلۆم) زۆرجار لەگەڵ سوڵتان نانی ئێوارانی خواردووە و یاری بیانۆی لەگەڵ یەکێك لە کورەکانی کردووە، دیدارەکەی بە جوانترین و ناسکترین دیداربووە لەگەڵ ئەمیرێکی بێگانە. ئیمپراتۆرییەتی عوسمانی زۆر مەجبووری بەریتانی مەزن بوو، ژنی سەفیری بەریتانی زاری بۆ هەر شتێك کردبوایە، داوای هەرچی کردبایە بۆیان جێبەجێ دەکرد. لەبەرئەوەی حەزی بە گۆشتی گێشکە و نانی گەرم و شیربووە، بۆیە بۆ گۆشت خواردنەکەی ٣٠ قەفەس چۆلەکەیان بۆ دانابوو، فڕنەکەی سوڵتانیش نانی گەرمی بەردەوامی بۆ دەنارد، تا شیری باشیش بەردەوام بخواتەوە، سێ مانگای شیردەریان بۆ ناردبوو. سوڵتانەکانی ئەو سەردەمە هەموو وابوون، خاوەن دوو کەسایەتی بوون، خۆیان وەك کەسێکی هاوچەرخ و شارستان ناساندووە، لە دیوی دووەمیشیان وەك کەسێکی بەترس و بەسام خۆیان دەرهێناوە، بەڵام پاپۆرێکی جەنگی بەریتانی لەناو دەریا بۆ چاودێری و پاراستنی لەلایەن سەفیرەوە بەردەوام ئامادەبووە، بە نزیکبوونەوەی دبلۆماسەکان پاپۆرەکە دووردەکەوتیتەوە.

ترس و گومان

سوڵتان عبدالحمید زۆر ترساوە بەردەوام دەمانچەیەکی گڕداری بە فیشەکی لەنزیك بووە، لە ترسانا نەوێراوە توخنی هەموو شتێك بکەوێت، کۆشك و سەراکانی بە پاسەوانی وردەوە پارێزگاری کراوە. توێژە دەستەڵاتدارەکە گۆمانیان هەبووە، کەسیان بواری ئەوەیان نەدراوە لەگەڵ بێگانەیەك کۆبێتەوە، ئێوارەخوانێك بەیەکەوە سازبکەن، سوڵتان لە لەشکرەکەی خۆشی ترساوە، بواری مەشقی گەورە و مەناوەرەی نەداون، کۆبوونەوەی ژمارەی زۆری چەکدار قەدەغەبووە. ترس و گومان لە ئاکاری نیشتبوو، لە هەموو شت ترسابوو، ئەگەرچی زۆر دۆزینەوە تازەکانی ئەورووپا و کەرەستە نایابەکانی زۆر بە دڵ بووە، حەزی لە کامیراش کردووە، هەر لە ترسەوە لە تەکنەلۆژیاش دووردەکەتەوە، بڕوا و متمانەی بە کارەبا نەبووە، بۆیە لە ئەستەنبۆڵ بێجگە لە نەخۆشخانە و سەفارەتەکان و کۆشکەکانی خۆی نەبێت لە هەموو شوێنێك بەکارهێنانی کارەبا قەدەغەبووە. ترس و گومانەکەی بە قسەی خۆی خۆشەویستی بۆ مەملەکەتی بووە، نەیویستووە چارەنووسی وەك ئەوانی تر بێت. هەموو دەستەڵاتەکانی کۆکردیتەوە لای خۆی، کەسی لە بن دەست نەبووە، کار و فەرمانەکانی هەمووی لە بن دەستی خۆی گلداوەتەوە، بۆیە زۆریان دوادەکەوت، یان هەر گوم دەبوون. چینە پایەدارەکانیش هەستیان بە مەرگ و کابوسی مەملەکەتەکە کردبوو.

داپیرەی (ئەنا)ش ئەرمەنی بووە، بە تاوانی ئەوەی دۆستی تەقلیدی رووسیان، لەو سەردەمدا ئەرمەنیەکانیش زۆر لاواز و شەکەت کرابوون، ئەوانەی لەو مەملەکەتەش مابوو بە زۆری لە ئەستەنبۆڵی خۆرهەڵاتی دەژیان، ئەوانیش خەونی سەربەخۆییان هەبوو.

لەناوبردنی ئەرمەنەکان

سوڵتان بە هەزارەها ئەرمەنی لەناوبردووە، زۆر دڵڕەقانە و بە توندی پرۆسەکەی ئەنجامداوە، قەڵاچۆکردنەی زۆر بە دژواری بووە، بۆیە ناوبانگی ئەو لەسەر هەموو ئیمپراتۆرییەتەکە چەسپاوە و لەبیر ناکرێت. کۆشکی ئەو ٣٠ ساڵ مەڵبەندی جیهانی بووە، ئەو کۆشکەی لەسەر سنووری ئەستەنبۆڵ لە چەندین هۆڵی بڵاو و گەورە دروستکردووە، جاران لایەنی فرۆشگایەك بووە، لە ساڵی ١٨٣٠ دەستکراوە بە دروستکردنی و لە ساڵی ١٨٧٧ سوڵتان عبدالحمید تەواوی کردووە.

سوڵتان و دارودەستەکەی

یلدز بووە شارێکی گچکە، لەناو ئەو شارەدا سوڵتان بە چەندین پاسەوانی عەرەب و ئەلبان دەپارێزرا، دیارە لە پاسەوانانی تورك دڵنیانەبووە. سوڵتان ١٥٠٠ پاسەوان و ٢٠٠٠ خزمەتکاری هەبووە، هەموویان لەو شوێنەدا دەژیان، بۆ چاودێری تەندروستیشی دکتۆرێکی کریستیانی دانابوو. شوێنی تایبەتی دانیشتنی کاروباری دەوڵەتی تایبەتی هەبووە، لەو کۆشکەدا چەندین سالۆنی پێشوازی بەناوی ئەستێرە هەبووە، شوێنە تایبەتییەکەی سوڵتانیش لە نێواندا بووە. ئەو شوێنە بە مەڕمەری تایبەتی دروستکراوە، لەوێ دیاری و قاوە بە والی و دەستەڵاتداران و برادەرەکانی پێشکەشکراوە، هەر لەو کۆشکەدا پەردەی شانۆکەی بەتەواوکردنی نانی ئێوارەکەی دەکرایەوە و نمایشی فەڕەنسی و پێشبڕکێی تورکی تێداکراوە، هەروەها کتێبخانە و روانگە و خوێندنگای ئەمیرەکان و باخچە و گەرماو و مۆزەخانە و سالۆنی تابلۆ و دوو مزگەوت و چوار تەویلەی ئەسپی عەرەبی رەسەن و چەند وەرشە و مۆلگەی سەربازی و هەروەها حەرەمیشی تێدابووە.

کۆشکە ئیتالییەکە

ئەندازیار و ڕەنگرێژەکەی سوڵتان ئیتالی بووە، بۆیە ناوی کۆشکە بە ئیتالی ناوی ڕۆیشتووە، دیکۆرەکانی عوسمانی ئیتالی بووە، ڕووبەری باخچەکانی چواردەورەی ٥٠ هکتاربووە، جۆرەها ڕووەك و گیاوگوڵی دەگمەنی تێدا چاندرابوو. ڕێبوارە یەکەمەکانی ترێنە خێراکەی بە دیتنی ئەو کۆشکە ڕاگەیشتن، ئەو دەمە سکرتارییەتی ئیمپراتۆرییەتی تێدابووە، لەو کۆشکەش وەك کۆشکە نایابەکانی ئەورووپی کەسانی ئەندام ڕێك و جوان پۆشتە بۆیان هەبوو لەو کۆشکە بێنە ژوورەوە، نووسەرانی کارمەندیش لە هۆڵەکانا سەرقاڵی کاری خۆیان بوون، خواردن و قاوەش بە زۆری بۆنی هاتووە، کەس بیری لەوە نەکردیتەوە مێزی نووسین بەکاربهێنێت، ئێمە بە پێڵاوەوە بەسەر شوێنەکاندا دەڕۆیشتن، ئەوانیش بە پێخواسی دوور دانیشتبوون، هەندێکیان شانیان دابووە ئەرزەکە و بە دەستی لەناو قاپەکانی سەر مێزەکان خواردنیان دەخوارد. لەو شوێنەدا کێشەی زۆری نێوان سوڵتان و پارێزگاران و ژەنراڵەکان و سەفیرەکان دەکرا، زۆریش لە جاسووسە خزمەتکارەکان ڕاپۆرتی خۆیان دەنووسی و ڕەوانەیان کردووە.

ئاهەنگەکانی سەفیرەکە

باپیری (ئەنا) سەفیری بە پلە وەزیری ڕووسی بووە لە قوستەنتینیە. لەبەرئەوەی حەوت ساڵ لەوێ کاریکردووە بۆیە زۆر شارەزای کون وکەلەبەنەکانی ببوو، ئەو بەسەری تاشراو و جلوبەرگی نەخشکراو یەکێك بووە لە کەسە ناسراوەکانی گەرەکەکانی بیراو بیوقلۆ. بە زەوق و ئامادەیی ئەو سەفارەتە دەستی بە ئاهەنگەکانی کردەوە، دیارە ئەوانەش بۆ ئەوە بوو تا خۆیان لە ڕەوشە مێژووییە تازەکان و پێشهاتەکان دوور ڕاگرن. لەو ئاهەنگانەدا شمپانیا فڕەکرا و دووکەڵی جگەرەش بەرزدەبۆوە، ئەو حەزی لە خۆشیەکانی خۆرهەلات بوایە، بەو دووکەڵە نیگەران

نەدەبوو، خێزانە دبلۆماتەکانیش ئارەزوویان بووە، دوا مۆدەی جلوبەرگیش نمایش بکەن، بۆ پڕۆپاگەندەش نیشان دەدرا.

لە یەکێك لە گەشتەکانی بەو ترێنە، بەرپرسانی حەزیان کردبوو دیکۆرێکی تایبەت بۆ فارگۆنی چێشتخانەکەیان ڕێکبخەن. فارگۆنەکەیان بە مۆمی بۆن خۆش و ڕووناکی گوڵی ناسك وەك پێستی ژنانی ناسك ڕازاندبۆوە.

شۆڕشی گەنجان

ئامادەبوونی ئەمیرە پلە یەکەمەکانی وەك خدێوی میسر و ئەمیری بولگاریا و ناوچەکان بۆ ئەوەبوو شان و شەوکەتی ئیمپراتۆرییەتەکە نیشان بدات، بە میوانەکان بڵێت ئێمە هێشتا لەسەر ئاستی جیهانین. لە یولیوی ساڵی ١٩٠٨ سوڵتان بەڵێنی بە گەنجانی تورك دا گۆڕان بکات و سەردەمی زۆرتر ئازادی و خۆشگوزەرانی بێتە ئاراوە. لەو سەردەمەدا باپیرانی ئەنا بە ترێنە خۆشەویستەکەیان لە ئەستەنبۆڵ دەرکەوتن، لەمێژبوو نیازی ئەو سەفەرەیان بەو ترێنە هەبوو، بەڵام کەوتنی بەفرێکی زۆر ڕێگاکانی بەرەو تورکیا گرتبوو، ئەوان بەردەوام سەفەریان هەبووە و گەڕاونەتەوە، هەر جارێك کە گەڕاونەتەوە وڵات و سوڵتانیان بە لاوازتر دیوە، ڕوحی ئیمپراتۆرییەتییەکەیان بەرەو ڕووخان هەستپێکردووە.

حەرەمی سوڵتانەکان

باهۆزی شارستانیەتی تا ماوەیەکی زۆر درێژ نەگەیشتە شوێنە پیرۆزەکان، شوێنی حەرەم وەك خوێندنگای مەشرقی پیاوانە نەبوو، حەرەم وشەی پیرۆزی بۆ بەکارهاتووە بە عەرەبی واتە قەدەغە و پیرۆز و کەس بۆی نەبوو بێتە حەرەمەکانی سوڵتانەکانی عوسمانی. شوێنی ژنانەی سوڵتانەکان ئەوەی هاموشۆی کردبایە هاتوچۆ و پەیوەندی بە جیهانی دەرەوە نەدەما، بەیەکجاری لە دەرەوە دابڕاوە، بۆیان نەبووە ئاوێتە جیهانی سروشتی بن، ژیانی ئاسانی لەو کارمەندانەی ناو حەرەم نەدەما، ئەوانیش

لایان ئاسایی بووە، ئەوانەی لەو شوێنە قەدەغانە کاریانکردووە زۆریان لە منداڵییەوە لەو کۆشکە ژیان و نەهاتوونەتە دەرەوە، پەیوەندییان بە جیهانی دەرەوە نەبووە، زۆربەیان بە رەچەڵەك بێگانە بووینەو لە دەرەوە هاتوون، کەسیان هاووڵاتی رەسەنی ئەو وڵاتە نەبوون.

نزیکبوونەوە بە کۆیلە (سلیڤ)

تا شەوکەتی قوستەنتینیە شکۆدار نیشان بدرێت، لێشاوێکی زۆری سلیڤ و خزمەتکار روویان لەو ناوچە خۆرهەڵاتییەکردووە، بە ئارەزووی خۆیانەوە و بە رەزامەندی ماڵباتەکانیانەوە جوانترین مێینەی پێستە شیرینی جوانی قەوقازی دەهاتن، کڕین و هاتنی ئەوانە زۆربوو، بۆ نموونە شای فارس لە گەشتێکی بۆ وڵاتی رووسیا داوای لە سەفیرەکەی لە قوستەنتینیە کردووە، بە زووترین کات دوو کیژە قەوقازی جوانی بۆ بکڕێت و بۆی رەوانە بکات، تا ساڵانی بیستەکانی سەدەی بیستەم ئەو دیاردەیە زۆر بە ترسناکی هەبووە، بەڵام بە نزیکبوونەوەی ئەو وڵاتانە لە ئەورووپا ئەو دیاردەیە نەماوە. دابونەریتەکانی عوسمانی ناوچەیەکی فراوانی گرتیتەوە، ئەوەش جیاوازی زۆری نێوان ئەورووپا و عوسمانییەکانە. بەپێی تۆمارەکانی ساڵی ١٩٠٠ دەرکەوتووە ٤٠٠ تا ٥٠٠ ژنە خزمەتکاری قەوقازی خزمەتی ماڵی ئیمپراتۆری لە بازنەیەکی داخراو کردووە، ئەوانە دوو زاراوەی تایبەتی نیوە قەوقازی و تورکیان هەبووە، شێوەی چێشتلێنانی تایبەتییان هەبووە، بە راگەیاندنی پەیدابوونی کۆماری تورکیا نەماون.

ئۆرکسترای ژنانە

حەرەمی عوسمانیش ئۆرکسترای ژنانەی خۆیان هەبووە. ئەندامانی ئەو تیپە جلی تایبەتی قەدیفەی سووریان لەبەرکردووە، ئەو تیپەش هاوشانی تیپەکەی پیاوانان بووە، ئەوانیش بە باشی پارچە مۆسیقای ئۆپەرێتی ئەورووپی تورکی هاوچەرخیان

ژەنیوە. ژنانی حەرەم جیهانی زۆر تایبەتیان هەبووە، ئەو ژنانە بێجگە لە سوڵتان یان کەسانی زۆر نزیکی ئەویان نەبینیووە، ئەگەر پێویست بە دیتنی پیاوانی تر بوایە، ئەوە لە پشتی پەردەوە بووە، ئەگەر بەشداری ئاهەنگی کۆشکیان کردبوایە لایەکی تایبەتیان بۆ حەرەمەکان تەرخانکردووە و لەوێیەوە تەماشای ئاهەنگەکەیان کردووە.

خەسیووەکان

ئیمپراتۆرییەتەکە، بە شەرع و بە فیزیولۆجی ناکرێ خەسی و ئیماو لە دەرەوەی دادگا پەیوەندی بکەن، ئەوان بۆیان هەیە پەیوەندی بە کەسانێك بکەن راستەوخۆ هیچ پەیوەندییان بە کۆشکەوە نەبێت. کۆشکی سوڵتان نوای ئارامی خێزانی ئەوان بووە، سەربەرزبوون بەوەی لەناو خێزانی تایبەتی سوڵتان ئەوان ئازادانە هاتوچۆیان بووە. پەیوەندیشیان بە سوڵتان و گەورەی ماڵەکان هەبووە، زۆربەیان کاری خزمەتی ژنەکانیان کردووە، بەرپرسی یەکەمیان سوڵتانەو دوایی دایکی سوڵتان و ژنی بەقەدری ئیمپراتۆرییەت و لە دواییشدا کیژ و نەوەکانیانە، ئەوانیش بە گوێرەی تەمەنیان جۆری خزمەت و چاودێریان بۆ دانراوە، ژنەکانی سوڵتان و ژنە لەپێشەکانی سوڵتان لە ریزی پێشەوەی کەسایەتی مەلکیەت ناژمێردرێن و پلەی نەویتریان بۆ رێزدارکراوە.

پلە و پایە

سیستەمی ئیمپراتۆرییەتی عوسمانی لە پلە و دەسەڵات لە نێوان بنەماڵەکە لەگەڵ مەملەکەتەکانی ئەورووپی جیاوازی زۆری هەبوو، سوڵتان کەس و دەسەڵاتی یەکەم بووە، بەڵام کەسانی تری نزیك لەو خێزانەدا ئەوانیش دەسەڵات و پایەی بەرزیان هەبووە، بۆیە لەناو ئەو خێزانەدا ململانێ و کوشتار بۆ سامان و پلە و میرات نەبووە، کەسانی نزیکی سوڵتان دەسەڵاتی زۆری هەبووە و کۆششی نەکردووە ببێتە سوڵتان و شتەکان بخاتە بن دەستی خۆی.

ماوە جوانەکە

هێدی هێدی شتە سەیر و سەمەرەکانی خۆرهەڵات بەرەو کۆتایی دەڕۆیشت، زەمانی حەرەمیش نەما، سەرمایەداری رووی جیهانی گۆڕی. لەناو شادی و سەرکەوتنە گەورەکە و کاتە جوانەکانی ئاهەنگی هێڵی ئاسنین لە یولیوی ساڵی ١٩٠٥ ئەندازیار جۆرج ناجلماکرس کۆچی دوایی کرد. پاش چوار مانگ لە ٢٤ ی فبرایردا تونێلی ناو خاکی سمبلۆن بە درێژی ٣٦٠٠ مەتر کرایەوە، ئەو تونێلە درێژترین هێڵی ئاسنی ترێن بوو لە هەموو جیهان، ئەوەش سیمایەکی تری بە گواستنەوەی ناو ئەورووپای بە ترێنی خێراکەی خۆرهەڵات بەخشی.

ڕێگای سمبلۆن کۆنە ڕێگایەکی ڕۆمانی بووە حەجاجەکانی سەدەی حەڤدە و هەژدەم بەکاریانهێناوە. لە ساڵی ١٨٠٠ هوە نێوان ڤالی ئەلمانیا و بیمۆنی ئیتالیا بووە. پاشان ئەو ڕێگایە کوێربوویتەوە و بەکارنەهاتووە. ناپلیۆنی یەکەم فەرمانی داوە ئەو ڕێگایە بکرێتەوە بوارێکی سەرەکی لە نێوان ساڵانی ١٨٠١ و ١٨٠٧ بەکارهاتووە، پاش سەدەیەك بڕیاردراوە ڕێگایەك بۆ بڕینی چیای ئەلب بکرێتەوە، پاشان بیرکراوەتەوە بۆ هێڵی ئاسنی بەکاربێت، ئەوەبوو ڕۆژ بە ڕۆژ ئەو ڕێگایە بایەخی زۆرتری وەك هێڵی ئاسن بەکارهاتووە. لەبەر کێشەی پارە و هونەری بۆ ماوەی نزیکەی ٤٠ ساڵ ئیش لەو ڕێگایە نەکراوە، لە کۆتایی سویسرییەکان و ئیتالییەکان بەستنەوەکەیان لە فبرایری ١٩٠٥ تەواوکردووە.

ترێنی نایاب

دایپری ئەنا هەستی بەوەکردووە سەفەر بە ترێنەکە خۆشتربووە، بۆیە لە ساڵی ١٩١٣ نووسیویەتی:

فارگۆنەکانی نووستن گەورەتر و ناسکتربوون، هەوای ساردی بۆ دابینکرابوو، گڵۆپی گازی بۆ دانرابوو، ئەو گڵۆپانە ئەمجورەیان هەبووە، جاران لە کاتی نووستن بە

زانایی گڵۆپەکانیان دەشارەوە، ئەوەش ترسی هەبووە. لە سیسەمەکانیش دەستکاری کراوە، ئەگەر لە فارگۆنەکە کەسی تر نەبووایە ئەوە بە ئاسانی دەکرا سیسەمەکە دوورخەیتەوەو بوارەکە بۆ نووستن خۆشترو گەورەتر بکەیت.

لەو سەردەمەدا ڕۆمانی پاکیزەی نووستنی موریس دیکوبرا وەك نیشانەیەکی سەربەستی ژنان ناوبانگی و کاریگەری لەو بوارەدا نواند، ئەو دەمانە هەر ڕۆمان و نووسین و کاروباری تری تەقلیدی باوبوون، نۆرەی دیکۆر و مۆدەش هات، ئەوانەش گۆڕان و ژنان بە ڕۆژ تەنوورەی کورتی بە کەشکەشەیان لەبەرکردووە، جلوبەرگیان قۆلی کراوە و فشیان بۆ کراوە، کڵاوی بە پەرمووچە و گوڵی ڕازاوەیان پێوەکراوە. ناوقەدیان توندکردووە تا سینەیان زۆرتر دەرپەڕێت، پشتەوەشیان کلیل دراوە. پیاوانیش بەیانیان سترەیان لەبەرکردووە و ئێوارانیش چاکێتیان لەبەرکردووە، حەزیان بە سمێل کردووە و ڕۆشنبیرەکانیش حەزیان بە بەردانەوەی ریش کردووە، پێڵاوی پێیان نووکیی باریك بووەو یاخەشیان ڕەسمی بووە. لەناو ترێنەکەش ژنان ئێواران فستانی قەدیفەیان لەبەربووە، پێڵاویشیان وەك پێڵاوی لویسی پازدەهەم بەرزبووە و پەنجەوانەی سپییان لەدەستکردووە، خشلی جوانیان لەبەرکردووە. پیاوانی ناو ترێنەکەش (بە دەگمەن بۆیان نەبووە جگەرە بکێشن). شوێنی داوەتکرنەکانیش بە پرۆتۆکۆل بووە، خوانەکان پان و درێژ ریزکراون، دوو جۆرە شلە و دوو جۆرە زەلاتە و دوو پارچە گۆشتی سوورکراوە و دوو تەبەق سەوزە و دوو قاپ شیرینی و لە هەموو ژەمێکیش حەوت هەشت بەرداخ کهۆلیش پێشکەشکراوە.

ساڵی ١٩١٣ میللەتانی ئەورووپی بە ڕوودانی خوێناویترین کۆمەڵکوژی مێژوو زۆر تورە ببوون، ئەوەش هەموو بەشەکانی ئەو کیشوەرەی شێوەیەك لە شێوەکان گرتبۆوە، بۆیە بۆ نوای جوانی و ڕۆشنبیری و زانستی دەگەڕان، ڕۆیشتن و کاروانەکە گەیشتە ولایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا، ئەو بوارەیان بە کردنەوەیان بەرووی کەلتووری ئاوێتەیی ڕەشەکان و خۆرهەڵاتییەکان دۆزییەوە.

بەشی چوارەم

ترێنی سەردەمی کۆتایی ئیمپراتۆرییەکان

ڕۆژی ٢٨ ی یونیوی ١٩١٤ ڕۆژێکی دیارە لە مێژووی ئەورووپا و ترێنەکەی و ناکرێت ئەو ڕۆژە لەبیربکرێت، لەو ڕۆژەدا لە گەرەکی عوسمانی سراییفۆی ئەرشیدۆق (فرانسو فردیناند)ی تێدا کوژرا. بەو ڕووداوە ئاگری شەڕی یەکەمی جیهانی هەڵگیرسا. یادی دوا وێنەی ئەرشیدۆق لە بیرماوە، تا ئێستاش زۆرکەس وەك جلی ڕەسمی شێوەی کڵاوەکەی ئەو لەسەر دەکەن. سوڵتان عبدالحمید وڵاتەکەی لەو شەڕ و پێشهاتەکانی بێ تاوان خۆی ناساندووە، ڕەوشی ئیمپراتۆرییەتەکەش ئاڵۆزبوو، لەلایەکی تریشەوە هێزەکانی ئەورووپی بە باشی دەبینرا. لە هاوین و بەهاریساڵی ١٩١٤ ئیمپراتۆرییەتەکانی ئەورووپی گەمارۆیان دابوون، تورکەکانیش بە دوای هاوپەیمانێکی بەهێز دادەگەڕان. حکومەتی عوسمانیش دوودڵ بوو. لە ئوکتۆبەرا لە پێشهاتێکی چاوەڕواننەکراودا (ئەنفر پاشا)ی وەزیری یەکەم زۆر نزیکی و دۆستایەتی بە ئەلمانیا ڕاگەیاند.

شەڕەکە بە هێرشی بنکە ڕووسیەکانی ناو دەریای ڕەش دەستیپێکردو باریجە جەنگیە تازەکان بەکارهاتن. بڕیاری هاوپەیمانی تورکیا و نەمسا و ئەلمانیا ڕاگەیاندرا، ئەوەش سەرەتای ڕووخانی ئیمپراتۆرییەتی عوسمانی و کۆتایی ئارامییەکەی خۆرهەڵاتی ناوەڕاست بوو. شەڕەکە گەرم بوو ئیمپراتۆرییەتی نەمساویی هەنگاریی کۆششی کرد ناوچەکانی بەلقان زۆرتر بخاتە ژێر کۆنترۆڵی خۆی، بەوەش نەخشە و دەستەڵاتی ئیمپراتۆرییەتی عوسمانی هەژاند و تەسکی کردووە، بۆیە کاروانی ڕۆیشتنی ترێنەکەش ئاستەنگی زۆری هاتە پێش و بەردەوامی زەحمەتی تێکەوت. بەڵام قوستەنتینیە وەك بێلایەن و دوورەپەرێزی خۆی نواند و سنووردارکردنی دەستەڵاتەکەی لەو ناوچەیە بە ئاسایی نرخاند.

بەکردنەوەی هێلی تازە و نەخشەی نوێی ئەو هێلە لە لایەن ئەلمانەکانەوە، بەشێکی تری ئەفسانەی ترێنی خێراکەی خۆرهەڵات هاتە پێشەوە، لە خۆرهەڵات هەواڵ و کردنەوەی تۆڕی تری ئەو هێلە خۆشحاڵی نیشاندرا. لەبەر چاوی حاکمەکانی خۆرهەڵات، پارێزگارەکانیان خۆشەویست و ترسێنەریش بوون، ئەوانەی بریتانیای مەزن و فەڕەنسا و ڕووسیایان بە چاوی دوژمنی ڕاستەقینە بینیووە. لە گۆشەیەکی ترەوە ئەوان ئەلمانیایان بە

چاوی دۆست و یارمەتیدەر هەستپێکردبوو. کە عوسمانییەکان لە ساڵی ١٩١٤ بە ڕەسمی بەشداری ئەو شەڕەیانکرد، ئەوان بە ناوی شەڕی پیرۆز و بەناوی خزمەتکاری هەردوو شارە پیرۆزەکە و خەلیفەی موسڵمان و سەرکردەی باوەڕەوە بەشداربوون. ئەگەرچی ئەوان بەناوی جیهادەوە بانگی موسڵمانانی سنووری ئیمپراتۆرییەتەکەیانکردبوو، زوو بگەنە کۆشکی ئیمپراتۆرییەت، بەڵام دیاربوو داوەکەیان کەمتر وەڵامی هەبوو، نەك بەشداری نەبوون، بەڵکو بەرگری ناونووسینە گەورەکەی ساڵی ١٩١٦ یانکردبوو، زۆربەی موسڵمانەی ئیمپراتۆرییەتی ڕووسی هاتنە ناو سوپاکەی قەیسریش.

لەندەن زووتر و لە سەرەتای سەدەی شازدەهەمینەوە یارییەکی هاوپشتیان هەبوو، ئەویش هاشمییەکان و شەریفییەکان و ئەمیرەکانی مەککە بوو، گوشاریان خستە سەر ئەوانە. لە ساڵی ١٩١٤ عوسمانییەکان بۆ ناساندنەوەی هێزی خۆیان لە ناوچە عەرەبییەکان داوایان لە سوڵتان شەریف حوسێن و کوڕەکانی کرد بۆ نیشتەجێبوونیان بێنە قوستەنتینیە. گۆشارەکانی تورکەکان زۆرتر دەبوو تا هەموو شتەکان بە بۆیە تۆرکییەوە ڕەنگی دەدایەوە. کۆششیان کرد هێلی ئاسنینی ترێنی خێراکەی خۆرهەڵات بگاتە حیجاز، هەرەشەی ڕووخاندنی مەملەکەتەکەی شەریفییان کرد، ئەوەش دڵۆپەی دوایی بوو لەسەر بەرداخە پڕبووەکەی ڕەوشە کرا و بارەکەی شێواند. لە هاوینی ساڵی ١٩١٥ شەریفی مەککە نامەیەکی بۆ پارێزگاری بەریتانی باڵا ناردبوو و کێشەکەی بۆ ڕوونکردبۆوە، ئەو نامەیەش کاغەزەکانی پۆکەری خستە سەر مێزەکە.

لۆرانسی عەرەب

لە هاوینی ساڵی ١٩١٥ پیاوێکی شۆخی پێست سپی بە دەمانچەیەکی ئەلمانی جۆری مۆسر و کامیرایەکی فۆتۆگرافییەوە بەرەو شاری بەغدا سواری ترێنە خێراکەی خۆرهەڵات بوو. هەندامەکەشی چاکێتێکی چینراو بە داوی باریك و کراسێکی سپی لەسەربوو، لە سەرەوەشی پشدێنێکی کوردی بە بەروو بەستراوی بەستبوو، ئەوەش نیشانەی کوڕینی بووە، لەناوەکەیەوە دیاربوو پیاوێکی زۆر لە ڕێبوارەکانی تری ترێنە جیاوازبوو، شەیدای

خواردنەوە و کەڵ و شتی تریش بوو، بەوەش ناسرابوو وەك بدویەکی عەرەب، بە زمانی عەرەبی قسەی کردووە، وەك ئەوانیش لە ژینی بیابان راهاتبوو، خۆی وا پێناسە کردبوو:

عەرەب کارێکی موگناتیسی لەسەر بیری من دانابوو.

بەڕاستی ئەو لۆرانسی عەرەبان بووە،

پیاوێکی درۆزن ؟

جاسووس؟

شانۆکار؟ بوو،

وەك وینستۆن تشرشل پێناسەی کردبوو:

ئەو یەکێکە لە گەورەترین ئەمیر، سروشت بەو جیهانەی بەخشیووە.

جارێك بۆ پێناسەی خۆی وتبووی:

من ئەو کەسە نیم تەنها بە سێ وشە پێناسە بکرێم.

لە ڕاستیش وابوو، کەسێکی سەیر و شاراوە و داخراو و ڕەخنەلێگیراوی بەردەوام و کارکەربوو، بەناو و پەردەی شوێنەوار و توێژەر و یارمەتیدەری هەواڵگری و بەرپرسیی سەربازی و دبلۆماسی و نووسەرو دڵی هەموو شتێك و رووحی شۆڕشی عەرەبی دژ بە ئیمپراتۆرییەتی عوسمان و ئازادکەر دیارکەوت، بەئاسانی ئەو رێبوارەی ناو ئەو ترێنە ناناسرێت!

تۆماس ئدوارد لۆرانس لە ٦ ی ئوگستی ساڵی ١٨٨٨ لە وڵاتی غال (ویلز)ی بریتانیای مەزن لەدایکبووە، بەدرێژایی ژیانی هەستی بە ناشەرعیەتی دایکی کردووە و باوکی بەرەڵای کردووە، لەگەڵ چوار کیژ و سستەرێك ژیاوە کە پێنج کوڕی هەبووە.

ئەوانەی لە مناڵییەوە لە لۆرانس نزیکبوون، هەستیان بە زیرەکی زۆری ئەو مناڵە کردووە، هەر لە تەمەنی دوو ساڵییەوە زیرەکی پێوە دیاربووە، لەو تەمەنەوە بە بیستن لە برا گەورەکەیەوە ئەلف و بێ لاتینی لەبەرکردووە، لە تەمەنی شەش ساڵییەوە زمانی لاتینی خوێندووە. لۆرانس مناڵی بووە خێزانەکەی زۆر گەڕاون، تا لە وڵاتی فەڕەنسا

گیرساوەنەتەوە، لە کۆتاییدا لە ساڵی ١٨٩٦ هوە لە ئوکسفۆرد جێگیربوون. لەوێیەوە سەرلەنوێ خێزانەکە مناڵەکانی لەسەر رەوشی ژیانێکی نوێ راهێناوەتەوە.

لۆرانس لە مناڵییەوە بە تەنها ژیاوە، لە ماڵەوە حەزی بە تەنیایی کردووە، لە گۆشەیەکی باخچەکەیانەوە ژوورێکیان بۆی دروستکردووە، ئەوە رەوشێکی باش بوو تا زۆرتر بخوێنێت و لەگەڵ خەونەکانی ئاوێتە ببێت.

زەبەلاحەکەتان

لۆرانس لە ناو پێنج کوڕ گەورەبووە، هاموشۆی مێیانی کەمبووە، بۆیە شەرمن و رووتەنك بووە، زوو لەناو ژنان بێزاربووە و دوورکەتیتەوە، بەڵام چاوی لە یەکێك لە نەفەرەکانی ترێنەکە بڕیوە و لە دوای ئەو ماوەتەوە، ئەویش رێبوارە ناسراوەکەی بیابان (گرترود بال) بوو، ئەوەی چەندین جار بیابان و بواری تەنگەبەری بەتەنیا بڕیوە، پاشان داوەرایتەوە و بوویتە راوێژکاری سیاسی ئەو لە بەغدا.

لە تەمەنی ١٦ ساڵییدا لە شەڕێکدا لەگەڵ هاوڕێیەکانی قاچێکی دەشکێ، بەڵام لەبەر ئازایەتییەکەی بە سەرخۆی ناهێنێت، تا دەرسەکەیان تەواو دەبێت، پاش گرتنەوەی قاچە شکاوەکەی ماوەی شەش مانگ لە جێگا دەمێنێتەوە، کە چاکیش دەبێتەوە گەشەی جەستەی رادەوەستێت، بەژنی لە مەترێك و ٦٤ سم بڵندتر نابێت. لەبەر ئەوەی تووشی کەمایەسی فیزیولۆجی بووە، بۆیە نەیتوانیوە رۆژانە هاوڕێی برادەرەکانی بێت لە یارییەکانی سپۆرت، تا سەرنجی هەموو لایەك بۆ خۆی راکێشێت چەندین مەشقی سەیر و چالاکانە دەکات، بەو چالاکییانەیە ناوی دەرکردووە و ناوی لە خۆی ناوە زەبلاحەکەتان.

ساڵانی گەشەکردنی

لۆرانس بەردەوام کارکەر و شەیدای مێژووی کۆن و ئەرکۆلۆژی بووە، لە رۆژانی پشوودانەکانیدا بە پاسکیلەکەی رۆیشتۆتە ئونجۆ و بریتانیا و وڵاتی غال، سەردانی کۆشکەکانی کردووە و دەراسەتی هەندەسەی سەربازی بۆ کردوون. لە ساڵەکانی سەرەتای

کارکردنیدا یاریدەری پارێزگاری و پارێزگاری مۆزەخانەی شوێنەواری ناسیوە، ئەوانیش لە هەموو قۆناخەکانی ژیانیدا سوودی لێیان بینیوە. لۆرانس بەشداری ئەو دەستەی بەریتانی شوێنەواری کردووە بۆ گەڕان بەدوای شوێنەوارەکانی بەشی راستی رووباری فوراتی کردووە، بۆیە زووتر ویستوویەتی زمانی سەرنشینانی ئەو وڵاتە بزانێت، چوویتە خوێندنگای نێردراوی ئەمریکی لە بیروت، تا کۆرس لەسەر فێربوونی زمانی عەرەبی وەرگرێت، زووتریش لە زانکۆی ئۆکسفۆرد دەستی بەو خوێندنە کردووە.

گیانبازییە سەرەتاییەکانی

بەرنامەی و کاری سەرەکی لۆرانس شوێنەوار و پشکنین بووە، بەڵام دەیزانی بەرەو مەبەست و کاری تر بەرنامەی دەبێت، خۆی لەناو ئەو ترێنە گوم کردبوو، دەڕۆیشت و ئامانجەکەی دیار نەبوو، بەرەو کێ و چۆن .. ئەوەی نەدەزانی؟ زۆر دەوازەو گیانبازی و گۆڕانی لە پێش کرابوونەوە. ئیمپراتۆرییە پیرەکەی عوسمانی پەیوەندییەکانی لەگەڵ ئەڵمانیا و بەریتانیا سستکردبوو، رووسیا بڕوای بە رووخانی نەدەکرد تا بەسەر لاشەکەی نەکەوێت. لە ساڵی ١٩١٤ و پێش هەڵگیرسانی شەڕی یەکەمی جیهان لۆرانس سەردانی بیابانی سینای کردووە، لەو ماوەی کاری شێوێنەواری کردووە، فێری نەخشە و گەڕانیش بووە، ئەوەشیان سوودی هەبوو تا وەك ئەفسەرێك شارەزایی پەیدا بكات، وەك ئەفسەرێکی زیرەك راسپێردرابوو نەخشەیەکی ناوچەکە ساز بکات، ئەوەش ئامادەییبوون بۆ ئەگەری روودانی شەڕێکی مەزن دژ بە تورکیا. لە یونیوی هەمان ساڵدا راسپێردرا و بوار و هێڵی پێشنیارکراوی هێڵی ئاسنینی نێوان بەرلین و بەغدا دەستنیشان بكات، تا ببێتە بەدیلی ترێنە خێراکەی خۆرهەڵات. لە ٢ ی ئۆگستی ١٩١٤ تورکیا پەیمانی خۆی بە ئەڵمانیا دژ بە ئینگلیز یەکلاکردبۆوە، لەو رۆژانەدا لە دوورگەی عەرەبی شۆڕشی عەرەبی لەناکاو بۆ بەرژەوەندی ستراتیژییەتی بەریتانی بەرپابوو.

پاشا عەرەبە بێ تاجەکە

سەعاتەکە لێدرا، چوار مانگ بوو شەڕەکە دەستیپێکردبوو، لۆرانس خۆی لە شاری قاهیرە دۆزییەوە، لە میسر سەردانی بەرژەوەندی پێشوازی و بەرژەوەندی نەخشەکانی سوپای میسری کردبوو، ئەفسەرێك پێشوازی کردبوو، سەرەتا بە دیمەنەکەی سەرسام ببوو، وەك سەماکەری یاری گاڵتەکردن و دەستبازییان هاتبووە پێش چاو، رۆیشتنەکەی زۆر بە سەماکردن دەچوو نەك رۆیشتنی ئاسایی.

لە ٢١ی مارسی ١٩١٦ نووسینگەی عەرەبی سەر بە بەرژەوەندی پێشوازی بەریتانی دامەزرا، لە ئۆکتۆبەرا لۆرانسیان بۆی نارد، پاش ماوەیەکی کەم، بەدروستی لە سەرەتای ئەپریلا بەرپرسەکانی تاقەتی مانەوەی ئەویان نەما، بە ترێنێکی پلە خوارتر لە ترێنە خێراکەی خۆرهەڵات، بۆ دەستەمۆکردن و کڕینی ئەفسەرێکی تورك تا گەمارۆکەی سەر کۆمەڵگایەی چەند سەربازی ئینگلیزی تێدا گەمارۆدراوە بۆ هەڵگرێت، یان هەرهیچ نەبێت بە تەسلیمبوونەکە رازی بن، رەوانەی شاری (بەسرا)یانکردووە، بەڵام راسپاردە و کارەکە بە فەشەلێکی گەورەی کۆتایی پێهات. لۆرانس بیری لە شۆڕشێکی ناوچەیی کردووە، بەڵام سەرکردە ئینگلیزەکان ڤیتۆیەکی توندیان بەرووی بەکارهێنا، وتیان هێشتا کاتی نەهاتووە. لۆرانس رەوانەکرا تا هەواڵی هەر چوار کوڕەکەی شەریف حوسێن و سەرۆکی لەشکرە عەرەبییەکانی چەکدارکراو لەلایەن ئینگلیزەوە بپرسێت، لەوێ زوو بە ئەمیر فەیسل سەرسام بوو.

لە ١٠ ی یونیۆی ساڵی ١٩١٦ پێشەوای هاشمییەکان خۆی وەك پاشای هەرێمەکانی عەرەبی ناساند، ئەو هەواڵ و پێشهاتە رۆژێکی بایەخداربوو لە مێژووی خۆرهەڵاتی ناوەڕاستی هاوچەرخ و ترێنە خێراکەی خۆرهەڵاتیش.

ئەو شۆڕشە نەخشەی جیوسیاسی ناوچەکەی گۆڕی، بوار و هەواری ترێنەکەی بە یارمەتی بەریتانیای مەزن و میسر دانا. سوپاکەی هاشمییەکان بە سەرۆکایەتی فەیسل و رێکخراوی لۆرانس ژمارەیەکی زۆری سەربازی عوسمانییان لە (مدینەی منورە) و سوریا گەمارۆدا، بۆیەش سوپای قوستەنتینیە بەغدا و پاشان قودسی چۆڵکرد. پاش ئەو

سەرکەوتنە لە مارس و سپتمبەری ساڵی ١٩١٧ ئەو ناوچانە کەوتنە بن دەستی بەریتانییەکان. لە سوریا و عیراق هیچ سەرهەڵدانی دژی بابی عالی بەرپانەبوو، لەو ناوچانەش سەربازە عەرەبییەکانیش بە کۆمەڵ لە سوپای عوسمانی رایاننەکرد.

هەرەسی ئیمپراتۆرییەتەکە

ئیمپراتۆرییەتی رووسی و پاشان ئەڵمانی و پاشان نەمساوی هەنگاری رووخان، لە پاش ئاگربەسەکەش ئیمپراتۆرییەتی عوسمانیش هەرەسی هێنا، قوستەنتینیە کە زانی رەوشەی ئاڵۆزە و بەرەو رووخان دەچێت، کۆششی کرد پەیوەندی بە وڵاتان و میللەتانی هاوسێی خۆش بکات، بەڵام دەرکەوت مەسەلەکە درەنگ بوو، ئەو هەنگاوەش ناتوانێت لە خنکان رزگاری بکات. عوسمانییەکان ویستوویان کۆمەڵکوژییەکەی ئەرمنییەکانی نێوان ساڵانی ١٩١٥ تا ١٩١٦ بزر بکەن، بەرپرسانی ئەو کۆمەڵکوژییە بە پاپۆری تایبەتی جەنگی ئەڵمانی لە نۆڤمبەری ١٩١٨ رەوانەی تاراوگەیان کردن. لەو رۆژەوە هێز و لەشکرەکانی وڵاتانی بەریتانی و فەرەنسی و ئیتالی و یۆنانی چاودێری پایتەختیانکرد، یۆنانییەکان ئازادبوون کڵاوەکانی سەریان فرێ بدەن و تورکەکانیشیان ناچارکرد کرنۆش بۆ ئاڵای یۆنانی بەرن، هەروەها پاش ئەو گۆڕانە گەورانە ترێنەی خێرایەکەی خۆرهەڵات کەوتەوە کار و لەو سنوورانەوە کاری کردەوە.

لە ساڵی ١٩١٩ هەزارەها عەرەبی هاووڵاتی کۆنە عوسمانی ناوچەکەیان جێهێشت، بەرەو وڵاتانی نوێ رۆیشتن، وەك سوریا و عیراق و فەلەستین. تورکەکان دووچاری ترس و برسییەتی هاتن، داوەشان و رووخانیان پێوە دیاربوو. لە شارەکانا شووشەی پەنجەرەکانیش نەمابوو، بۆیە تابلۆکێشان بەناچاری تابلۆکانیان لە جیاتی شووشە و جام بۆ پەنجەرەکانیان دەفرۆشت. پاش چەند مانگێك بنەماڵە دەستەڵاتدارەکە ناچارکران وڵات چۆڵ بکەن، بۆ وڵاتانی تر سەفەربکەن، ئەوانەی ناچاریش نەکرابوون ژنان و بێوەژنەکان بوون، هەموویان کەوتنە شاری نیس و ئەسکندریە، یەکێك لە سوڵتانە شەرەکەر دژوارەکە، ئەوەی شەڕی

خوێناوی دەکرد، وای لێهات دادانە زێرەکانی دەردەهێنا و لەبەر نەبوونی دەیفرۆشتن، چارەنووسەکەشی بە خۆکوشتن کۆتایی هات.

ترێنە نوێیەکە

لەو رۆژەوە پاشاکان نەمان، تا ترێنە خێرایەکەی تایبەت بە خۆیان زەفت بکەن. بازرگانە ئەورووپاییەکانیش بۆیان هەبوو ئەو ترێنە بۆ هەموو گەشتەکانیان بەکاربهێنن. هونەرکارە ئەورووپییەکان لەو هێڵە گشتییەی ترێنەکە هێڵێکیان بۆ شاری مەدینەی منەوەرە جیاکردەوە. لە ساڵی ١٩٢٤ رێککەوتننامەی لۆزان مەسەلەی دانپێدانانی بە کۆماری تورکیای براندەوە، لەو رۆژەوە مێژوویەکی تر لەو ناوچە و لە تورکیا هاتە پەیداکردن، ئەوەش میللەتی تورکی لە رەگەوە گۆڕی.

خۆرئاوایی کردنەکەی ئەتاتۆرك

کەمال ئەتاتورك وێنەی بەرجەستەی راستەقینەی ئەو قۆناخەبوو. لە سەرەتای سەدەی شازدەهەمە تورکەکان کاریان بۆ هاوچەرخییەتی و بە خۆرئاواکردنی تورکیا کردبوو، کە ئەتاتۆرك حوکمی وەرگرتووەو زانیویەتی خۆرئاوا نموونەی شارستانییەتی هاوچەرخی پێوەیە، بۆیە ئەو بەرنامەی قووڵتر و زۆر بەرجەستە و بە پراکتیکی کردووە. لەو بەرنامەیدا گۆشاری عەرەبی و فارسی رەتکردیتەوە، ئەگەر دابڕانەکانیان بە رابردوو کەم و لاوازیش ببوو، ئەو دابڕانەکەی کردە یەکجاری و زۆرتر لە کۆن و دوێنێ دوورکەوتەوە. پێش ساڵی ١٩٢٤ شاری قەستەنتینیە تەژی هاووڵاتییانی نەتەوەکانی تر بوو، بەڵام پاش ئەو پێشهاتەو پاش ئەو بەرواره بە لێشاو هاووڵاتییانی نەتەوەکانی تر شارەکەیان جێهێشتووەو لە تورکیا دەرچوون، بەو شێوەیە ئەو شارە تەنها تورکی تێدا مایەوە. زۆر لە رووسە سپییەکان هاتنە ئەو شارە، ئەوان بە پێچەوانەی بۆچوونەکەی قەیسر هاتنە قەستەنتینیە، خەونەکەیان هاتەدی، هەندێکیان بازاڕ و چێشتخانە و عیادە

و فرۆشگایان کردەوە، لەبەر نالەباری رەوشی ئابووری تەنها بۆیان هەبوو شەوانە لە خانەکانا بخەون.

پاش هەڵگیرسانی شۆڕشەکەی بەلشفی بابوباپیری ئەناو کیژەکەیان رێگای تاراوگەیان بەرەو ئەو شارە هەڵبژارد، بەرێگای ئۆکرانیایەوە، بەڵام لە دەریاوە هاتن، لە ئەستەنبۆڵ برادەرێکی کۆنیان رووسیان پێشوازیکردن، پلیتی سەفەری پاریسی بە ترێنە خێراکە بۆ ئامادەکردبوون، لەبەرئەوەی ترێنەکە زۆرتر نەدەمایەوە و چاوەڕوانی نەدەکرد، بۆیە ئەو خێزانە پایتەختی کوردانیان نەبینی (رەنگە وەرگێرە عەرەبییەکە هەڵەی کردبێت، مەبەستی پایتەختی تورکان بێت، و:). زینەی ئەوەی پاشان بوویتە داپیری ئەنا فرمێسکی لە چاوانە وشك نەدەبوون، بەردەوام دەگریا، ئەگەرچی شاری ئەستەنبۆڵیان زۆر کەم بینی بەڵام دیمەنی ئەو شارە کاریگەری زۆری لەسەر دانابوون. لەسەر سپۆرەکەی (شۆستە) ترێنەکە برادەرەکەی خێزانەکەیان بە دەستماڵە حەریرە سپییەکەی فرمێسکەکانی زینەی سڕییەوە، فرمێسکی وەك باران دەهاتە خوارێ بۆیە دەستماڵەکەی تا گەردەنیشی برد و بە نەرمی دەستی بە لووتیشی کەوت، وەك ئەوەی پشیلەیەکی سەر قوماشێکی حەریر بێت، بۆنی پیستی رووسەکە بکات. پیاوەکە بزەیەکی هاتی و رووی هێنایە پێش و ماچێکی باوکانەی لە روومەتی کرد و وتی:

سەبارەت بە رێگاکە برادەران سوپاسم مەکەن، هیوادارم هەر چوارتان خودا بتانپارێزێت.

ئاوارەکان

ئەو چوار کەسە کەلوپەلی زۆر کەمیان پێبوو، تەنها چەند پارچە جلوبەرگی پێویستیان بۆ خۆگۆڕین کڕیبوو. ئەگەرچی پارەیەکی کەمیان پێبوو، بەڵام داپیرەی ئەنا گێلییەکی زۆری کردبوو کە فارگۆنی تایبەتی گرتبوو، هەردوو کیژەکە شوێنی تایبەتی باشی نووستنیان بەرکەوتبوو، لە دیار گلۆپی نازداریش بوون. دایك و باوکەکە بە دڵخۆشی هەردوو کیژەکەی زەوقیان هەبوو، کە لە پێش بەرپرسی هوتێلە قوفلە زێرینەکەوە

وەستابوون، هەوای بێگەردیان هەڵدەمژی. بەرپرسەکە بۆ دڵنیایی سەلامەتی و دروستی هەموو شتەکان لەوێ بوو. دایك و باوکیان بۆ خۆشی و کات بەسەربردنی چوارکەس، سەبەتێك هەویرکاری و شیرنەمەنی و چاو هەندی چەرەزاتی رووسی نەمریان هێنابوو، تا منداڵەکان لە چاوەڕوانی ترێنەکە بێزارنەبن سەری سەبەتەکەیان بۆ کردنەوە، برادەرەکەشیان ئەوەی لەبیربوو چەند شووشەیەك شمپانیای بۆ پێویستی بۆ دانابوون. بەڵام باوکیان وتبووی:

گەورەکانم واز لەو سەبەتە بهێنن، من لە چێشتخانەکەی ترێنەکە داوەتتان دەکەم.

ئەو بە سێ مێینەکە سەربەرزبوو، ژنە نەجیب و جوانەکەی بە کراسە نایابەکە و کیژە گچکە ئەسمەرەکەی تەمەنی سەرووی ١٦ ساڵ بوو، ئەویش کراسێکی سووری لەبەرکردبوو، هەموو شتەکانی لە دایکیەوە بۆ مابۆوە، کیژە گەورەکەشی کراسێکی شینی لەبەربوو، ئەویش تەمەنی ١٨ ساڵان بوو. پیاوەکە تەنها شتە گرنگەکانی تایبەتی خۆیانی هێنابوو، ئەگەرچی زۆریشی جێهێشبوو، بەڵام گیان و رووحی دەربازکردبوو لە مردن رزگاری ببوو.

ترێنەکە بە رۆژ بەرێکەوت، ناوچە بە ناوچەی دەبڕی، بە دوورکەوتنەوەی بۆنی خۆرهەڵات کەم دەبۆوە. فارگۆنە تایبەتەکە قەرەباڵغ بوو، بەرپرسەکە بێ چای نەدەکردن. ئەو سەفەرە بۆ گێرانەوەی پەیوەندییە جوانەکەی نێوان ساڵانی ترس و گومان بوو، لەو ماوەیەدا ئەنا زۆر سەربردەی ساڵە جوانەکانی ژیانی لە پاریس گێرایەوە.

لە لۆڤەر دیدارمان بوو، لەسەر داوای مامۆستاکەی وێنەکێشانم، من زۆر لە کتێبخانەکەی خەریکی رۆژ ژمێرەکەم بووم. ئەو رۆژە پیاوێك کەوتە تەنیشتم بۆ یەکتری بزەمان هاتێ، من لاستیکی رەشکردنەوەکەم لە دەست کەوت، ئەو بۆی هەڵگرتمەوە و دایەوە دەستم، بەیانیش لە هەمان شوێن یەکترمان بینیوە، ئەوە چەند رۆژی تر دووبارە بۆوە، وای لێهات یەك سەعات لەیەك دانەدەبڕایین.

ئەو هۆڵەکانی میسری لە لۆڤەر نیشاندام، داوای هاوسەریەتی لێکردم، نووسینەکانی بۆدلێر و لوتریامونت و مالارمی دامێ، ئەوانەم خوێندەوە، بە هۆی ئەوەو پاریسم دۆزییەوە، ئەو پاریسی وەك گیرفانی خۆی دەناسی، بەندی فرونسوا فیولان و فیرلان بوو،

بەند و شەیدای هونەرمەندان و بازاڕەکان و کوچەکان و باخچەکان و کەنیسەکان و مۆزەخانەکانیش بوو.

دبلۆماسە پیرەکە گلەیی کرد، بە کامەرانییەوە بیرەوەرییەکانی بەبیرهاتەوە و وتی:

لە بیرت چوو پێیان بڵێیت، من زۆر لە تۆ لە پێشتربووم. بۆ زانیاریتان من جاری یەکەم لەگەڵ باوکم هاتبوومە پاریس ئەو ئەندازیاری ڕێککەوتنی هەڤاڵبەندی فەڕەنسی رووسی بوو، من زۆر بەختیاربووم بە بەشداریم لەو ئاهەنگە نەمرە، بەو ترێنە هاتین، ئێمە ٤٢ ئەفسەرمان لەگەڵ بوو، پێشوازییەکی زۆر مەزن کراین.

شارەکانی رووناکی

ئاپوورەی پێشوازییەکە زۆربوو، بۆ دیتنی ئێمە زۆر کەس بەسەر دارانیش هەڵگەڕابوون، لە کۆشکی ئالیزیا و سەفارەت و وەزارەتی کاروباری دەرەوەش پێشوازی کراین. ئاسمانیان لە تروکادیرۆ تەژی یاری ئاگرین کرد، ئێمەیان بردە شاری رووناکی، لەوێ وێنەی یەکەمی گەڕەکەکانی (سگی پاریس)م بینی، ئاهەنگەکان بەردەوام بوو، لە ماڵی بوتل و شابۆ خواردنی ٥٤٦ کەس لە هۆڵەکانی هوتێلی شارا ئامادەکرابوو. لەناو گۆڕەپانەکەش دوو باریجەی سەربازی بۆ نیشانەی هەڤاڵبەندی سەربازی رووسی فەڕەنسی وەستابوو، ئەوەی ئێمە بۆ دانووستانەکەی هاتبووین. لەسەر باریجەکانیش تیپی مۆسیقایی سروودی سەرکەوتنی هەردوو وڵاتانی بە جۆشەوە لێدەدا. بەو شێوەیە باوکم بە جلی رەسمییەوە بینی، لەسەر ئەو مێزە خواردنە رازاوەنەوەبوو کە لە ناو باخچە سروشتییەکانەوە ریزکرابوون، ئاهەنگێکی خۆشیش کۆتایی بە دانیشتنەکە هێنا، هەرچی بووبێت تا ئەو سەعاتەش من لەو ئاهەنگە بە پاریزم .... لەناکاو شەوق و سۆز و بیرەوەری لە چاوان بەدی دەکرا.

دەکرێ ئەوان لە تەمەنی بیست ساڵیان، تامی سەربەستی بکەن ؟؟ لەو پاریسەی ئەو رۆژە کە وەك بووکە، شانۆی رۆمانی بەختیارییە بە لەدایکبوونی خۆشەویستی ئەو دوانە، ئەوان وا باسی باخچەی لکسمبۆرگ دەکەن، بۆنی فڕنەکانی پاریسی تایبەتی دەکەن،

وێنەی هەوری سەر رووباری سین چەند جوان دیارن، ترێنەکە لەناو باخچە و کێڵگەکانەوە دەڕوات، دەڕوا و گەوەو پێچەکان دەبڕێت و هەوری دووکەڵەکەی ئاسمانی پڕکردووە.

کیژە گەورەکەی، کە شێوەی لە دایکی دەکات، بەڵام دایکی وەك ئەو ئارەزووی وێنەکێشانی نەبوو، لە پەنجەرەکەوە سەیری دەرەوەی دەکرد، کاربۆنەکە ئاسمانی رەشکردبوو، لەبەر خۆییەوە دەیووت:

دەبێ ئەو رەشاییە زەوقی وێنەکردنی هەورمان بکوژێت!

بەبەردەوامی رۆژمێرەکەی لەناو دەستی بوو، لاپەرەکانی کردەوە و ئیشارەتی ترێنەکەی وێنەکرد، ئەگەرچی ئەو زۆریش بە پێشەوەی ترێنەکە دڵخۆش نەبوو، بەڵام وێنەکێشانی ترێنێکی وا جێگەی شانازییەکی گەورەبوو بۆ ئەو، تام و چەشەیەکی زۆری لا دروست دەکرد.

بەدەستی لەسەر دەستماڵە سپییەکە ئەوەی دانا، رۆژێ دێ بەرەو سەدەی زێرینی بەرێدەکەوین، بەرەو ئەستەنبوڵ و ئەفسانەکانی. بەرەبەیان بوو، کە ترێنەکە لە ئێستگەکەی پاریس راوەستا، جامی پەنجەرەکە بە تەم گیرابوو. هەر چواریان بەو تاکسییە نوێیانەی تازە لە جیاتی کۆنەکان کەوتبوونەتە کار بەرەو هوتێلەکەی گەڕەکی لاتینی بەرێکەوتن، ئەوەی داپیری ئەنا یادگاری زۆری تێدا هەبوو. کیژە گەورەکەیان زۆر لەگەڵ خێزانەکەی نەمایەوە، بەرەو پراگ بەرێکەوت، لەوێ بۆ خوێندنی زمان رۆیشت، کیژە گچکەکەش پیاوێکی رووسی دۆزییەوە و شووی پێکرد، ناوی ئەناتۆلی بوو ئەویش زانای شوێنەواربوو.

بەشی پێنجەم

سالەکانی پاش شەڕەکە

ڕێگای نێوان پاریس و قوستەنتینیە لە ساڵی ١٩٢٠ بەو ترێنەکە ٩٦ سەعات بوو، لە ساڵی ١٩٢٦ ئەو ماوەیە بۆ ٦٠ سەعات کورتکرایەوە، هەر لەو ساڵە بە ٥٧ سەعاتیش ترێنەکە گەیشتووە. بۆیەی یەکەمین ئوتومبێل بیر و گۆڕانی بەسەرهاتووە، سەرەتا ویستیان ڕەنگی تاریکی بۆ بەکاربهێنن، بەڵام بەرپرسی وەرشەکە کە ڕاوچییەکی کۆن بوو ڕەنگی شینی تاریکی بۆ دانان، ئەوەش لەو ڕەنگەوە هاتبوو خۆی جاران ئەو ڕەنگەی لەبەرکردووە. ئەو ئوتومبێلانەی کرێ، دیکۆری داریان هەبووە، ١٦ کورسییەکەی لە چەند ڕیزێکەوە پێکهاتبوو. لە ساڵی ١٩٢٥ وەرشەکان یەکەمین دەستە ئوتومبێلی کانزاییان بە ٤٢ و ٥٦ کورسی هێنایە دەرەوە، ئوتومبێلەکان لەسەر هەمان پرنسیپی جارانەوە ڕەنگیان شین بوو. لەو ڕۆژانەدا گۆڕینی جیوپۆلیتکی زۆر هاتە ئاراوە، ئەلمانیا لە ڕەوشی سەرکەوتنەکانی ئاهەنگی هەبوو، ئیمپراتۆرییەتی نەمساویی هەنگاری لە تەقینەوەدابوو، ئەوەش ڕەچاوی سەرهەڵدانی چەند وڵاتێکی لێ دەکەوتەوە، ئەوانیش هەڤاڵبەندی زۆریان لێکەوتەوە، ئیتالیا کەوتە ناو بازنەی ئوردوگای هاوپەیمانان و یوگۆسلافیاش دروستبوو، ڕۆمانیاش خەونی بە وڵاتانی خۆرهەڵاتییەوە دەبینی.

پاریس و لەندەن بۆ بەستنەوەی ئەورووپا بە خۆرهەڵاتی ناوەڕاست بە وڵاتانی جرمانییەوە، بایەخی ستراتیژی ئەو ترێنە خێرایەیان دەزانی، هێڵەکانی سویسری و ئیتالی و نەمساویی و هەنگاریی بەرەو بەلگراد خاڵی هاوبەشبوون بە بەستنەوەیان بە ترێنی خێراکە. لە ڕۆژانی نێوانی ١٨ و ٢٦ ی مارسی ساڵی ١٩١٩ لە پاریس کۆببوونەوە بۆ ڕاگەیاندنی ترێنە خێراکەی نێونەتەوەیی نوێ. کۆڕی ئاشتی فرسای دەبوایە دەستوبردبن بۆ بەکارهێنانی ئەو هێڵە تازەیە و پشتیوانی هێڵی سمبلۆنی ترێنی خێرای خۆرهەڵات بکات. بۆچوونە سیاسییەکان نیگایان لە یەکێتی ئەورووپابوو، ئەوەش لە ڕووی بازرگانییەوە داهاتی نەبوو، بێجگە لەوەش ئەو بیرۆکەیە چەندین کێشەی ناوخۆیی

ئەورووپی دەهاتنە پێش، ئەو وڵاتانەی ئەو ترێنەی بەناودا دەڕۆیشت کێشەی زۆری تێدا گەرم بوو.

نائارامی لە ئیتالیا هەبوو، ئاسایش لە بەلقان نەبوو، گوشاری ناوخۆیی ناو تورکیا زۆربوو. لەناو ئەو هەموو کیشانەش تۆڕێکی ئاڵۆزی ناو وڵاتانی بەلقان هاتە دروستبوون. لەناو هەموو ژان و خوێناوییەکانی ڕۆژانی شەڕی جیهانی یەکەم و تەنگژەکانی ساڵی ١٩٣٠ لاوان لەناو ترس و دڵەڕاوکێ و خەفەت دەژیان، تاکە سەرچاوەی خۆشی و خۆلەبیرکردنی ڕۆژە تاڵەکان کات بەسەربردنی ناو ئەو ترێنە خێرایەی خۆرهەڵاتبوو، لەوێ هەستیان بە تامی ژیانکردووە.

بوژانەوەی ژیان

میستاقات بە قاچە درێژە جوانییەکەیەوە بە دەنگی خۆشەوە گۆرانی بۆ پاریس وت، شازادەی جیهان و بە هەمان بۆنی پیاوانەوە و وشە جوانەکان موریس شوفالییە لە ساڵی ١٩٢١ گۆرانییەکانی (بۆ ژیان، با زۆر سەرقاڵ نەبین، من گوێ نادەمێ، برسییەتیش دەڕوات، هەموو شتەکان ڕێکدەخرێتەوە) چڕییوە. لەناو ئەو ترێنەدا ژن و مێردی ناودار مێژووی ئەفسوناوییان هەبووە، وەك وکتۆ و رادیقات و دیاگیلایف و لیفار. سەما و موسیقای ڤالس باوی نەمابوو، ڕێبوارانی ئەو ترێنە چاویان لە مۆدەی نوێ و ئاواز و جۆشی مۆسیقای تازەبوو، سەرەتا سەمای فلامینکۆ و تونگۆیان داواکردووە، ئەوانەش سەمای کۆنی ئەندلسی بوون، لەناو قەرەجەکانی ئەو دەڤەرەوە گەیشتە ئەرجنتین، سەماکە بەرەو ئەمریکا ڕێی کردبوو. لە سالانی ١٩٢٥هوە سەمای ڕەنگەکانی ستاب و فۆکس تروت سەری هەڵدا، ئەوانەش تێکەڵاویی سەما و جمبازن، لە بنەرەتدا لەسەر ئاوازی موسیقای جاز و سەمای ئەمریکییە ڕەشەکانەوە دروستبووە. جوزیف باکری هونەرمەند بە بەژنە نازدارەکەی سەمای شارلستۆنی بۆ جاری یەکەم لە پاریس نمایشکرد.

گەشەی مۆدەکان

کە دەچوویتە ناو فارگۆنەکانی ئاوازی خۆشی گۆرانیت دەبیست، بەو ئاوازە تازانەوە دەیانووت:

تکایە ئێمە رازی نین، نامانەوێت قژمان مەبڕن، ئەوانەی دەخوازن قاچمان درێژتر دیار بێت.

ئەو ژنە سترانبێژانە فستانی درێژی رابواردنیان لەبەربوو، تا ناوقەدیان رووتبوو، سینگیان بە زەحمەت کەمێکی داپۆشرابوو. لە سالانی ١٩٢٥ و ١٩٢٦ مۆدەی تر، بە پێچەوانەی ئەوانە هاتنە نیشاندان، ئەو مۆدانەش تەسك و باریك بوون، ئەو مۆدەیەش زۆر لەلای نەخشەسازانی مۆدەکان زۆر ویستراو نەبوون، بەو قژە کورتە و کلاوە گەورەکانی سەریان دەموچاویان دەشاردرایەوە و چاویشیان بزردەبوون، بەو شێوەیە ئاکاریان لە جەرەسێك دەچوو، ئەوە لەلایەك لە لایەکی ترەوە مکیاژەکانی روویان و لێوی سوور و پۆدرەی روومەتیان و چاوەکانیان و ئیکسسوارە راستەقینە و شاراوەکان، غلیۆنە درێژ و بۆیە سووری نینۆکەکان بەیەکەوە دیکۆر و شێوەی فارگۆنەکانی ترێنە خێرایەکەی تەواوکردبوو.

سەبارەت بە شۆخی پیاوانیش ئەوانیش سیمای تایبەتییان هەبوو، لەژێر پالتۆکەیان سترەیەك لەبەردەکرا، چەکمە پیستییەکەی نەوییەکەی پێیان و کلاوە ناسکەکەی سەریان و سترە ناسکەکانی شەوانە و شەڕواڵە درێژەکانی نووستن یاخە و سەردەستەکانیان یەکپارچە حریری سادەبوون. مۆدیلی سمێلیش جێگەی ریشە درێژەکانی گرتبۆوە. روومەت کراوەی بەدەرو قژ راستیش مۆدەی رۆژبوون. مۆدەی زۆری تازە پەیدابوون، ئاخاوتنیش شێوەی گۆڕا، دەستەواژەی ناسك و رەنگین بەکارهاتووە، باسی خەون لێکدانەوە و باسی لیبیدۆ و گرێیەکی ئودیب و رەشبینی و یەکبوونیش دەکران.

ترێنی شارستانیەکان

لەسەر ئەو ترێنە چەندین شارستانی و کەلتوور کۆدەبوونەوە، ئەوەش نیشانەی جیهانگیری ژیان بووە، ئاهەنگەکانی شەوانە دەکران رێکوپێکی کەمی پێوەبوو، هەموو بەربەستەکان دەڕووخا و هەموو بەیەکەوە ئەوەیان دووپاتکردیتەوە، ئەویش نەفرەتێك بوو لە سەدەیەکی زەمەن. هەموو بەهاکانی نیشتیمان و ئایین و خێزان و یاساکانی جوانی لێرەوە دیاربوو. لەو شوێنەدا چەندین وشەو دەستەواژە و بیر و هزر و دەبینرا و بزریش دەبوو، هونەریش سەرلەنوێ تێدا دەخەملییەوە، کالای دروستکراو لە داری گرانبەها و هونەرساز و بە دیکۆر و نەخشەی جوانی بە وێنەی گیانەوەر و رووەك و دار و گوڵ و چەندین جوانکاری دەبینرا. کەلوپەل و کەرەستەکانیش لە ماجورال و شووشە لەلایەن برایانی دومی شارەزا لە شووشە و کارمەند لە مەڕمەڕ و ئەمیل غالی و خویندنگای نانسی دروستکرابوون، ئەوانەش هونەرەکەیان لە کەلتووری ژاپۆنی و خۆرهەلاتی خوارو وەرگرتبوو.

ئەمیل غالی لە نووسینەکانی بەناوی سروشت سەرچاوە و ئیلهامی یەکەمی هونەرە، نووسیویەتی:

هونەرکاران بۆ جوانکاری شتەکانیان تێبینییان تەنها لە خالەکانی بەیەکگەیشتنەوە بۆ دیمەنە نەخشسازییەکانی وەرنەگرتەوە، جوانیەکانیان لە هێلە سەرەکییەکانیشەوە وەرگرتووە. لەو سەردەمەشدا پیشەی تریش پەیدابوو، ئەویش دیکۆرسازیی بوو. ئەندازیاری بیناساز و رەنگکار و ئەندازیاری دیکۆر و پیشەساز بە هاوشانی و بەیەکەوە کاریانکردووە، بە هونەری هەموویان ترێنەکەی خۆرهەلات بە شێوەیەکی نازدار دەرکەوتبوو.

رینی برۆ، فارگۆنەکانی بە داری نایاب و کەرەوێتە و مافوور و گلۆپی برونزی و وێنەی هەڵبژاردراو دروستکردبوو، تابلۆکانی نەخشەکانیش شووشەی تایبەتی لە کوباوە بۆ هاتبوو.

دامەزراندنی بالیە

لە ساڵانی شێستەکانا بابو باپیرانی ئەنا، کەسایەتییە گەورەکانی ناو ئەو ترێنەیان ناسیووە، سرجی دیاگیلایف، رەمزی شوێنکی پیرۆزی وەك شاری ڤینیسیابوو. لە سانتبیترسبۆرگەوە ویستی رووی شارەکەی بەرەو رەوتە هونەرییەکان بکاتەوە. ئەو پیاوە رووسییە لە پاریسەوە بووە دامەزرێنەری کۆمەڵەی بالیەی رووسی، توانی سەماکان بەرەو بواری نوێتر ببات، چەندین هونەرمەندی بەهرەمەندی دۆزییەوە، هەست و سۆزەکانی رێگای ئەوەیان پێنەگرت، ئەو دەستە هونەرییەی بالیە بەرەو ڤیستفالی هونەریی تەواو ببات! دیاگیلایف هەموو هونەرمەندانی هێنایە سەما و بوونە ئەندامی دەستەکانی، بێجگە لەوەی هەستی جوانپەرستی بەرزی تێدابوو، شەیدا و شارەزایی هونەری مۆسیقاش بووە.

ئەو بەرپرسە دیکتاتۆرە بەهای خۆی دەزانی، رێزی خۆی راگرتبوو، بەردەوام رووی خۆش بوو، هەستی ساردیشی لەناو هەناوی دەرچووبوایە، بە خۆشەویستی و بە خاوێنی دەردەچوو. لەکەسی قەبوول نەکردووە، کەسیش نەیتوانیوە لەو مەیدانە رایگرێت، بە ئاسانی رووخۆش و رووگرژ دەبوو، وێنەیەکی ئاڵۆزی دەنواند، داخراوی تیژبوو، بێزار و ماندوو خۆشیش بوو، قوربانی دەدا و لەناکاو بەزیوو و بڕوانەکردن بە خودی خۆی نیشان دەدا، زۆر دەگۆڕا و زۆر مەرجیشی دەبوو، بێ سنوور خەونی جوانی هەبوو، وێنەیەکی داخراوی وشك بوو، زیرەکانە کێشەکانی ناو ناوەندە هونەرییەکانی چارەسەر کردووە. لە هەموو دەستەکانی بالیەی جیهان بۆ زانیاری زۆرتر و شارەزایی زۆرتر گەڕاوە، ئەگەر لەگەڵ سەماکەرە ناودارە ئەفسوناوییەکەی نیجینسکی سواری ئەو ترێنە نەبووە، ئەوا لەگەڵ هەردوو سەماکەرە خۆشەویستەکانی ماسین و سارج لیفار سواری ئەو ترێنە بووە.

دیا گیلایف کارسازێکی پسپۆربوو، خۆی کارکەربووە، تا سوومەندبن هانی کارکردنی خەڵکی داوە. لەساڵی ١٩١٤ بەپێی کارنامەی خۆی لەگەڵ سەماکەرە نوێیەکەی ماسین، بە ترێنە خێراکەی خۆرهەڵات سەردانی ئیتالیای کردووە، چەند هەفتەیەك بەیەکەوە ماونەتەوە، رەوشەکە ئاهەنگێکی شادی بووە، لەو ئاهەنگەدا گەرمی ئیتالیا و شنەی دەریای تێدا ئاوێتەبووە.

هاوسەرییەتی هونەری

ئەو گەشتە تەنها پەیوەندی دوو کەس نی یەو بەس، ئەو گەشتە کاروانی هونەری دوو هونەرمەندی گەنج بوو. دیاگیلایف لە فلۆرەنسا شوقەیەکی وەرگرت، ئەگەر (ماسین) شانۆ کراوەکان و ئاهەنگی زەماوەندەکانی زۆر بە تازەیی نیشاندا، بەڵام ئەو زۆر لە کارەکانی دیمەنە سروشتییەکان و هونەری نازداری ئیتالیشی بە جوانی پێوە دیاربوو. لە دیتنی مۆزەخانەکانی ئتالی دیاگیلایف زۆرتر هانی دا جولەی هونەری ئیتالی بەرهەمبهێنت.

خۆری بالیە

بەڕێوەبەری بالیەی رووسی زۆر زیرەك بۆ دەستنیشانکردنی بەهرەکان، لە رێگەی گەڕانەوەیان لەناو ترێنە خێراکەدا یەکێك بە ماسینی وتبوو، دەکرێ دووبارە تیپی بالیەکە دروست بێتەوە؟

یەکسەر و لەناکاو، ماسین بە نەخێر وەڵامی داوەتەوە .. ماوەیەك بێدەنگ بوو، سینگی دەرپەراند و بە ئاکارێکی تری دەموچاوی وتبووی"

ئەگەر تیپی بالیە دامەزرێنمەوە، یەك تیپ دانامەزرێنم، زۆر دادەمەزرێنم، سوێند دەخۆم سەدیش دەتوانم .. ماسین سوێندەکەی لێ نەکەوت و زۆری دامەزراند، بەڵام ئەو خۆشەویستییە بەردەوام نەبوو، چونکە دیاگیلایف دەیزانی چۆن لە خەڵك جیادەبێتەوە و پشتیان تێدەکات. لەو ساڵە شێتییەدا تەمەنی لە پەنجاکان بوو، شێوازی رەوشت و مەزاجی ئاسایی بوو، ویستی زۆری بۆ ژیان گۆڕا، قەبوولی نەکرد وێنەی بکێشن، لە ئاوێنەش تەماشای خۆی نەدەکرد. چواردەورەی بە گەنجان دەگیرا، ژانی لەگەڵ جەستە گەییوەکەی هەبوو، لەبەر ئەوەی چارەسەری باشی وەرنەگرتبوو، بە نەخۆشی شەکر ددانەکانی خواربوون. دەرمانیشی زۆر دەخوارد، بێجگە لەوانەش کۆکایینیشی دەکێشا، بەردەوام دەستی بەدار دەکەوت چونکە گۆپالی بۆ رۆیشتنی هەڵگرتووە. زۆرتر خەمگین دەبوو، لە تەنهایی بێزاردەبوو، تا رۆژێك وتبووی من رۆژانە سێ جار پێویستم بە

بەکارهێنانی خۆشەویستی هەیە. جەستەی دیاگیلایف لە جەستەی ئەستێرەیەکی ئۆسکار وایلدی دەکرد، بەردەوام لەناو ترێنە خێراکەی خۆرهەڵات ئەوسەر و ئەوسەری بووە، لەنێوان ڤینیسیا و کوکتو بە سەربازی هاتوچۆی بووە، بەردەوامیش چواردەورەی بە سەربازان گیراوە. لەو سەفەرانەیدا بە زۆری خۆشەویستانی سەردانیان کردووە. ئەویش بە رەوشێکی تەژی چالاکی و جوانی و کارکردن و ویستن بەکاربووە. دیاگیلایف نە کێش و نە زیرەکی و نە دەورە رەهاکەی لە نمایشکردن و سەرپەرشتی چەندین بالیەی رووسی کەمی نەکردووە. ئەو یەك بیری لە مێشکابووە ئەویش دۆزینەوەی نیجنسکییەکی نوێ بوو! لەبەر ئاڵۆزی ژیانی سۆزداری ئەو بەردەوام هاورێ و هاوویستی مۆدە و خوێندنگانی بووە.

ترێنە شینەکە

لە ساڵی ١٩٢٤ دیاگیلایف لە پاریس بوو، لە پەنایەکی شانۆکە بە گۆپاڵەکەی دەستی خۆی راگرتبوو، تەماشای پرۆڤەی شانۆگەری ترێنە شینەکەی دەکرد، لە دەرەوەش بارانێکی خۆش دەباری، شارەکە لەناو شێیە تەڕەکەی بارانەکە و تاریکییەکەدا توابۆوە. لەناکاو ژنە برادەرەکەی گابریل شانل دەستی لەسەر شانی دانا و بە پەنجەی ئیشارەتی بۆ هەرزەکارێك رەوانەکرد، کە زۆر بە جوانی رۆڵی خۆی لە نمایشەکەدا بینیبوو. یەك ساڵ بوو لیڤار هاتبووە رووسیا، سەرەتا رۆڵێکی گچکەی لە ناو ئەو دەستەیە وەرگرتبوو، جان کوکتو پێشکەشی رێکخەری بەرنامەکەی کردبوو، پێناسەشی بە زیرەکی بێ هاوتابووە، ئەو دەمە تەمەنی تەنها نۆزدە ساڵ بوو. مۆتین وتبووی سیرجی سەماکەرێکە ئێمە بەدوای کەسی وا دەگەڕێین، بیکاسۆش وتبووی، جەستەی ئەو سەماکەرە گچکەیە زۆر گونجاوە.

ئەستێرەی گچکەی بالیەکە

ئەو گەنجە گچکەیە کە ئەوەی رەوشی تایبەتی باش نەبوو لەگەڵ چەند گەنجی تری شاری کییفی شارەزا لە سەما بە ترێنەکەی خۆرهەڵات رووسیای جێهێشتبوو. لەناو ترێنەکەدا هەستی کردووە چەند لە دیاگیلایفەوە نزیکە، ئەویش لە خۆی و برادەرەکانی

داواکردبوو باسی رووسیا و رۆژانەی خۆیان لەو وڵاتەی بۆ بکەن. لەو رۆژانەی لینین وڵاتەکەی بە پۆلیسی نهێنی تەنیبوو، میللەتەکە لە برسانا دەیناڵاند، شەقامەکانی کییف خەوتوو دیاربوو، بێدەنگییەکی ترسناك گەمارۆی دابوو، لەو شارەدا رێبوارێکت نەدەبینی، باڵەخانەکان لە شوێنەواری کۆن دەچوون. سیرجی شانۆکار لە رۆژانەکەیدا نووسیبووی:

لەو دەمەی وەڵامی ئەو پرسیارەتان لەمن دەوێت، من زۆر بێزارم، تازە هاتووم، وەك ئەوەیە لە لایەکی تری ئەو جیهانەوە هاتووبم.

ئەو ئەکتەرە گچکەیە کە چاوی بەو ئەکتەرە سەماکارانە کەوت و چالاکی ئەوانی بینی رەق هەڵگەڕا، ئەوانیش چاوەڕوانی وەڵامەکەبوون.

چەند رۆژ پاش ئەو دیدارە بە ترێنێکی ئاسایی بۆ نمایشی چەند بەرنامەیەکی خۆیان لە چالاکیدابوون، بەڕێوەبەرەکەی بالیە رووسییەکەشیان بە ترێنە خێراکە لە پاش ئەوانەوە گەیشتە لایان. سەماکەرە گچکەکە دەیویست زووتر لە پێش چاوی دیاگیلایف نمایشەکەی خۆی بکات، رەزامەندی ئەو بۆ ئەو هونەرمەندە تازەیە زۆربوو، هێشتا ئەندامێکی سادەی دەستەکەبوو، کاری هونەری پێشکەش نەکردبوو، بەبێ ئەوەی هەستی پێکردبێت دیاگیلایف چاودێری کردبوو. لە گەرەکی سەرکەوتن سەماکەرە گچکەکە ژوورێکی بەکرێگرتبوو، لەبەرئەوەی ژوورەکەی بە کەلکی مەشق و پرۆژەکانی نەدەهات، بۆیە بەناچاری لەسەر شەقام و پێش دەرگاکەی نمایشی کردووە، ژنانی هاوسێیەکانی بە شەوقەوە سەیری بەژنی ناسك و جولە جوانەکانیان دەکرد. مانگانەکەی تەنها ٨٠٠ فەرەنگ بوو، لەبەرئەوەی سەماکەرەکان پارەی جلوبەرگی تایبەتی بالیەکەیان لەسەر ئەرکی خۆیان بووە، بۆیە مانگانەکەی بەزەحمەت بەشی کردووە، جلوبەرگی کارمەندانی بالیە رووسییەکە لە تبانێکی رەش و سترەیەکی سپیی بە کلانگۆچکەی درێژەوە و گۆرییەی سپی و چەکمەیەکی رەش بووە، ئەوەی پارەکەی لەلایەن تیپەکەوە دراوەتەوە تەنها چەکمەکەبوو، ئەوانی تر دەبوایە ئەو گەنجانە بە پارەی رۆژانەی خۆیانەوە بیکڕن. پاش ئەوەی لیڤار تاقیکرایەوە رۆڵی کۆیلەیەکیان پێدا کە لای شەرزادەوە دەمرێت.

شەڕەکانی یەکەمین نمایش

بۆ هونەرمەندان ئاسایی نەبوو لە کاتی نمایشەکانا لەناو هۆڵەکانا ببینرێن، بەڵام لیڤار ئەو دەستوورەی شکاند، لە تەنیشت کۆکتو و مالیەود و براك و بیکاسۆ لە ناو هۆڵەکەدا دانیشت، کە دیاگیلایف ئەو هونەرمەندە گەنجەی لەناو بینەرەکانا بینی، بە رووێکی ناخۆشەوە هوشیاریکردووە، تۆ وا یەك ساڵە لەو تیپە کاردەکەیت، بۆ هونەرمەندان نابێت بێنە ناو بینەران. پاش ئەو توورەبوونەش دیاگیلایف کە ژەنینی ئوکوردیۆنەکەی ئەوی بینی، چەپلەی گەرمی بۆ لێدا، لە نمایشە تاقیکردنەوەکەی شانۆگەری بیتروشکا زیرەکی و توانای زۆری پێوە دیارکەوت، بۆیە مامۆستاکەی وتبووی، بۆ کاری هونەری رۆڵی بچووك، گەورەیی نییە. رۆژ بە رۆژ لە کارە هونەرییەکانی سەردەکەوت و گەشەی دەکرد، کە مامۆستاکەی باسی هونەری لەگەڵ دەکردەوە و پرسیار و وەڵامی ئاراستەدەکرد، بۆ خۆدزینەوە لەو باسانە دووردەکەوتەوە. نمایشی یەکەمی شانۆنامەکەی ترێنە شینەکەیان لە ٢٠ ی یونیوی ساڵی ١٩٢٤ لە شانۆی کۆشکی ئالیزیا پێشکەشکرا، ئەو رۆژە بۆ لیڤار رۆژێکی دەگمەن بوو، بە هەموو شێوەیەك ئەو رووداوە هی لەبیرکردن نەبوو. پێش نمایشەکە دیاگیلایف لە شاگردەکەی نزیك ببۆوە بە گوێی چرپاندبوو، لای کەس باس مەکە، من تۆ دەکەمە هونەرمەندێکی گەورەی سەماکردن و بالیە.

کۆتایی مامۆستایەکە

لیڤار لە چاو هاوڕێیەکانی گەیشتە قۆناخێکی تازە لە مێژووی بالیەی رووسی، لەو سەردەمەشدا مامۆستاکەی نەخۆشی ماندووی کردبوو، نەخۆشی شەکرەکەی ژیانی پێ تاڵ کردبوو، بۆیە زۆرتر لە ترێنە خێراکەی خۆرهەڵات سەودای خوێندنەوەو سەیران و گەڕان بوو، لە هاوینی ساڵی ١٩٢٩ لە شاری ڤینیسیا تەندروستی زۆر خراپ بوو، لەو رەوشەدا کەسی بەدەستەوە نەما تا خزمەتی بکات، بەڵام لیڤار لە تەنیشتی مایەوە و بەشداری رۆژە ناخۆشەکانی دەکرد، باسی رۆژانەی گەنجی و گەشتەکانی بۆ دەکرد، زوو زووش

گۆرانی ئەباتیتیکی تشیکوفسکی بۆ شاگردەکەی دەچڕی، هەموو خەونەکانی بۆ گێڕایەوە، سەرکەوتن و هەرەسەکانی بەبیردەهاتەوە.

دوو شەوی تەواو قدیسی کاسۆلیکی لە تەنیشتی مایەوە و لە بەیانی ١٠ی ئوگستیدا دیاگیلایف کۆچی دوایی کرد، سیرجی لیڤار و بوریس کوشنۆ لە تەنیشتیەوەبوون. بەدەرکەوتنی خۆری بەیانییەکە هەموو برادەرەکانی فرمێسکی ماتەمینیان بۆ کۆچی ناوادەی ڕشت، هێشتا زۆری مابوو، تەمەنی ٥٧ ساڵی تەواونەکردبوو، بۆ لیڤار و بوریس مامۆستا و پشتیوان بوو، بۆیە ئەوان لەهەموو ئەندامانی دەستەکەی خەمی مردنیان خوارد و سەریان بەیەك وەنا و بە گەرمی بۆ رۆیشتنەکەی گریان. هەمووڵایەك بۆ بەرێکردنی تەرمەکەی ئامادەباشیانکرد، لیڤاریش لەناو کۆشی خەمەوەو لەگەڵ دەستچوونی مامۆستاکەی دەستەکانی لەسەردانا و بۆ شووشتن ئامادەی کرد.

بۆ وەسفی ئەو دیمەنانە نووسیوەتی

لەو رۆژەدا بۆ کۆچی دیاگیلایف ئاسمان شێوا و دونیا وەرگەڕا، ئەو ساتە هەموو کاروان و رۆژانەی منی گۆڕی، چونکە ئەو مامۆستا و هاوڕێ و ناسیار و پشتیوانم بوو. ئەو شەوە لیڤار خەوی لێنەکەوت، بەیانییەکەی بە بەلەمێکی گەورە لەناو ئاپوورەیەکی زۆرەوە بەرەو کەنیسەی کاسۆلیکی یونانی رۆیشتن و پاشان بۆ گۆڕستانی رووسەکان لە دوورگەی ئایزولا دی سان میشال بەرێکەوتن. کۆشنۆ و لیڤار لە سێیەمین پێگەی رێورەسمەی تەرمەکەبوون، ئەگەرچی هەرگیز بەیەکەوە نەبینرابوون، مردنی ئەو لەناو مێشکیان کارەساتێکی گەورەبوو، هەتا هەتاییێ بیرەوەری و یادگاری هەڵکۆڵی. دووبارە لیڤار سواری ترێنە خێراکەی خۆرهەڵات بۆوە، بەڵام بێ ئەوەی مامۆستاکەی هاوڕێی بێت، گەشتەکانی ئەو بە نەمری لای ئەو ماونەتەوە، ترێنەکەش هیمای هەڤاڵبەندی هونەری و هەستی ناسکی پیرۆز مایەوە.

بەشی شەشەم

ترێنی مارلین دیتریش

ئەناو کای مێردی لەسەر ئەو ترێنە باسی دیاگیلایفیان دەکرد، ترێنەکە راوەستا، ژمارەیەکی زۆری خەڵك لە پەنجەرەی ترێنەکە بە خێرایی دەهاتنە پێش و دەیانویست زۆرترو باشتر ناو ترێنەکە ببینن.

ژن و مێردەکە دەیانزانی هونەرمەندی ئەڵمانی (مارلین دیتریش) یش رێبواری ئەو ترێنەبووە، بەڵام ئەو بە بەرنامەو زۆر نەهاتووە. حکومەتی ئەڵمانی لە ساڵی ١٩١٩ هاتنی ئەو ترێنەی بۆ ناو وڵاتەکەی راگرتووە، هەروەها پاریس و پراگ و سۆفیاش لەبەر کۆنی مەکینەکەی و خراپی هێڵەکەی و کەمی سوتەمەنی بواری هاتنی ئەو ترێنەیان نەداوە. ترێنەکە بۆ گەیشتن بە ڤیینا بە سویسراو نەمساوە رۆیشتووە، ئەو ترێنە بەو شێوەیە کاریکردووە، تا لە نۆڤمبەری ساڵی ١٩٢٤ دووبارە هێڵەکەی ئاسایی بوویتەوە.

سێکس و شۆڕش

پاش شۆڕشی سپارتاکی دیاردەی سەمای رووت و یاری ترسناك لە ئەڵمانیا پەیدابوو، هاوشانی ئەو دیاردەیەش تیرۆری سیاسیش زۆربوون، شەقامەکان بۆنی خوێنیان لێ دەهات، سێکس و کوشتن لەیەك نزیك بوون، نزیکییەکەش وەك سیبەر و جەستەی مرۆڤ وابووە، ژنان لە شۆڕشێکی سێکسیدا ئامادەییان هەبوو لەشفرۆشی بکەن بۆ ئەو کەسەی زووتر داوای بکات. شەقامەکانی بەرلین بەردەوام ئەفیشی رووتی پێوە دەمایەوە، لە یەکێك لە ئەفیشەکان وێنەی ژنە سەماکەرێکی رووتە و سەما لەگەڵ پەیکەرێکی ئێسك سەما دەکات، لە ژێرەوەشی نووسرابوو (بەرلین مردن هاوبەشیت دەکات)!

لەلایەکی تر ژمارەی سینەماکانی ئەڵمانی لە ٢٠٠٠ سینەما زۆرتربوون، ژمارەکەیان گەیشتە ٤٠٠٠ سینەما، ژمارەی بەرهەمهێنانی فیلم گەیشتە ٦٠٠ فیلم، بۆیە ئەڵمانیا پێویستی بە ژمارەیەکی زۆری کارمەند و ئەکتەری بە ئەزموون هەبوو.

هەموو کارمەندانی بواری سینەما لە ساڵی ١٩٢٢ باسی مارلین و رووە ساکار و جوانییەکەی و هەردوو قاچە داتاشراوەکەیان دەکرد، ئەو کیژە ناسکە بەهرەی شاراوەیی

زۆری تێدابوو، بۆیە پێویست بوو بە ئاگابهێندرێتەوە، تا رەونەقی گەشتربێت و هونەرەکەی گەشاوەتربێت، دەبێ فتیلەکەی داگیرسێت، بە کورتی ئەو نموونەیەکی دەگمەنە و زۆر جیاوازە.

بەشداری لە شانۆگەری (لە دەمێکەوە بۆ دەمێکی تر) دەکرد و دەگەڕایەوە ماڵی مێردەکەی، زۆر بە زەحمەتی چەند هاوڕێیەکی لە یانەکانا پەیداکردبوو، جاروباریش لەگەڵ ئەوان شەوان دەچووە دەرەوە، زۆریش لەگەڵ ئەوانە دەمایەوە کە کەمتر لە پێنج ساڵیان لە زیندانا نەبردبێتە سەر.

ئەستێرەی بەرلین

لە شانۆ تەنها ئەو ئەستێرە نەبوو، ئەستێرەی پرشنگداری ئەو بوارە کلارا والدورف بوو، ئەو لە گۆڕەپانی هونەری بەرلینا بێ هاوتابوو، کەسی تر هاوشانی ئەو نەبوو، وەك گۆرانبێژ و سەماکەر و خەوین، بە قژە سوورەکەی و بە بەژنە زراڤە لووسەکەی ناسرابوو، بۆیەش بە منارە ناویان هێنابوو، دەنگێکی پیاوانەی دڕی هەبوو، زۆری بۆ مارلین خوێند و یارمەتی دا، زۆر باسی گەشتەکانی بۆ ئەستەنبۆڵ و پراگ و بودابستی بۆ کردبوو.

مارلین ئەگەرچی کیژێکی تەمەن سێ ساڵ و نیوی لە مێردەکەی هەبوو، زۆرشی خۆشدەویست و زۆریش وتویەتی:

ئەو یەکەم و دوا خۆشەویستی منە و سۆزم تەنها بۆ سەر سینگی ئەو هەیە.

بەڵام مارلین حەزی لە ئازادی زۆرتر هەبوو، هەستی بە داگیرکردن و زیندانی ماڵەی مێردی کردووە، شەیدای ئەوە بوو لە دەستی رابکات و سەربەستانە بژیت. رودی یود مارلینی بە کێشەی یەکەمی خۆی دەزانی، هەموو شتی ژیانی ئەوبووە، کە رازی دڵی بۆ کردەوە نیگەران بووە، ژن و مێردەکە لەناو گومان و بیرکردنەوە سەریان لێ شێوابوو، لە دووڕیانا بوون، زۆر بەیەکەوە بیریان کردەوە و لە کۆتایی کەوتنە پێکەنین.

رودی ئامادەبوو ژیانی لەگەڵ خۆشەویستەکەی و ئەستێرە خۆشەویستەکەی هاووڵاتییان بەش بکات، تەنها ژیانی بە هاوسەری ئەو ویستووە، لەکاتی خۆکۆکردنەوەی

بۆ رۆیشتنی زۆر بە گەرمی کەوتنە دەمەقاڵێ و شەڕیان بووە، لە سەرەتای هاوینی ساڵی ١٩٢٨ لە سەمای شارلستۆنا دیداری وێلی کردبوو، بڕیاری دابوو بەیەکەوە بڕۆن و مێردەکەی جێبهێڵێت. کە مارلین لەگەڵ دۆستەکەی بە ترێنەکە رۆیشتن هەواڵەکە زوو بڵاوبۆوە، ئەو هەواڵە ژیانی رودی مێردی مارلینی لە بنەو بناغە گۆڕی، ئەو خەونی ئەوەبوو بەیەکەوە ئارام بژین، کار بۆ ئەوە بکەن لە دەرەوەی بەرلینیش ئەو بناسرێت.

مارلین تایبەتی بۆ خۆی دەژیا، کەمتر ئاگاداری کاروباری ماڵەکەی بوو، شیعری دەخوێندەوە و پرۆڤەی لەسەر شانۆنامەی نوێ دەکرد، لەسەربانی قاوەخانەیەك شوێنێکی تایبەتی بۆ خۆی تەرخانکردبوو، لەو هەورازە چاوی لە رێبواران دەکرد، بەو دیمەنە زۆر تایبەتیانە سوودی لە رۆڵی خۆی لە شانۆنامەکانی دەبینی، پێویستی بەکەس نەبوو رۆڵەکانی بۆ بەرجەستە بکات، ئەو خۆی دیمەنە راستەقینەکانی رۆژانە و بەردەوام دەبینی. لە ماڵەوەش مێردەکەی وەك تارماییەك دەهاتە پێش چاوان، لە گۆشەکانی ماڵەوەیان لە پێش چاوانی ئامادەییان هەبوو، بۆیە لەو گۆشەیە کارە هونەرییەکانی گەشەپێدەدا. پاش ئەو گۆڕانە لەناکاوەی ژیانی هاوسەرییان پیاوەکە تاقەتی کاری نەما، رەزامەندی نیشاندا بەیەکەوە لەگەڵ هاوڕێیەکەی بۆ ڤیینا بڕۆن، بەڵام ئەمجارە بە ترێنە خێراکەی خۆرهەڵات سەفەربکەن.

مارلین لە ڤیینا

مارلین دەزگایەکی لە ڤیینا لە ساڵی ١٩٠٣ دروستکرد، لەو شوێنە چەندین ئەندازیارە نیگارکێش و کارمەندی دیکۆر هاتنە سەردانی، لەوێ گوێی لە سیمفۆنیای نوێیەمی بتهۆڤن راگرت، لەبەردەم باڵەخانەی ئوتێر وانرەوە بەرەو بازاری ناشمارکت رۆیشتن، لەو بازارە شوێنی تایبەتی هەموو خواردنەکان هەبوو، وەك سرکە بە هەموو جۆرەکانی و پەنیری هەرچوارلای جیهان. لە گۆشەیەکی لاچەپی ئەو بازارە ویلی و مارلینی دۆستی بەیەکەوە دانیشتبوون، بەیەکەوە بیریان لە دوارۆژی خۆیان کردەوە، گەیشتنە ئەو راستییەی ئەو ترێنە کێوەیان دەبات، ئەو ترێنە رەمزی ئەورووپای پیرە، با بیر لە

سەرچاوەیەکی ترو مەنزڵێکی تر بکەینەوە، تا لەو جیهانە زۆرتر کاربکەین و زۆرتر ببینین، ئێمەش وەك ئەکتەرە سویدی گریتا گاربۆ بکەین بەرەو ولایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا بڕۆین، ئەو لەوێ گەیشتە هۆلیۆد، بەڵام مارلین بەرنامەی ئەوەبوو پێش سەفەر خۆی دروست بکات، پێبگات، بیری لە سەفەر نەدەکردەوە.

لەسەر خوانی نانخواردنی ئێوارەدا ویلی مارلینی بە رۆژنامەنووسێکی نەمساوی بە ناوی بیلی ویلدر ناساند، ئەگەرچی تەمەنی بیست ساڵان بوو، بەڵام زۆر لە رێبوارانی ئەو ترێنەی ناسیوە و زۆریش لەسەر دەزانی، چیرۆکی کەسایەتییەکانی ناو فارگۆنەکانی ئەو ترێنەی زۆر دەزانی، بە زانینی ئەو چیرۆکە جوان و بە شەوقانە توانی ببێتە باشترین و گەورەترین سیناریۆنووسی هۆلیۆد.

ناسینی بریمارك

مارلین گەنجێکی نووسەری بەناوی ئایریك ماریا ناسی، هانی دا رۆمانێکی نوێ بەناوی هیچی نوێ لە دیوەکەی خۆرئاوادا نییە .. بنووسێت، ئامادەبوو و نیازی چاپیشی بەناو خواستراوی ئەیریك ماریا ریمارك هەبوو. ئەیریك هەستی بەوەکرد مارلین زۆر لەو ئەستێرانەی سینەمای بەرلین و ساڵە گەرمەکانی جوانترو شەنگترە. تا ئەو دەمانە هەستی نەدەکرد، رۆژێ دێ ئەو و مارلین زۆر بەناوبانگ دەبن و خۆشەویستییەکی گەورەش بەیەکەوە دەیانبەستێتەوە. ژیانی مارلین و چالاکی و سەفەرەکانی بە ترێنەکان و فیلمەکان و کیژەکەی و دۆستەکەی و مێردەکەی و عەشقی بۆ ئەدەب، ئەوەی بەشێکی کردە شانۆ، هەمووی لە ژیاننامەو کەسایەتی رەنگی دابۆوە، ئەوەش پەیامی تایبەتی گەنجێکی مۆدێرنی مێینەیە، سەبارەت بە رەتکردنەوەی داب و نەریتە برژواکان، لە پەیوەندی بە پیاوانیشەوە هیچ شەرمەزارییەکی نەبینیوە. ئەو ژنە زۆر حەزی کردووە شەوانە بەشداری ئاهەنگەکان بێت و دوور لە چاوی مێردەکەی لە ماڵەوە لە تەنیشت ویلی دۆستیشی نەبینرێت. کە ویلی زۆر هاتە ناو کێشە تایبەتییەکانی هەستی بە بێزاری و نارەحەتی کرد، بۆیە کەمتر بەیەکەوە دەردەچوون، بە ئوتومبێلی بەرهەمهێنەرەکە لە ستودیۆوە

دەگەڕایەوە ماڵەوە لای مێرد و کیژەکەی. مێردەکەشی کامیرایەکی کڕیبوو، ڕۆژانەی وێنەی ژنەکەی و کیژەکەی لە سەفەرەکانا وەرگرتبوو، پاشان کردبوویە فیلمێکی کورت بەناوی دایکێکی بەختیار و لە چەندین سالۆنی ئەڵمانی نیشاندران.

تەڵەکانی ئەڤینداران

ویلی تەڵەیەکی بۆ مارلینی دۆستی دانایەوە تا بیگێڕێتەوە، داوای لێکرد لە وێنەگرتنی فیلمێك پێویستیان بە چەند دیمەنی ناو ترێنە خێراکە هەیە، ئەگەرچی بەرهەمهێنەرەکەشی بەو تەڵەیە رازیکردبوو، بەڵام لە کۆتایی سیناریۆیەکە بواری ئەو دیمەنەی نەدابوو بۆیە بیرۆکە هەڵوەشایەوە. کە پەیوەندی بە ویلی نەما رۆڵی لە فیلمەکانیش نەما، هەر ئەوەندی لەدەست مابوو رۆڵە کورتەکانی رودی ببینێت، ئەوەش رووخان و شکستییەکی هونەری بوو، رودی دڵی دەدایەوە و موژدەی ئەوەی دەدایێ ژیان ڕێکەوت و گۆڕانی تازەی زۆری دێتە پێش، ئەو ناوبانگییەی پەیدایکردووە بوارسازە بۆ دۆزینەوەی چارەسەری لە کاتە ناخۆش و تەنگەکان. لە دانیشتنێکی تایبەتی لەگەڵ دوو هاوڕێ تر بوون، کە پێشنیاری بەشداریکردنی لە فیلمێکی گرنگیان بەناوی (جازبیەی فریشتەی شینەکە) پێوتبوو، بەو داوایە و ئەو پێشنیارە زۆر دڵخۆش بوو، ئەو بە رۆڵێکی کورتی بچووکیش رازی بوو. دەرهێنەری فیلمەکە هونەرمەندێکی نەمساویی بوو، ناوی جوزیف فۆن سترنبرگ بوو، لە منالییەوە لە ئەمریکا ژیابوو، فیلمەکانی لە هۆلیوۆد ناوبانگ و سەرکەوتنی باشیان هەبوو. لەبەر ئەوەی ئەو فیلمە پارەیەکی زۆری هاوبەشی ئەڵمانی ئەمریکی بۆ دانرابوو، بۆیە رەچاوی سەرکەوتنی باشی لێوە دەرکرا لە مێژووی سینەمای ئەڵمانیدا، ئەو فیلمەش دەبێتە یەکەمین فیلمی ئەڵمانی گۆرانی ئامێزی نێونەتەوەیی، کە دیمەنەکانی لە ڤیینا گیرابێت.

گەڕان بە دوای ئەستێرەیەك

دڵی بۆ ریجستۆرەکە و فیلمەکە لێدا، ئەوەش فەرسەتێك بوو، تا دووبارە سواری ترێنە خێراکەی خۆرهەڵاتەکە ببێتەوە، بەڵام کە گەیشتەوە ماڵەوە و چاوی بە کیژەکەی و پیاوەکەی کەوت پێشنیاری فیلمەکە و بیرۆکەی لەبیر نەما. ئەوانە درەنگ دەنووستن، کاتی زۆری بۆ کیژەکەی دادەنا و هاوکێشەی ژیانی رادەگرت.

دوو هەفتەبوو خۆی بۆ نمایشێکی شانۆیی ئامادەدەکرد، لەناکاو ریجستۆر جوزیف فۆن سترنبرگ یاریدەرەکەی و ژنەکەی پەیدابوون، ئامادەبوونی ئەو کەسایەتییە هونەرییە هیچ ترس و نیگەرانی بەو نەبەخشی رۆڵەکەی خۆی بە جوانی و بە ئاسایی بینی. سترنبرگ بەدوای ئەکتەری مێینەی سەردانی بودابست و ڤیینا و بەرلینی کردبوو بۆ دۆزینەوەی ئەکتەرێکی شیاو تا رۆڵی لە فیلمەکەی ببینێت. کە کیژەکەی بینی، سەرنجی راکێشا بە یاریدەرەکەی وت، ئەوەیان باشە، ئەو لەوەڵامدا وتبووی، تۆ لە دەموچاوێکی سینەمائی دەگەڕێیت ئەوەیان رانەکانی جوانن! شانۆگەرییەکە باش و خۆش نەبوو، بەڵام سترنبرگ لە ناوەکەی پرسی، ئەگەرچی رۆڵەکەشی باش نەبوو، بۆیە ئەو بە یاریدەرەکەی وتبوو، رێنمایی داهێنانی کەمە! ریجستۆر و ژنەکەی چوونە پشتەوەی پەردەکە تا هونەرمەندانی ناو بەرهەمەکە ببینێت، مارلینی داواکرد، تا رووبەروو سەرسامبوونی خۆی بە رۆڵەکەی پێ بڵێت. بۆ بەیانی نامەیەکی تایبەتی لە جوزیف فۆن سترنبرگ بە دەست گەیشت، لە نامەکەدا داواکاربوو لە نووسینگەی خۆی بیبینێت. بەو نامەیە مێردەکەی هاواری کردە ژنەکەی و وتی:

دیارە بە رۆڵەکەت سەرسام بووە، لە سیناریۆکەی رۆڵێکی بچووکت بۆ دادەنێت!

کاتی دیدارەکە هات، رووبەرووی وەستا، بە ترس و دڵەراوکێیەوە لە تەنیشت هونەرمەندی ناودار ئەمیل جانیینفس و یاریدەری نووسەری سیناریۆکە و بەرهەمهێنەرەکە دانیشتبوو، لەوانە تەنها سترنبرگ روو بە بزەبوو، ئەوەش نیشانەی رەنگدانەوەی باش و رازیبوونی پێوەبوو.

گەشانەوە

مارلین لە کاتی نمایشکردنی ڕۆڵەکەی لە شانۆگەری (بروداوی) دا هەستی بەوەکرد، سترنبرگی دەرهێنەر ئەوەندەی بە بەژن و دەموچاوی سەرسامە، ئەوەندە بایەخ بە ڕۆڵەکەی و دەنگی و نمایشەکەی نادات، پاش تەواوبوونی نمایشەکە داوای لە یاریدەرەکەی کرد بەیەکەوە بچنە ژووری جلوبەرگ و خۆگۆڕینەکە، تا زۆرتر سەرنجراکێش بێت جلێکی ئاوریشمی ئارامی جوانتر لەبەر بکات.

مارلین پیانۆیەکەی کردەوە و پارچە مۆسیقایەکی ژەنی، سترنبرگ ژەنینەکەی زۆر لا خۆش بوو، بینی ئەو ژنە پەنجەکانی لەسەر پیانۆکە زۆر زیرەکانە بەکاردەهێنێت، مارلین کە زانی ئەو ئاوازەکەی لا خۆش بوو پارچەیەکی تری (باخ)ی ژەنی، لەو دەمانەدا ئەوەی بەبیرهاتەوە کە دواجار لەسەر ترێنە خێراکەی خۆرهەڵات ئەو ئاوازەی ژەنیووە، بە ئارامی لەسەر پیانۆکەبوو، دەرهێنەرەکە دیارە درەنگی بووە، بۆیە هەر چاوی بەسەر سەعاتە زیوینەکەی دەستی بوو، بۆی روونیش بۆوە ئەو ژنە زۆر لە مۆسیقای کلاسیکی شارەزایە.

سترنبرگ زۆر بە کلۆفەوە چاوەڕوانی ئەکتەرەکەی دەکرد، کە زۆر بە پۆشتەوە لە گۆشەیەکی ستۆدیوکە بینی، کامیراکەی راگرت، ڕەزامەندی خۆی لەسەر پرۆڤەکە نیشاندا و بەپەلە بەرەو رووی چووە پێشەوو پێووت:

ئەو بەیانییە گۆرانییەکی نوێیت بۆ دۆزیمەوە.

لە وەڵامدا تەماشای چاوی کرد. بۆیە ئەویش هەستی کرد راکێشانی ئەو کیژە زەحمەتە، وا باشە زۆر بەرێزەوە خۆی بنوێنێت.

پاش نیوەرۆیەکەش سترنبرگ و تیمەکەی و بەرهەمهێنەرەکەی ئامادەیی دووەمی پرۆڤەکە بوونەوە، هەموو لەسەر ئەو بڕیارەبوون ژنە ئەکتەرێکی تر بەناوی لۆسی ماناحیم وەرگرن، بەڵام سترنبرگ بڕیاری دا لە فیلمێکی نوێتری ڕۆڵی (لولا لولا) بداتە دیتریش.

وێنەگرتنی فیلمی فریشتە شینەکە بۆ تیمەکە زۆر ئاسایی نەبوو، بەڵام مارلین هەستی بە سەرکەوتن کردبوو، بڕیاری ئەوەشی وەرگرتبوو پەیرەوەی زیرەکی سترنبرگ لە کارا بکات. سترنبرگ لە ڕۆژانەی کارکردنیدا زۆر رێکوپێك بوو، داوای نمایشی وەك پێویستی

دەکرد، کە پرسیاری ئەوەی لە مارلین دەکرد، لەو ساتانەی کاریان لەگەڵ دەکات هەست بە چی دەکات، بێزار دەبوو، بە هەڵەیەکی بچووك داوای دووبارەکردنەوەی دەکرد، ئەنجامەکەی هەموو جارێك لەسەر شاشەکە جوان دەبینرا. پێش ئەوەی نیشاندانی یەکەمین نمایشەکە ببینێت سترنبرگ بەرەو ولایەتە یەکگرتووەکان سەفەری کرد، زۆرتریش ڕۆیشتنەکەی بە هاندانی ژنەکەی بوو تا لە مارلین دووربکەوێتەوە، بەڵام پێ رانەگەیشت.

بۆ سترنبرگ و مارلین روونبۆوە لە کاتی فریشتە شینەکە و پاشانیش قۆناخێکی تر پەیدابوو. کە نانی ئێوارە و خوداحافیزییان بەیەکەوە خوارد، ئەو دەرهێنەرە ناوادارە وێنەکانیماڵئاواییەکەی بە رێکی وەرگرت. مارلین بە پوختەیی وەڵامی دایەوە، تۆ گۆشەکانی ژیانمت وەرگێڕا. گوارەکانی لە گوێیەکانی کردەوە و لە نێو پەنجەکانی دانا، وتیشی ئەوەیان دیاری لەدایکبونیەتی دایك و باوکی بۆیان دانابوو، هیواداریش بوون ڕۆژێ بێت بگاتە دەستی، کە کیژەکە لەدایکبوو، دیارییەکەی وەرگرتووە. لە دەرچوونی بۆ دەرەوە و ڕۆیشتنەوەی، لە نێوان مێزەکانا بەردەوام سووکە ئاوری نازی دەدایەوە و چاویان فرمێسکی نیشانی سترنبرگ دەدا، ئەویش بزەیەکی شاراوەی بۆ دەنارد.

سەرکەوتنی فریشتەکە

فیلمی فریشتە شینەکە لەیەکەم ڕۆژی نیشاندان سەرکەوتنی زۆری بەدەستهێنا، بۆیە مارلین بە رودی مێردی راگەیاند پێش کۆتایی ئەو مانگە وا باشە سەفەری هۆلیۆد بکەم. رودی مێردی ئەو قسەیەی بە ژانەوە وەرگرت، نارەزایی زۆری پێوەدیاربوو.

مارلین دەیویست بە زووترین کات بگاتە سترنبرگ، ئەو ڕۆژەی ئەو بڕیارەی دا تازە ڕۆژانی یەکەمی نیشاندانی فیلمی فریشتە شینەکەبوو لە شارە گەورەکانی ئەلمانیا، چاوەڕوانیش بوون پاش سێ هەفتەی تر لە پاریس و لەندەن و ڕۆماش نیشان بدرێت، بەڵام ئەو چاوەڕوان نەبوو، سترنبرگ پێیوتبوو ئەگەر کارێکی هونەری لەیەك شارە سەرکەوت پێویست ناکات چاوەڕوان بیت، لە شارەکانی ترا بینەران خۆیان ئەو بڕیارەی لەسەر دەدەن، حوکمی ئەوان بەسە.

مارلین لە پەخشی شاری بەرلین ئامادەبوو، هەر ئەو شەوە لە ماڵەکەی دەرچوو، رودی دڵی شکا بەرگەی ئەو رۆیشتنەی نەگرت، دۆستەکەی جارانی ویلی تا ئێستگەکە لەگەڵی رۆیشت، وتی:

کەواتە هۆلیۆد هەموو رۆژە خۆشەکانمان بۆ قەرەبوو دەکاتەوە ..و .. لە باوەشی گرت و ماچی کرد، وایدەزانی ئەورووپای کۆن و ترێنە ئەفسوناوییەکان و وڵاتەکەی و خێزانەکەی لە ئامێز دەگرێت.

مارلین لە ئێستگەی بریمرهاڤن سواری باشترین پاپۆری ئەو رۆژە بەناوی بریمن بوو. سترنبرگ گرێبەستێکی باشی لەگەڵ بارامونتی بۆ سازکردبوو، بەپێی ئەو گرێبەستە ساڵانە لە دوو فیلم کاربکات و خۆشی سەرپشك بێت لە هەڵبژاردنی ئەو ریجستۆرەی ئەو حەز دەکات کاری هاوشانی بکات، بەوەش ریجستۆری دەزگایەکی هەڵبژارد بەربەرەکانی میترۆ گولدوین مایر بکات، ئەوەی ئەکتەر گریتا گاربۆ کاری تێدا دەکات. سترنبرگ داوای لە خۆشەویستەکەی کرد بە شێلان و چارەسەری بارامونت بە ماوەی شەش هەفتە ١٥ کیلۆ لە کێشی دابەزێنێت. لەو گیانبازییەدا خۆشەویستی نێوانیان زۆر بەهێزبوو، چەند ساڵ بە یەکگەیشتنی سۆزداری و هونەری بەیەکەوە ژیان، پاشان هەرکەسەو رێگای تایبەتی زۆری گرتەبەر و بەبێ ئەوەی ساتە خۆشەکانی فریشتە شینەکەیان لەبیر بچێت.

فرنسیو هۆلیۆد

مارلین دیداری زۆری بە کەسایەتییە ناودارەکانەوە کردبوو، کە لە ئاکامی شەڕەکەدا چەندین فەرەنسی گەیشتبوونە هۆلیۆد، لەوانە ریجستۆر جۆن رونوارو رینی کلارو کومیدی جۆن گابان، ئەوەی لە فەرەنسا دیبووی، زۆر بە رۆڵی هونەری ئەو سەرسام ببوو. ئەو مێوانە تازانەی لەبەر خۆشەویستی فەرەنسا و زمانی فەرەنسی لە باوەشی گەرم وەرگرت، یارمەتی نیشتەجێبوون و کارکردنی دان، وەك وەرگێڕ یارمەتیش دەدان، ئەوەندە یارمەتی دان تا خواردنیشی بۆ ئامادەدەکردن. زۆری نەخایاند مارلین و گابان یەکتریان خۆشویست، بەلام کە شەڕ هەڵگیرسا بۆ بەشداری شەڕەکە گەڕایەوە فەرەنسا. بەردەوام لە نێوان ساڵانی

١٩١٤ و ١٩١٨ گوڵی پێشکەشی گیراوە فەڕەنسییەکان کردووە، ئەو وەك بروسیەکی گچکەی کیژە ئەفسەرێکی سوپا گوڵی هەمەڕەنگی لە یادی ١٤ یولیو پێشکەشی مامۆستای زمانی فەڕەنسی کردووە. مارلین پابەندبوونی راستەقینەی بە وڵاتی فەڕەنسا دەربڕییوە، ئامادەییشی دەربڕییوە هاوشانی چەند هونەرمەندێکی کۆمیدی بەشداری شەڕەکان بکات و بچێتە بەرەکانی شەڕ.

گۆرانی وتن بۆ بریندار و مردووەکان

رۆژێك وتیان نەخۆش و بریندارەکانی ئەڵمان دەخوازن ئەو سەردانیان بکات، بەڵام ئەو نەیدەویست، لەبەرئەوەی دەیزانی سەربازانی وڵاتەکەی خۆشیان دەوێت، بۆیە هیتلر خەونی ئەوەی هەبوو بیکاتە پاشای سینەمای رایخ، بۆ بریندارەکانیش بە ئەڵمانی گۆرانی چڕی.

کە شەڕەکە هەڵگیرسا مارلین لە ئەمریکابوو، ماوەیەکیش لە گەرمەی شەڕەکە لەوێ بوو، نەیتوانی چاوەڕوان بکات، بەرگەی نەگرت گەڕایەوە فەڕەنسا. چاوەڕوانی گابانی کرد کە لە بەرەکانی شەڕ گەڕایەوە، تا بەیەکەوە بژین، شوقەیەکی لە نزیك رووباری سین و تاوەری ئیڤل لە مونتان نزیك قاوەخانەی ناوداری (عند فرنسیس) بەکرێگرت. لەوێ چەندین برادەری پەیداکرد، یەکێك لەوانە ئایدیت بیاڤ بوو، زۆرجار وتویەتی:

ناوی ئەو ژنە بۆشایی ناوی پاریسم بۆ پڕدەکاتەوە!

لە شەقامەکانی پاریس لەگەڵ گابان پیاسەیان کردووە، بەناو کۆڵانەکانا رۆیشتوون و بە میترۆکەی هاتوچۆیانبووە، وەك چۆن لە هۆلیۆد وەعدی پێدابوو، لە پاریسیش بەیەکەوە زۆر خۆشیان رادەبوارد و زۆریش پێدەکەنین و یادگارەکانیان دەگێڕایەوە. دایکی مارلین لە بەرلین مرد، تا پاش شەڕەکەش لە ژیاندا مابوو، بە شەڕەکە نەمرد خەم کوشتی.

بەیەکەوە لەگەڵ گابان و همنگوای

مارلین بە هەتیوی لە بیاریتزی دەژیا، لەناکاو هەتیم مایەوە، لەناو ئەو خەم و ژانە پێویستی بەیەکێك هەبوو نازی بکێشیت و رایگرێت، لە هەموو کەس باشتر بۆ ئەو ئەرنست همنگوای بوو. همنگوای و ژنەکەی لە پاریس بوون، سەردان و دیداریان هەبوو، نووسەرەکە بە ناوی (شوکروت) بانگی دەکرد و ئەویش بە بابە ناوی دەهێنا! لەبەرئەوەی شەو و رۆژ بەیەکەبوون، هاوسۆزی هونەری یەکبوون، بۆیە گابان پێشنیاری کرد فیلمێکی هاوبەش بکەن، لە ساڵی ١٩٤٦ فیلمی (مارتان رۆمانیاك) لە بەرهەمی جۆرج لاکومبیانیان کرد.

پەیوەندی مارلین و گابان شاراوە نەبوو، هەموو برادەرەکانیان گەمەیان بە پەیوەندییەکەیان دەهات، بینەرانی فیلمەکەیان گاڵتەیان بە ناوەرۆکەکەی دەهات، کەسەکان و چیرۆکی فیلمەکەیان فەشەلی هێنابوو، لەناو ئەو هەموو ئاژاوە و شکانەوە مارلین رازی نەبوو ببێتە هاوسەری گابان، بۆیە ئەویش ناچاربوو پەنا بۆ کیژانی تازەپێگەیشتوو ببات، خیانەتیان لەیەکتریش کرد، پاش فەشەلی فیلمەکەیان نێوانیان زۆر ناخۆش بوو، بەردەوام شەڕیان بوو، لەسەر بچووکترین کێشە دەبووە شەڕیان، لەسەر نەبوونی پارەش کێشەیان زۆرتر دەبوو، بۆیە مارلین بڕیاری دا بگەڕێتەوە هۆلیۆد.

گابانی لەناخەوە هەر خۆشدەویست، خەمی کیژەکەشی بوو، ئەوەی لە شانۆ کاری دەکرد و چەند برگە پرۆگرامێکی لە رادیۆش هەبوو.

ماریای کیژی تازە شووی کردبوو، لەو پرۆسەیەی سەرنەکەوت دووبارە شووی کردەوە، ئەمجارە کوڕێکی بوو، مارلین بووە داپیرە، ئەو بووە جوانترین و ناسکترین داپیرە لە مێژووی سینەمادا. لەگەڵ سێ هونەرمەندی گەورەی وەك بیلی و ویلدر و ئالفرید هیتشکۆك کاریکرد، پاش ئەو کارە هونەرییە تازانەی رەخنەگران نووسییان:

هێشتا مارلین نموونەیەکی زۆر بەرزە بۆ رازیکردنی خەونی پیاوان.

مارلین گەیشتە ئەو قەناعەتەی گیانبازی گەورە، دەتوانێ خەونەکانی بە تەنیا و بێ پشتیوانی بەرجەستە بکات. پاش چل ساڵ هەموو کەرەستەکانی کەوتە دەست، مێردی بە رودی کرد و ناوبانگی لەگەڵ ستربنرگ پەیداکرد و خۆشەویستی لەگەڵ گابان کرد.

زۆر پرسیاری لە خۆی کردووە، چی ماوە، من لەگەڵ ستربنرگ بە دەنگ و ئەکتەری لە رووی بینەران گەیشتمە هەرمان، لە پێش گەورە ریجستۆرانی راوەستام، ئەوانەی وەڵامی زۆر ئەکتەری تریان نەداوەتەوە بۆ ئەو ئامادەبوون، لە رۆژانی شەڕدا خودی خۆی دۆزیوەتەوە.

مارلین لە گەشتێکی گۆرانی گوتندا خۆی دۆزییەوە، بواری گۆرانی جیهانی گرت، بە دوو روو هاتە سەر شانۆ، بۆ پیاوان گۆرانیی وت، بە جلی رووت و سەرنجڕاکیش و سێکسی، بۆ ژنانیش بە جلی پیاوانەوە و جگەرەبەدەست بەزمی گۆرانیی گەرمکردووە.

مارلین بۆ زۆر کەسان رەمزی ترێنە خێراکەی خۆرهەڵات بوو، دروشمی ئەورووپا بووە لەڕووی هەموو جیهان، بە رەگەز ئەڵمانی بوو، کەلتوورەکەی فەرەنسی بووە، هزر و تێگەیشتنەکانی هەموو سنوورەکان و پەیمانەکانی بەزاندبوو. لە گۆڤاری (ژین) همنگوای ستوونێکی لەسەر مارلین نووسیبوو، لەو ستوونەدا نووسیبووی:

بڕوا ناکەم کەس هەندی ئەو لە مانای خۆشەویستی گەیشتوویێت.

لە مایوی ١٩٦٤ سەردانی مۆسکۆی کردبوو، لەوێ بە شکۆوە پێشوازی کرابوو، کە لە پێش نووسەر باوستۆفسکی ئامادەبوو، لێوی نەجولا بوو تا یەك وشەی لە زار دەربچێت، لەسەر چۆکان بۆی نوشتاوەتەوە و گریابوو، بەو شێوەیە پێشوازییەکەی وەرگرت. لەبەرامبەر جەماوەرەکەیدا لە ئاهەنگێکی گۆرانیدا بێ وەستان ماوەی چل دەقە چەپلەیان بۆ لێدابوو، لەوێ وتبووی:

لەمێژە ئێوەم خۆشدەوێت، چونکە ئێوە بە دڵشادی، بە خەمگینییەوە ئەوەندە دەزانن و تەنها گوزارشت بە هەستتان بکەن، من ئەو رووحە سلافییەم بە گەورەیی و راستگۆیی و جازبییەوە پێوەیە.

لەو رۆژەدا، بە زاری خۆم گوێم لێبوو ناوی ترێنە خێراکەی خۆرهەڵاتی هێنابوو، کە وتبووی:

ئەو دەمەی ئەو ترێنە چوویتە مۆسکۆ، تەمەنم ١٣ ساڵان بوو.

بەشی حەوتەم

ترێنی گیانبازی و جاسووسەکان

ئەو ترێنە لە چارەگەی یەکەمی سەدەی بیستەم بۆ چەندین ساڵ چەتری خۆشاردنەوەی گیانبازان و جاسووسانی هەموو وڵاتان بووە، کەسایەتییەکی نامۆ بە ناوی ئەلکسندر بارفۆس سواری دەبوو. ئەو پیاوە بازرگانێکی دەوڵەمەند و شەڕوانێکی بەجەرگی رۆژانەی شۆڕشی رووسی ساڵی ١٩٠٥ بووە و هاوڕێی ترۆتسکیش بووە. پیاو و پلەدارێکی شیاوی بەرژەوەندی هەواڵگری ئەلمانی بوو، کابرایەکی سەرنجڕاکێش و شۆڕشگێر و فێلباز بووە. هەستی بە بەبوونی دوو کەسایەتی کردووە، بۆیە تووشی شیزوفرینیای سیاسی هاتبوو. ناوی راستەقینەی هالفۆرد بووە، لە ساڵی ١٨٦٧ لە خێزانێکی هونەرمەند لەدایکبووە، بە رەچەڵەك دەگەڕێتەوە سەر ئیمپراتۆرەکانی قەیسەرییەکان. لە زانکۆی (برن) و پاشان لە زانکۆی (سویر) خوێندوویەتی، لە تەمەنی چواردە ساڵییەوە شاهیدی کۆمەڵکوژییەکەی رووسەکان بووە، رەمزی خراپە و بەدکاری و کاردانەوەیەکی لە جیهان بۆی پەیدابوو.

بارفۆس لە سەرەتای سەدەی بیستەم چەندین کەسایەتی گەورەی ناو کۆمەڵگەی دیموکراسی نێونەتەوەیی ناسیوە، چەندین زمانی زانیوە، پیاوێکی کارای فێلبازی و زۆرزانی بووە، پێش ئەوەی هاوکاری لینین بکات بۆ دەرکردنی رۆژنامەی (مەشخەڵ)، رۆژنامەیەکی ئیشتراکی دەرکردووە. لە رووسیا ئەشکەنجەدراوە و لە فەڕەنساش دەرکراوە، لە ئینگلتراش بواری مانەوەی نەدراوە، بە پشتیوانی و یارمەتی ئیشتراکییە ئەلمانییەکان لە میونشنی ئەلمانیا ماوەتەوە.

کە شۆڕشی رووسی ساڵی ١٩٠٥ بەرپابووە، ئەو ئازادانە بۆچوونی خۆی دەربڕییەوە، تا ترۆتسکی نازناوی مارکسی گەورەی پێبەخشیووە. لە سەرانسەری هەموو وڵاتان یەکێتییەکانی پیشەیی دامەزراندووە، ئاڵای سووری لە سەر بارجەی سەربازی (بوتنکین) هەڵکردووە، حزبە شۆڕشگێڕەکان و سەندیکاکان مانگرتنی سیاسییان راگەیاندووە، ئەوەش پێشهاتی یەکەم بووە لە مێژووی رووسیادا، پاش ئەو هەنگاوە یاخیبوونی چەکداریشی راگەیاندووە. بافۆس بۆ بەسەرهاتی ئەو رۆژانە و شێوەی رووداوەکان نووسیویەتی:

من و ترۆتسکی گوریسێك بووین یاری شۆڕشمان لەسەرکرا.

پاش ئەوەی دەستەڵاتداران لە زۆر بڕیار و بەرنامەیان پاشگەزبوونەوە و بڕیاری ریفۆرمی زۆریاندا، بزاڤە شۆڕشگێڕییەکە لەناو بێشکەدا مرد، شۆڕشگێڕەکانیش دیارە بەناچاری ئاوارەبوون و کەوتنە تاراوگە. ساڵانی ١٩٠٧ و ١٩٠٨ ساڵە زۆر تاریکەکانی ژیانی بارفۆس بووە، دووبارە گەڕاوەتەو شاری میونشن، لە سیاسەت دوورکەوتیتەوە و دەستی داوەتەوە کاری تایبەتی خۆی، لە ماوەیەکی نزیکدا بووە بە خاوەن بازاڕێکی باشی پارە و بانك، ئەو رەوشەی تازەی بواری داوە سەردانی هوتێلە پلە بەرزەکان بکات و سواری ترێنە خێراکەی خۆرهەڵات ببێت. هەموو لایەك لە نهێنی سەرمایەکەیان دەپرسی، زۆر تاوانبارکراوە کەوا ئەو سامانەی بە ساختە و فێل پەیداکردووە، هەتا هاوڕێیە شۆڕشگێڕەکانیشی بە دزینی ئەو سامانەی بەردەستی تاوانباریان کردووە. بەڵام گوێی بەو قسانە نەداوە، بەردەوام سەرپەرشتی کار و بەرنامەکانی کردووە، هەموو ئیشتراکییە دیموکراسیخوازەکان لێی دوورکەوتوونەتەوە، تەنها ترۆتسکی نەبێت، ئەویش جاروبار دووردەکەوتەوە.

شاراوە دەوڵەمەندەکە

لەو قۆناخەی ژیانیدا بارفۆس، تەنها بیری لە سامان و کارەکانی کردیتەوە، لە بەهاری ساڵی ١٩١٠ بیری لەوە کردەوە بچێتە ئەستەنبوڵ، کە سواری ترێنە خێراکە بووە، بەرەو ئەو شارە رۆیشتووە تەنها ١٣٠ هەزار مارکی ئەڵمانی پێبووە.

بارفۆسی پیاوێکی کەڵەگەت و چوارشانەبووە، کێشی قوورسییەکەی ١٥٠ کیلۆ دەبوو، چەکمەیەکی ئەستووری لە پێ کردووە. لەو سەفەرەدا رووبەرووی ژنێکی فەستان سپی لەبەر و پێڵاوە شیاوەکەی و قژ تەسریحەکراوێکی زێدە ناسك بووە، وەك ژنە نەجیبزادەکان دیاربووە. زۆری نەخایاندووە، پاش یەك چارەگە سەعات، ئەو کۆنە شۆڕشگێڕە بە هاوشانی ئەو ژنە هاتە ناو چێشتخانە پلە بەرزەکەی ترێنەکە. ئەو ژنە خۆی بەناوی (کونتیسە بنفنوتو دلا بییتا) دەناساند، بەڵام لە راستیش قەحپەیەکی

ناوداری پایتەختی ئیمپراتۆرییەتی عوسمانی بوو، سوودیشی لەو ئاسانکارییانەی دەستی دەکەوت دەبینی. بەو پەیوەندییە بارفۆس وەك کەسێکی پیاوی کار سوودی وەرگرت، زۆری نەخایاند وەك سەرچاوەی زانیاری گرنگی سەفیری ئەڵمانی هاتە پێشەوە. پاش ئەوەی نێوانی لەگەڵ دەزگاکانی هەواڵگری خۆشکرد و چەکی ئەڵمانی دەفرۆشت، بە ماوەی پێنج ساڵان سامانێکی زۆری پێکەوەنا. لە جانفی لە ساڵی ١٩١٥ سەفیری ئەڵمانی نامەیەکی بارفۆسی گەیاندە بەرلین، پەیامەکەی ئەوەبوو، کەوا بەرژەوەندی حکومەتی ئەڵمانی و بلشفییەکان لە رووسیا هاوتەریبە، دیموکراسیخوازەکانی رووس ناتوانن رژێمەکە بگۆڕن و سەرکەوتنی ئەڵمانیاش لە شەڕەکە بە هەڵگیرسانی شۆڕش لە رووسیا دەبێت.

پاش شەڕیش رووسیا مەترسییەکی گەورەیە لە سەر ئەڵمانیا، تا لەو مەترسییەش دوورکەوینەوە وا باشە بۆ چەندین وڵاتی سەربەخۆ دابەشبکرێت. مەبەستی سەرەکی ئەویش شێواندنی هاوکارانی قەیسەربوو سەبارەت بە شۆڕشگێرانی رووس و لە خودی لینینیش، ئەوەش بۆ کات بەسەربردەبوو، تا ئەو زۆرترین سەرمایە بەدەست بهێنێت. لە کۆتایی ساڵەکە بارفۆس بووە راوێژکاری سەرکردایەتی ئەرکانی ئەڵمانی، ئەویش سەرمایەکەی لە ساڵی ١٩١٥ گەیشتە یەك ملیۆن مارك. بارفۆس بواری خۆی دۆزییەوە و پەیمانگەیەکی بۆ توێژینەوەی هۆکار و دەرئەنجامەکانی شەڕی یەکەمی جیهانی دامەزراند، بەپێی بەڵگەی مێژوونووسی ئەمریکی داڤید شۆب لە مانگی مایۆی ساڵی ١٩١٥ زۆرجار لە زیورخ لینینی بینیووە.

کۆمەکی لینین

ئەگەرچی بارفۆس زۆر مەبەستی نەبووە پەیوەندی خۆی بە لینین ئاشکرا بکات، حەزی بە ئاشکراکردنی ئەو پەیوەندییە نەبووە، بەڵام بەناچاری بۆ راستی دیدارەکانی دانی بەو دیمانەی لینین داوە. زۆر تێبینی و زانینی خۆی لەسەر ئەنجامەکانی کۆمەڵایەتی و شۆڕشگێری شەڕەکەی بۆ باسکردووە، هەروەها گێراویەتەوە کەوا لینین

رای وابوو، ئەگەر شەڕەکە زۆرتر درێژتر بێت، ئەوا شۆڕشەکەی ئەڵمانیا لەباردەبات، بۆیەش رەنگە شۆڕش تەنها لە رووسیا بەرپابێت، ئەوەش پاش سەرکەوتنی ئەڵمانیا دەبێت..

سەرچاوە دبلۆماسییەکانی هەنگاری دووپاتی ئەوەیان کردیتەوە، کەوا ئەو هەڤاڵبەندییە زۆر یارمەتی چالاکییەکانی بەلشفییەکانی داوە. ئەو سستیەمی لینین و بارفۆس هزریان بۆی دارشتووە بە شێواویی دیاربووە، مامەڵە دارایییەکانیان شاراوە بووە، چەندین پێناویان هەبووە بۆ داپۆشینی ئەو پەیوەندییەی بە بەرژەوەندی هەواڵگری ئەڵمانی دەیانبەستێتەوە، یان ئەو کۆمەڵگایانەی تەنها ناویان هەبووە ... هتد . پاش گەڕانەوەی سەرۆکی بەلشفییەکان لە تاراوگە کۆمەك و یارمەتی نێوان بارفۆس و لینین گەشەی کردووە، لە ئەپریلی ساڵی ١٩١٧ بۆ ئەڵمانەکان ترێنێکی تر مێژووی سەدەی بیستەمی گۆڕی، ئەویش گەڕانەوەی لینین بوو بۆ رووسیا، تا هێزەکەی رووسەکان لاواز بکەن. لینین لەو رەوشەدا نەفام نەبوو، بۆیە لە دانوستانەکانا لەگەڵ ئەڵمانەکان زۆر هوشیار و بە پارێزبوو.

فارگۆنەکەی شۆڕش

لەبەر بوونی پەیوەندی بە بارفۆسەوە، تا بە جاسووسی بۆ بەرژەوەندی ئەڵمانیا تاوانبار نەکرێت، لینین داوایکرد سیفەتی سیاسی و پارێزراوی بدرێتە ئەو ترێنەی بۆ هاتوچۆ بەکارهاتووە. ئەڵمانیش ئەو سیفەتەیان قەبوول بووە، چونکە لە کرێنی ئەو فارگۆنانەدا پارەی زۆریان سەرفکردووە، بەو ترێنە لە ئەپریلی ساڵی ١٩١٧ لینین و ژنەکەی و دۆستە بەرەگەز فەرەنسییەکەی ئایناس ئورماند و چەندین کەسایەتی بەلشفی ترەوە چوونە ناو خاکی رووسیا.

بارفۆس بەو سەفەرە زۆر دڵشادبوو، ئەگەر ئەو ترێنە نەبوایە رێرەوی مێژووش نەدەگۆڕا و شۆڕشی بەلشەفیش هەڵنەدەگیرسا و کودەتاکەی ئۆکتۆبەریش نەدەبوو، بەو پێشهاتە بوو رووسیاش لە شەڕەکە دەرچوو. شەڕەکە بواری نەدابوو بارفۆس بە ترێنە

خۆشەویستەکەی سەفەران بکات، تا لە نۆڤمبەری ساڵی ١٩١٨ لە کۆشکەکەی لە سویسرا مرد، لەو کۆشکەدا ئەو ئاهەنگی گەورەی بەبەردەوامی سازکردووە.

ئەگەرچی شۆڕشی رووسیاش هەڵگیرسابوو، بەڵام ترێنە خێراکەی خۆرهەڵات و ترێنەکەی سیبیریا هەر لە پێشەوەبوون و بایەخی خۆیان هەبووە، بە چاودێری ٣٢٧ پاسەوان و بە ترێنەکەی سیبیریا قەیسەر و خێزانەکەی بەرەو ئەیکاترنبۆرگ رایانکردبوو. سەرەتا لیون ترۆتسکی ی دامەزرێنەری سوپای سوور و پارێزگاری میللەت کاری سیاسییان لەسەر ئاستی دەرەوە کردووە پاشان شەڕیان دەستپێکردووە. دەستی بە ترێنەکەدا گرتووە و کردبوویە مولکی خۆی، کەسە نزیکەکانی خۆی لەسەر هێلی ئاسنین داناوە و فەرمانی دابوو نووسینگەی تایبەتی خۆی و هۆڵی کۆبوونەوە لەسەر ئەو ترێنە دامەزرێنێت، لەویش پێشوازی لە مێوانەکانی کردووە. ترێنەکە لە چەندین فارگۆنی هاوشێوەی ترێنەکەی خۆرهەڵات بووە، لەناو ئەو فارگۆنانەدا هۆڵی فراوانی تێدابوو، ئەو شوێنە پێش شۆڕش تایبەت بووە بە وەزیری گەیاندنی قەیسەر.

ترێنەکەی ترۆتسکی ئەفسوناوی بووە، ئەوەی سواری بووە هەستی بە دیاردەی نامۆ و تازە کردووە، رێز و شکۆی لێوەشاوەتەوە، هەروەها هەست بە ترسیش کراوە. ترێنەکە بە دوو قاتیرەی گەورە راکێشراوە، تەقەمەنی زۆر ئەستوور و کەرەستەی زیاد و ئیستگەی رادیۆیی و یەکێکی تەلگراف و چاپەمەنی و گەرماو و وەرشەی چاککردنەوەی ئوتومبێل و گەراجی ئوتومبێلە بە رەشاشەکانی و تەنکی گەورەی بەنزینی تێدابووە، لەبیرمان نەچێت مولیدە و یەدەگی چەکیشی تێدابووە. ترێنە گەورەکانی تری رووسیاش ببوونە سەنتەری گشتی پارێزگاری میللەت، ئەو ترێنە لەسەر گیانبازەکانی لە ئەورووپا بەردەوام بوو.

ترێنی جاسووسەکان

زۆرجار ماتا هاری لە نێوان ساڵانی ١٩١٠ و ١٩٣٠ بە ترێنە خێراکەی خۆرهەڵات سەفەری کردووە، ئەویش وەك فۆن بابانی بەرپرسی هەواڵگری ئەڵمانی لە تورکیا ئەوەی

بۆ پلەی وەزیر بەرزکردیتەوە. مارگریتا گێرترویدا تا ئێستا ناوی راستەقینەی ماتا هارییە، ئەوەی سەماکەر و عەمیلێکی دووسەرە بوو بۆ بەرژەوەندی ئەڵمان و کەسایەتییەکی رەمزی بووە لەناو ترێنە ئەفسوناوییەکە.

ماتا هاری یەکەم ژنە سەماکەربووە بە رووتی سەمایکردووە، نمایشەکانی لە شارەکانی ئەورووپی دەنگ و سەدایەکی زۆری ناوەتەوە، بۆیە سکرتێری یەکەمی کاروباری فەرەنسی کۆمبون کەوتە داوی ئەو سەماکەرە رووتە، زۆریش پارە و دڵ و شەکیان لەبەر پێیەکانی داناوە، بەڵام ئەو ژنە تەنها عاشقی ئەفسەران بووە بە تایبەتی فڕۆکەوانەکان. کە شەڕی یەکەمی جیهانی هەڵگیرساوە، ئەو سەماکەرە بە هۆی کۆلۆنیل هولندی گەڕاوەتەوە وڵاتەکەی، لەبەرئەوەی ئەو خەڵکی وڵاتێکی بێلایەن بوو لەو شەڕەدا، بۆیە بۆی هەبوو بە ترێنە خێراکە بێتەوە پاریس، لەو سەردانانەیدا هەواڵگری ئەڵمانی لێوەی نزیکبوونەتەوە، تا جاسووسی لەسەر ئەفسەرانی فەرەنسی بکات، لەبەرئەوەی ژنێکی زیرەك بووە، بۆیە بە شێوە کلاسیکییەکانی خۆی بە ئاسانی رایکێشاونەتە سەر سەرینە نەرمەکەی خۆی و زانیاری زۆری لێ دزیبوون.

نازدارەکەی ترێنەکە

لەسەردانێکی کورتی بۆ شاری مەدرید، دۆستێکی کۆنی دۆزیوەتەوەو پەیوەندییان گەرم بووە، ئەو دۆستە کۆنەی، پلەی ملحقی سەربازی ئەڵمانی لە ئەسپانیا هەبووە، دۆستەکەی تا لە ناوی ببات و خۆی لەو جاسووسە رزگار بکات، نامەیەکی بە شفرەی بۆ بەرلین ناردووە، فەرەنسییەکان دەلیلە نهێنییەکەیان دۆزیوەتەوە، بە گەڕانەوەی بۆ فەرەنسا کە داوای پارە کردووە، ئاشکرابوو، بەرژەوەندی قەڵاچۆکردنی جاسووسی دەستگیریانکردووە، کە گیراوە پێشنیاری کردووە بۆ ئەوانیش کار بکات، جاسووسێکی دووسەرە بێت، بەڵام ئەوەی بۆ نەچووە سەر.

لەو رۆژانەی رەوشی سیاسی فەرەنسا ئاڵۆز و شێواوبووە، دەستەڵاتدارانی فەرەنسی کەسیان نەدۆزیوەتەوە تا ببێتە جاسووسێکی راستەقینە، تەنها ژنە نازدارەکەی ترێنەکە

نەبێت، بۆیە لە ئوکتۆبەری ساڵی ١٩١٧ بە تومەتی جاسووسی تاوانبارکراوە، ئەو رووداوەش دیعایەکی گەورەی لە ناوەندەکانی سیڤیل و سەربازی خولقاندووە.

ناوکی جاسووسییەتی نێونەتەوەیی

لەناو ترێنە خێراکەی خۆرهەڵات چەندین تۆڕی جاسووسییەتی دامەزراوە، لەوانە زۆریان سۆڤیەتی بوون، ئەو تۆڕە جاسووسییەی ستالین دایمەزراند بێ وێنەبووە لە جیهان، بەهۆی ئەو تۆڕە پێشەوای کرملین زانیاری نهێنی راستەوخۆی لە وەزیری یەکەمی بەریتانی تشرشل یان لە سەرۆکی ولایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکییەوە وەرگرتووە.

ناوی چەندین جاسووسی گەورەی تایبەت بە کرملینی سەر ئەو ترێنەش، لە دیمانەیەکی دوورودرێژی سەرۆکی پێشووی جیهازی ئاسایشی دەوڵەتی سۆڤیەتی کی بی جی وەرگرتووە، ئەوانەی کی جی بی مەسروفی هاتوچۆ زۆری بۆ دەدان، وەك فیلبی و ئایتنگتۆن و مارکدار و سۆرج ... ئەوەی زانراوە ئەو ترێنە ناوکی یەکەمین شانەی تۆڕی جاسووسی نێونەتەوەیی لەسەر دامەزراوە و کاریانکردووە. لە بیستەکانەوە دیمتری بیسرولیتوف یەکێکە لە زیرەکترین یاساناسان، وەك سەرچاوەی باڵای شوفرەی نهێنی دبلۆماسی بەناوی هانس یان بە ناوی ئەندری، بەناو و کەسایەتی چەندین کەسانی شازادەوە سەفەری زۆری کردووە.

راوەستانی ترێنەکە

لە ئەلمانیا هیتلر دەستەڵاتی وڵاتی بە توندی گرتۆتە دەست، لە سۆڤیەتیش ستالین وەك کەسی بەهێزی یەکەم لە کرملین و جەمسەری گەورەی شیوعییەت هاتووتە پێشەوە، پاش ئەو رووداوانە لە ساڵی ١٩٣١ ترێنەکە وەستاوە. ستالین هەر لە ساڵی ١٩٢٨ وە گرنگی و ئەرکی هەموو دەزگاکانی حکوومی و حیزبی و یاسادانان و رێکخراوەیی و کۆمەڵە کۆمەڵایەتییەکانی خستە بن دەستەڵاتی خۆیەوە، هەموو ئەو دەزگایانەی ئەو مەبەستی بوون بەرنامە و چالاکییان نەما.

لە شەوی ١٠ی فبرایردا ترێنەکە گەیشتە ئودیسە، لە پەنجەرەکەوە چەندین شوێنم هاتە پێش چاوان هەمووم دەناسییەوە، بەو شارە ئاشنابووم، حەوت ساڵی تێدا خوێندکاربووم، فارگۆنەکەمان یەکسەر بە قاتیرەکەوە وەنووسابوو، لەو شەوە تاریکەشدا بەفرێکی زۆر دەباری. بە گەیشتنی ترێنەکە بۆ هەر ئیستگەیەکی چەندین دەستەی تایبەتی بەرژەوەندی پاراستنی ئاسایش لە فارگۆنەکان کۆدەبوونەوە.

دوورخستەوەی ترۆتسکی

ترۆتسکی دەستبەتاڵ لە مۆسکۆ دەرچووبوو، بۆیە دەبوایە بەناچاری لە تورکیا بڕێ پارە بۆ خۆی و داروودەستە هاورێیەکەی پەیدا بکات. سەرەتا کۆمەڵە وتارێکی دژ بە سیاسەتی ستالین نووسی، پاش چەند هەفتەیەك نوایەکی شیاوی بۆ ژیان و ئیسراحەتی خۆی و خێزانەکەی پەیداکرد. ڤیلایەکەی لەناو دوورگەیەکی دووردەستی پارێزراوبوو، هەموو پێداویستییەکانی ئەمنیەتی بۆ ئاسان بوو، دوورگەکە ناوی برانکیبوبوو، گەورەترین دوورگەی ئەرخبیلی ناو دەریای مەرمەڕە بوو. چەند میلێك لە ئەستەنبۆڵەوە دووربوو. ترۆتسکی چەند ساڵ بوو بەرهەڵستی رژێمی سۆڤیەتی کردبوو، ویستی لەو شوێنەوە بەردەوام بێت. ستالین تۆڕێکی فراوانی لە جاسووس و پیاوکوژان بە رووی ئەو رێکخستبوو. ترۆتسکیش بە چەندین کەسایەتی فزوولی و یاوەرو جاسووسیش دەوری گیرابوو، ئاپوورەکەی دەورەی زۆربوون، بۆیە نەدەکرا باش و خراپ لەیەکتری جیابکرێتەوە، زۆربوون ئەوانەی لە دەرگایان دەدا، بۆیە پاراستنی رەوشەکە بەو دوو پۆلیسە تورکەش نەدەکرا کە حکومەت بۆ پاراستنی ڤیلایەکەی دانابوون.

شەوانە تا درەنگ بە دیار کارو بەرنامەکانی دەمایەوە، لەبەر زۆری بۆی تەواو نەدەبوون بۆیە بەیانی زوو حەوتی بەیانی لە خەو رادەبوو و خەریکی بەرێکردنی کارەکانی دەبوو، بەردەوام وتاری دەنووسی و رۆژنامەو بڵاوکراوەکانی تەماشا دەکردو کتێبی سیاسیی دەخوێندەوە و دیمانەی بەردەوامیش هەبوو. ترۆتسکی لەو شوێنەوە چاودێری رەوشی رووسیای کردووە، هەموو دەنگوباسەکانی بە هۆی چەندین تۆڕەوە بۆ

هاتووە، ئاگاداری برسییەتی هاووڵاتییان و نارەزایی بەردەوامیان بووە و دەیزانی خۆپیشاندان و رووداوەکان لەو وڵاتا بێ ژمارن. ترۆتسکی کاتەکانی پشودانی لەسەر دەریا بەڕێکردووە، ئەو ئاگاداری ئەوە نەبوو ستالین تۆڕێکی جاسووسی لە چوار دەورەی چاندووە، چەندین راپۆرتیش ئاماژەیان بەوە دابوو، کەوا ستالین بەرنامەی کوشتن و لەناوبردنی هەیە. کە زانی بەرنامەی کوشتنی هەیە نامەیەکی لە ٤ ی ینایری ساڵی **١٩٣٢** بۆ مەکتەبی سیاسی لە مۆسکۆ نارد، لە نامەکەیدا نووسیبووی، ستالین ئەوەی لە کۆڵ خۆی کردەوە و هەڵەی زۆری کرد لە وڵات بەرەو ئاوارەیی دەریکرد.

بەرامبەر بوونی پلانێکی کرملین بۆ کوشتنی، دەستەیەك بە سەرپەرشتی گەورە کارمەند و شارەزای ئەو کارانە (لیونید ئایتانگۆن) کاریان دەکرد، لیونید رۆژێك لە ئەمریکا و جارێك لە چین و زۆریش لە وڵاتانی ئەورووپا دەسوورایەوە، ترێنە خێراکەی خۆرهەڵاتیشی بەکارهێناوە، سەرۆکی پۆلیسی سیاسی کرملین سەرسام بوو بەو کەسە، لیونید لە رۆژانی شەڕی ناوخۆی ئەسپانیا لە ساڵی **١٩٣٦** بەناوی هاوڕێ بابلۆ و بەناوی ژەنراڵ کۆتۆف بینرابوو، همنگوای لە وەسفکردنی شەڕە ناوخۆییەکە زۆرجار ناوی هێناوە و ئاماژەی پێکردووە، لەبەرامبەر ئەو چالاکی و کۆششانەدا ترۆتسکی باش هەڵسوکەوتی نەکردووە.

لە فارگۆنەکەی خۆیدا لیونید دیداری بەردەوامی بە رووسە سپییەکان و کەسە ناودارەکان و بەکرێگیراوانی کرملین و سیاسەتمدارانی ئەورووپی هەبووە. بە دەنگی بەرزەوە دەقەکانی ئەویان دەخوێندەوە و باسی ئەدەب و توێژینەوەی دەروونی و سیاسییان کردووە، بەو شارەزاییەی خۆییەوە بوویتە یەکێك لە گەورە شارەزایانی تۆڕەکانی ژنانەی ستالین، ئەوەش پاش ئەوەی لە ساڵی **١٩٣٩** ژنێکی ئەسپانی جوانی ئورستراقی بە رەگەز کۆبی هێنایە پێشەوە و بە ناوەندەکەی ناساند.

ماریا کاریداد دال ریو ئایرناندز لە خێزانێکی ناوسراو بە خەباتگێر بۆ رزگاریکردنی وڵاتانی ئەمریکای لاتینی لە ئەمریکاییەکان و لە مکسیکییەکان بووە، باپیری یەکەمی نائیبی حاکمی کۆبا و باپیریشی سەفیربووە لە رووسیا. ئەگەرچی ژنێکی

کەڵەگەت بوو، بەڵام چاوە رەشەکان و بسکە بچووکەکەی سەر نیوچەوانی و رۆیشتنە جوانەکەی ئەو ژنەی زۆر نازدارکردبوو. بەپێی قسەی سەرۆکی پێشووی وەکالەتی هەواڵگری سۆڤیەتی کی جی بی ئەو ژنە لەگەڵ لیونید بە ترێنە خێراکەی خۆرهەڵات دووجار سەردانی کردوون. ترێنەکە پەیوەندییەکەی کردۆتە برادەرایەتی.

جاسووسە ژن و مێردەکان

ئەزموونەکەی ماریا کاریداد بۆ پێکهێنانی تۆڕی جاسووسی لە ژن و مێردان بۆ کرملین زۆر باش بوو، چونکە ئەو هاوسەرانە بەرهەمیان باشترە لە جاسووسی تاکەکەس، بۆیە لەسەر ئەو ترێنە ئەفسوناوییە دەستەی تر لەو کارە کەوتنە مەیدان. ژنە جاسووسێکی تری رۆمانی بەناوی ئیلیزابت زارووبیناش شەیدای سەفەربوو، ئامادەبوو بۆ بەرژەوەندی شۆڕشەکەی هەموو شتێك بکات، ئامادەیی قوربانیشی هەبوو، کە زانی پیاوە دۆستەکەی لە رێگای نێوان گەڕانەوە و هاتوچۆکانی تورکیاوە، دووسەرە جاسووسی دەکات، دوودڵ نەبوو زوو ستالینی ئاگادارکردیتەوە ئەویش کوشتی.

پاش ئەوەی خۆی وەك جاسووس بۆ کرملین ساخکردەوە، ئیلیزابیت شووی بە ئەفسەرێکی هەواڵگری سۆڤیەتی کردووە. ئەو ژن و مێردە بە کەمی دەهاتنەوە مۆسکۆ، ئەوان لەناو ترێنەکە بە دوو کەسی شۆخ و پۆشتە و لەبەرکردنی جلوبەرگی جوان و رازاوە ناسرابوون، بۆیەش ئەو کەسانە گومانیان لەسەر نەبوو. ئەوان لە رۆژانی شەڕی دووەمی جیهانی دیداری ژنە جاسووسێکی تریان بووە، ئەویش ژنە ئەکتەر ئۆلگا تشیکۆفای برادەری زۆر نزیکی ئەیڤا براون بوو. ئەو جاسووسە هەموو وردەکارییەکانی ناو بەرلینی بە ستالین راگەیاندووە، زوو زووش سەردانی کردووە. ئۆلگا پەیوەندی نهێنی بە کرملین هەبووە، سەرۆکەکەی بیریا سووربوو لەسەر ئەوەی خودی خۆی سەرپەرشتی بکات، پاش شەڕی دووەمی جیهانی کەوتە ناو تۆڕی بەرژەوەندی قەڵاچۆکردنی جاسووسی سۆڤیەتی، بۆیە بیریا خۆی کەوتە نێوانیان، ئەو ژنە ئەکتەرەی رزگارکردووە، ئەوەی لە ماوەیەی چەند ساڵێکا سەرچاوەیەکی گرنگی زانیاری بوو بۆ ئەو.

دیاری ژنە کۆرییەکە

کاریداد بۆ ئایتانگۆن نموونەی ژنێکی زۆر تایبەتی بوو، بۆیە دوودڵ نەبوو رامۆنی کوڕی بکاتە دیاری ستالین تا ترۆتسکی پێ بکوژێت. پاش ئەوەی پێووت کەوا کرملین لە پیاوکوژێکی شارەزا و زانا دەگەرێت بۆ لەناوبردنی ترۆتسکی، ئایتگۆن بێ بیرکردنەوە یەکسەر داواکەی ستالینی بە ماریا راگەیاند، ئەوەی بیست ساڵی تەواو لە رۆژانی شەڕی ناوخۆی ئەسپانی کەسێکی ترۆتسکی بووە. بەرنامەکە بە باشی چووە پێشەوە بڕیاردا رامۆنی ناسراو بە مورنارد بگاتە سکرتێرە مێینەکەی ترۆتسکی، سیلڤیا ئەنجلف تا کەوتە داوی، پاش ئەوەی خۆی وەك پارەدارێکی مێباز نیشاندا.

ئایتانگۆن و ماریا رامۆنیان گەیاندە مەکسیك، ترۆتسکی ئەو ماوەیە لەو وڵاتە ئاوارە دەژیا، زۆرینەی کەسە نزیکەکان دەیانزانی رامۆن رۆژنامەنووس و پیاوێکی پارەداری نزیك لە سوپای سوور نییە، بەڵکو دۆستی سکرتێرە ژنەکەی ترۆتسکی یە. پاسەوانە تایبەتییەکانی ترۆتسکی رۆژی سێشەممەی ٢٠ ی ئوگستی ئوتومبێلەکەی رامۆنی جۆری بویکیان لە سەعات پێنج و بیست دەقە بینی لە پێش ڤیلایەکەی کوایوکان وەستابوو، بۆ بەیانی شوێنەکی گۆڕابوو، دوو ئوتومبێل چاورێیان دەکرد، یەکێکیان ماریا کاریداد دەیهاژووت و ئەوی تریش ئایتانگۆن دەیهاژووت.

ترۆتسکی و ژنەکەی لە تەنیشت قەفەسێکی گچکە وەستابوون، بەیانییان لەوە راهاتبوون خواردنیان دەدایە کەرویشکەکانیان، رامون بە رووێکی ناخۆش و ماندووەوە بەرەو روویان چوو، بۆیە ترۆتسکی وایزانی نەخۆشە و ئامۆژگاری کرد ئیسراحەت بکات. دامەزرێنەی سوپای سوور نەیویستووە زۆر بە قسەکانی رامون بڕوا بکات بۆیە خۆشی سەردانی خانووەکەی کردووە.

ترۆتسکی لەسەر کەروێتەکە پاڵی داوەتەوە و رامۆنیش لەسەر سەری وەستاوە، تا زەنگ بۆ پاسەوانەکانی لێنەدات، زۆر نزیك بوویتەوە، تا بە باشی دەمانچەکەی دەربهێنێت، بە هێمنی پاڵتۆکەی داکەندووەو لەسەر مێزەکەشی داناوە.

پاشان رامون گێراویەتییەوە، چاوەکانم قوچاند و یەك گوللەم لەسەری دا، هاواری لێ هەڵسا، هەرگیز ئەو هاوارەم لەبیر ناچێتەوە. بۆ بەیانی لە نەخۆشخانە گیانی لەدەستدا. یەکسەر فەرمانی گرتنی رامون دەرچوو، پاش گرتنەکەی وتی:

من بۆیە ترۆتسکیم کوشتووە لەبەر ئەوەی رازی نەبووە، دۆستەکەم بهێنم.

ئەگەرچی کرملین باشترین پارێزەری بۆ گرتبوو، بەڵام بکوژەکە بیست ساڵ گیرا. ئەو رووداوە پاشان کرایە فیلمێکی سینەمایی بەناوی (کوشتنی ترۆتسکی)، رۆڵی فیلمەکەش لەلایەن ئالان دیلۆنەوە بینراوە. رۆژی کوشتنەکە ئایتانگۆن بە رێگای پاریسەوە بەرەو مۆسکۆ بەرێکەوت و ماریا کاریدادیش بۆ بوخارست بۆی دەرچوو، رۆژە خۆشەکانی لەگەڵ جاسووسەکەی کرملینیشی لە ناو ترێنە خێراکەی خۆرهەڵاتیشی هەر لەبیربوو.

ستالین نازناوی پاڵەوانی یەکێتی سۆڤیەتی لە جیاتی خۆی پێشکەشی دایکی کرد، لە ماوەی مانەوەشی لە مۆسکۆ تووشی کێشەی ئاڵۆزیش هات. ئایتانگۆن پاش ئازادکردنەکەشی لە ساڵی ١٩٧٣ ویستی شتەکانی لەبیربچێتەوەو رووە خۆشەکانیشی هەر مابوو. زۆرجار وتوویەتی:

تا لە یەکێتی سۆڤیەت بە ئارامی بژیت وا باشە بە جوولەکەیی لەدایك نەبیت، ژەنەراڵێك بیت لە بەرژەوەندی جاسووسی و ترێنەکەی خۆرهەڵاتیش بەکارنەهێنیت.

پاش رووخانی یەکێتی سۆڤیەت وەکیلە سەربازەکان وتیان ئەو شتانەی بەرووی کرانەوە و پێ تاوانبارکراوە هەموویان هەڵبەستراوبوون، ئەوەش پاش ئەوە هات کە لە ساڵی ١٩٨١ لەسەر سەرینی نەخۆشی کۆچی دوایی کردبوو.

بەشی هەشتەم

خۆشەویستی خۆرهەڵات

ڕۆماننووسی ئینگلیزی ناودار (ئەجاتا کریستی) مێژووی ترێنە ئەفسوناوییەکەی نەمر ڕاگرتووە. لە نزیکەوە بەشداری ڕووداوەکانی کردووە و زۆر تۆڕەکانی جاسووسی دۆزیوەتەوە. لە ساڵی ١٩٣٠ لەسەر ئەو ترێنە بووە و بەرەو میسر ڕۆیشتووە، لەو کاروانەدا گۆڕانێك لە ژیانی ڕوویداوە. لەناو ترێنەکەدا بە جوانی چالاکی و هەڵسوکەوتەکانی دەبینی، ئەگەرچی ئەو جاسووسی هیچ لایەنێك نەبوو، بەڵام وەك جاسووسێکی شارەزا دەجولایەوە. ئەجاتا ژیانی منالّی لە ئینگلترا زۆر سەرفرازبووە. ئەگەرچی پێگەیەکی ئەدەبی باڵای هەبووە، بەڵام لە جیابوونەوەی یەکەم پرۆسەی هاوسەرایەتی دووچاری نسکۆیەکی زۆر هاتووە. کریستی زۆر شەیدای خۆرهەڵات بووە، لە تەمەنی بیست ساڵیدا لەگەڵ دایکی وڵاتی میسری دۆزیوەتەوە، وا پاش ئەوەی تەمەنی گەیشتۆتە چل ساڵ بە هاوکاری ماکس مالۆینی تەمەن بیست و شەش بەهار دووبارە بۆ دۆزینەوەی کلگۆی (توت غنج ئامۆن) دەچیتەوە میسر. مالۆین نەیدەزانی ئەو ژنە وەك نووسەرێك ناسراوە و نووسینەکانی ڕەواجی زۆرە، بەڵام ئەو دەیزانی ئەو ژنە زۆر زیرەکە، پاش شەش مانگ بووە هاوسەری، لەو ڕۆژەوە ژیانێکی نوێیان دەستپێکردووە.

ئەگەر ئەو ترێنە بە ترێنی جاسووسان ناوبانگی دەرکردووە و ئەوان زۆریان بەکارهێناوە، بێجگە لەوانەش ئەو ترێنە لەلایەن ئەرکۆلۆجییەکانیشەوە بەکارهاتووە، هەر بەو ترێنە دوو ئەرکۆلۆجی تر بۆ میسر دەچوون، لەناو ترێنەکەدا هاوڕێیەتی یەکتریان کردووە، دیارە ئەو ژن و مێردەش باب و باپیرانی (ئەنا) بوون. چوار کەسەکە بەیەکەوە خۆشیان ڕادەبوارد، بە وێنەکێشان و نووسین و خوێندنەوە و توێژینەوە و وێنەی فۆتۆگرافی خەریك دەبوون، پاش ئەو گەشتە لەیەك دابڕان، تا لە ڕۆژانی شەڕەکە دیداری یەکتریان کردەوە. مێردەکەی کریستی لە خۆرهەڵات کاریکردووە، لە میسر و عیراق و سووریا ماوەتەوە، ئەویش لەو کاروانانەدا هاوشانی بووە و بە وێنەگرتن و چاککرنەوەی کەرستە قوورە شکاوەکان و شتە کۆنەکان و نووسینی ڕۆمانەکانی سەرقاڵ بووە. ماکس و کریستی بەو ترێنە سەفەری زۆریان کردووە، تا گەیشتوونەتە جەرگەی بیابانیش، لەو ناوچانە ماونەتەوە و خانووشیان بۆ خۆیان چێکردووە،

لەو ماوەیەدا ماکس شاهێدی نووسینی سێ ڕۆمانی ژنەکەی بووە، وەك (مردنەکەی سەر نیل)، (تاوانێك لەناو ترێنە خێراکەی خۆرهەڵاتدا)، (مردنێك لە وڵاتی میزیوپۆتامیادا).

خەونەکەی کریستی بە هەڵگیرسانی شەڕی جیهانی کۆتایی هاتووەو گەڕاوەتەوە لەندەن و مێردەکەی بە ئەفسەری لە سوپای بەریتانی گەیشتۆتە تەرابلوس، ئەو لە ناوچەکە باش شارەزابوو، زمانی عەرەبیشی زۆر بە باشی زانیوە. مێردەکەی کریستی وەك بەڕێوەبەری شوێنەواری لە عیراق دامەزراوە و بەیەکەوە بەرەو عیراق بەرێکەوتوون، لە عیراقیش خانووێکیان دروستکردووە.

نووسینەکانی کریستی

کریستی گەشتەکانی لەو ترێنەدا نووسیوەتەوە. لە ئیستگەی فیکتۆریای دەروازەی کراوە بەرووی جیهان، بەرێکەوتووین. ئەو وتوویەتی:

هەموو ئیستگەکانی ئەو ترێنەم خۆشویست، ترێنەکەم خۆشویست ئەوەی بەناو ئەورووپایدا گێڕام، بۆنی زۆر خۆش بوو، بۆنی لەگەڵ بۆنی ترێنەکانی زەیتی جیاوازبوو، بە دووکەڵەکەی ئەوان دەبووراینەوە، سەفەر بەو ترێنە، پێی دەوتی، دەبی بڕۆین .. دەبی بڕۆین! زوو دەبیتە هاوڕێی، لەو ترێنەدا هەست بە حاڵەتی دەروونی خۆش دەکەیت، چونکە هەموو لایەك زەوقی ڕۆیشتنت لا دروست دەکات .. دەڕۆین دەڕۆین...

سواری فارگۆنەکەی نووستن بووین، وا ئێمەش دەڕۆین، ترێنەکە بەرێکەوت، پاش چل و پێنج چرکە هەستم بە ماندووبوون کرد، بەڵام هێدی هێدی کامەرانی و خۆشی باڵی بەسەر ڕەوشەکەدا کێشا، کە لە ئیستگەی فیکتۆریا دوورکەوتینەوە هەستمان بە گەشتێکی خۆش و سەرفرازکرد.

لەو فارگۆنانەی نووستن ئارام بووین، ئەو فارگۆنانە وەك ئەوانەی پێشتر نەبوون، وەك فارگۆنەکانی پلە یەکەمەکانیش نەبوو. لەبەر جانتاکانی ماکس زۆرتر فارگۆنەکانی نووستنمان بەردەکەوت، هەر لەبەر جانتاکانی ئەو بوو، چونکە هیچ فارگۆنی تر بەرگەی ئەو بارە زۆرەیان نەدەگرت، ئەو کتێبە نازدارەکانی زۆر خۆشدەویست ڕازی نەبوو بچێتە ناو فارگۆنی ترەوە.

به تێپەربوونی سەردەمێکی زۆر ترێنەی سمبلۆنی ئەورووپی خێرا پەیدابوو، بەو ترێنە زۆر لەناو ئەورووپا سورایەنەوە، لە سەردانەکەمان بۆ کەناری شین لە فەڕەنسا ترێنە خێراکەی خۆرهەڵاتمان دۆزییەوە، لەکار کەوتبوو و فڕێ درابوو، ئەو ترێنەی خەونمان پێوە دەدیت، سەفەری پێ بکەین و سواری بین، لەو ڕۆژانەوە برادەرمان بوو، کە سواری دەبووم هەستم بە شادومانی زۆر کردووە و ئەو ترێنە ترێنی خۆشەویستمان بوو.

ڕووداوە راستەقینەکان سەرەتای ڕۆمانەکانی ئاجاتا کریستی بوون، ڕۆمانێکی لەسەر کوشتنی ڕێبوارێکی ئەمریکی بێکەس و تەنیا نووسی، کە لە ساڵی ١٩٢٩ لەسەر ئەو ترێنە کوژرا، کە زریانی بەفرێکی زۆر ساردی پلەی گەرمایی ٢٥ پلە ژێر سفرەوە لە دووری ١٣٠ کم لە ئەستەنبۆڵ رووبەرووی بۆوە و مرد.

لە ئەرشیڤی ڕۆمانەکانی کریستی دا زۆر سەرچاوەی راستی و نهێنییەکانی بەسەرهاتەکان دەدۆزرێتەوە، لە ڕۆمانێکی دا باسی هێرشەکەی ٢١ ی سپتمبەری ساڵی ١٩٣١ لە هەنگاریا کراوە، کە تێدا ٢٠ کەس کوژران و ١١٠ کەسیش برینداربوون، لەوانە جۆزیفین باکر بوو.

شەڕەکە

لەبەرئەوەی ترێنەکە لە ڕێگادا بە نێوان فەڕەنسا و ئینگلترا بۆ ڤینیسیا و یوگۆسلافیا، بە ئەلمانیا و نەمسادا دانەدەچوو، بۆیە لە سییەکاندا ترێنە خێراکەی خۆرهەڵات ببووە یەکێك لە کابوسەکانی ئودولف هیتلر. لە مارسی ساڵی ١٩٣٨ ئەلمانیای نازی پاش ئەوەی نەمسا و ئەلمانیای کۆنترۆڵکرد، هێلەکانی ئاسنی بە رایخ بەستەوە و گرێبەستەکانی جرمانی نەمساوی تایبەت لە کۆمەلەی دەولی کردە فارگۆنی نووستن، بەوەش کۆنترۆڵی تەواوی هێلەکانی ئاسنی کرد، بە تایبەتی پاش تەنگژەکەی شاخەکانی سودات و رووخانی چیکۆسلۆفاکیا. کە سلۆفاکیا سەربەخۆیی راگەیاند و نازییەکان ناوچەکانی البوام مورافی کۆنترۆڵکرد و لە ناوچەکە چەندین گۆڕانی هەرێمایەتی ڕوویدا، لە نێوان ساڵانی ١٩٣٩ و سەرەتای ساڵی ١٩٤٠ شەڕی دووەمی جیهانی هەڵگیرسا، ئەو شەڕە گەشتەکانی ترێنە خێراکەی خۆرهەڵاتی راگرت، بەڵام ترێنی سمبلۆنی خۆرهەڵاتی خێرا گەیشتە ئەستەنبۆڵ و

ئەسینا، ئەو ترێنە چەندین فارگۆنی لە بەرلینەوە رادەکێشا و لە بەلگرادەوە دەکەوتەوە ڕێگاکەی.

لە فارگۆنێکی تایبەتی ئەو ترێنەدا بەیانی سەرکەوتنی ١١ ی سپتمبەری ساڵی ١٩١٨ لەلایەن فۆخەوە ئیمزاکرا، لەبەرئەوەی هیتلر حەزی بەو جۆرە هیمایانەکردووە، بۆیە ڕێکەوتنی ئاگربەسەکەی ڕۆتوندی لەناو هەمان فارگۆنەکە ئیمزاکردبوو. پاش داگیرکردنی فەڕەنسا و ئاگربەسەی یونیوی ساڵی ١٩٤٠، کۆمەڵە تایبەتییەکانی فارگۆنی نووستنەکان لە ئیتالیا و سربیا و کرواتیا و هەنگاریا و بلگاریا و ڕۆمانیا لەلایەن ئەلمانەکانەوە چاودێری و پشکنینی لەسەرکراوە. شای ڕۆمانی کارۆڵی دووەم بە ترێنە خێراکە گیانی خۆی و خێزانەکەی و دۆستەکەی بە جلی گۆڕاوی چێشتلێنەرەوە رزگارکردووە، کە لە ٦ ی سپتمبەری ساڵی ١٩٤٠ دا لەناو ترێنەکە دوورکەوتەوە.

ترێنەکە وەك ئەورووپا هەڵوەشایەوە

ترێنی سمبلۆنی خۆرهەڵاتی خێرا، لە شازدەی مارسی ساڵی ١٩٤٠ لەکار راگیرا، فارگۆنەکانی بۆ فارگۆنی نووسین هەڵوەشێندرایەوە، ئەویش وەك ئەورووپا بۆ چەندین وڵات هەڵوەشێندرا، ئەلمانەکان تا دەستەڵات و هێزیان لەناو ئەورووپا دیاربکەن، چەند ترێنێکی خۆرهەڵاتی خێرایان خستە کار، ئەگەرچی ترێنەکان نایاب و باش بوون، بەڵام ڕێبوارەکان لە ترسی ئەو شەڕانەی لەسەر هێلەکان لەلایەن بەرهەڵستکارانەوە ڕوویان دەدا، کەمتر بەکاریان دەهێنا و ئارەزوومەندانی نەمان، فارگۆنەکان کرانە فارگۆنی نووستن و فارگۆنی سەرکردایەتی و ترێنی تەندروستی.

ئەوانەی ئەو ترێنانەیانیش بەکاردەهێنا لەبەر چاوی سەرکردەکانی نازی ئەوانەبوون، وەك ماریشالی ڕۆمانی ئوتونسکۆ و ئەمیرالی هەنگاری هورسی، هەروەها ئەمیرال کناریسی بەرپرسی بەرژەوەندییە نهێنییەکانی نازییەت و فرانز بابۆن ئەوەی چالاکییەکانی جاسووسکاری ئەلمانی ناو ئەنقەری بەرێوەدەبرد، هێلی ڕۆیشتنی ترێنەکانیش لە بەرلینەوە بەناو ڤیینا بەرەو بالکان بووە.

نوای گیانبازان

سەرەڕای بوونی ئەو کێشانە، ترێنەکان بۆ کەسانی گیانباز و راونراوەکان ببووە نوایەکی باش، چەندین پاشای دوورخراوە و دۆقی دەرکراو و کۆنتی رەسەن و بارۆنی گۆمانلێکراو و ژنان لە هەموو ولاَتانی جیهان سەفەریان پێکردووە، کەم کەمیش وەك ڕیزپەڕیش چەند دبلۆماتێکی ولاَتانی بێلایەنیش سواری دەبوون و بەکاریان هێناوە. دایك و باوکی ئەنا دووجار ئەو ترێنەیان بەکارهێناوە، لە رۆژانی شەڕەکە ئەوان سەرقالی کاری پشکنینی شوێنەوارەکانی میسربوون، لەوێ دوو کەسی نزیکی پاشایان دۆزیوەتەوە و ئەوانیش شازادە شافیکیار و حیسی العرنی مێردی بوون، ئەو چوار کەسە ئەو ماوەیە بەردەوام بەیەکەوەبوون و لەیەکتری جیانەدەبوونەوە.

لە فبرایری ساڵی ١٩٤١ دا ئەورووپا بەتەواوی بە ئاگری ئەو شەڕە دژوارە دەسووتا، لەو کاتانەدا ئینگلیز و ئەلمانەکان ململانێیان بوو، تا دەست بەسەر ولاَتی میسردا دابگرن. لەو رۆژە سەختانەدا هوتێلەکەی ئەرکۆلۆجییەکان شوێنی ئارام بوو بۆ گێڕانی شەوانە ئاهەنگی خۆشی، ئەوەش پاش ئەوەی برادەرەکەیان رەزامەندی لە مەلیك فاروق وەرگرت بۆ دانانی مێزی زۆر یاری و گەمەی شەوانە.

دبلۆماتە ئینگلیزەکە تاکە کەس بوو دەیزانی ئەو دەستە ئەرکۆلۆجییانە بۆچی هاتوون و خەریکی چین، بەرنامەی کاریان لە قاهیرە چییە؟؟! لە راستیدا ئەو پیاوە بۆ دەزگاکانی نهێنی ئینگلیزی لەسەر داوای برادەرێکی ئینگلیزی ئەو وەزیفەی وەرگرتبوو، کە شەڕەکە هەڵگیرسا ئینگلیز داوایان لەو ئەرکۆلۆجییانەکرد قاهیرە چۆڵ بکەن و بچنە پراگ و پەیوەندی بە راوول و ئولنبرگی دبلۆماسی بکەن، ئەویش نەوەی یەکێکە لە بنەماڵە دەوڵەمەندەکانی ولاَتانی ئەسکندنافی بوو.

یەکسەر کە هاوپەیمانان لە سەرەتای هاوینی ساڵی ١٩٤٤ لە نورماندی دابەزین، دبلۆماسی ـ بێلایەنی ـ بە رەگەزنامە سویدییەکە، سەفیری ئەمریکی لە نزیك ستۆکهۆڵم بینی، سەفیرەکە داوای لێکرد بگاتە هەنگاریا، یان لە گیتۆکانی بودابیست ئەو جوولەکانەی بە گاز دەخنکێنرێن لە مردن رزگار بکات. تاکە پەیوەندی گەیاندنیش لەو رێگایە ترێنەکەی نێوان بەرلین و بودابیستی بەکارهێنا بۆ ئەنجامدانی ئەو ئەرکە.

فریادرەس

سەفیرەکەی ئەمریکی وەعدی بە دبلۆماتە سویدییەکە دابوو پارەی ئەو سەفەرەی بۆ تەرخان بکات، تا بتوانێت بە باشی بە ئەنجامدانی کارەکەی هەڵبستێت. هەروەها ئەو ژن و مێردەی لە پراگن ئەوانیش یارمەتی و ئاسانکاری بۆ دەکەن، ئەوەشی پێراگەیاند کەوا سەفیری سویدی لە بودابیست ئەوە نازانێت، ئێمە کۆمەك و پشتیوانی تۆمانکردووە بۆ جێبەجێکردنی ئەو ئەرکەی سەر شانت، کەسی سێیەمیش ئاگادارە سکرتێری سەفیرەکە و بەس. کە پەناشمان بۆ تۆ هێناوە لەبەرئەوەی تۆ کەسێکی بێلایەنیت.

راوول والنبرگ یەکسەر بە رەزامەندی وەڵامی پێشنیار و راسپاردەکەی داوەتەوە. پاش هەشت رۆژ سنووری ولاَتی دانیمارکی بڕیبوو و پارەی ولاَتی ئەلمانی و هەنگاریی لە گیرفان بووە، بەلاَم لەناو جانتاکەی پارەی باشتر و لیستی ناوی بەرهەڵستکارانی نازییەکان و لە هەنگارییەکان و ناوی دەستەلاَتدارانی هوسرییش وەرگرتووە، ئەوەی بە نهێنی پەیوەندیشی بە سۆڤیەتەکانەوە هەبوو. سێ رۆژ لە بەرلین مایەوە، سەفارەت لە ترێنە خێراکەی ئەلمانی فارگۆنی تایبەتی بۆ حیجزکردبوو، وادەی سەفەرەکەشی بەو ترێنە مانگی یولیو بوو، ترێنەکە تەنها سێ فارگۆنی شکاوی مابوو. لەو رۆژەوە راوول بووە عەمیلێکی ئەمریکی پاش ئەوەی هەواڵگری سویدی (ئەس سی) چاندبووی، ئەگەرچی بەپێی هەڵکەوتە ستراتیژییەکەی بایەخی سیاسی زۆری هەبوو، بەلاَم ئەو تۆڕە لە هەنگاریا و چیکۆسلۆفاکیا پەیوەندی و ناسراوی کەم بووە. پەیوەندی ئەلمانی هەنگاری نەبوو، بەلاَم دەستەلاَتدارانی سوید بۆ مەرجەکانی هیتلر بەناچاری ئامادەییان نیشاندابوو، بەتایبەتی لە بوارەکانی ئابووری و پیشەسازی هاوکاری بکەن.

ترێنی ئەلمانی

والنبرگ بەپێی بەرنامەی کارەکەی کەوتە شوێنێکی زۆر نائاسایی بۆ کۆکردنەوەی وەزعیەتی سیاسی و سەربازی لە هەنگاریا، لە شوێنەکەی ئەو هێزەکانی ئەلمانی و سۆڤیەتی بەرامبەری یەکتری بوون.

باپیری (ئەنا)ش سەرلەنوێ لە پراگ گەیشتەوە خۆشەویستەکەی، ئەگەرچی هاوکاری والنبرگیشیان دەکرد و لە ترێنە خێراکەی خۆرهەڵاتیش دووربوون، لەو شارەدا بەیەکەوە لەناو کۆڵانە کۆنەکانا بە سەرفرازیشەوە پیاسەیان دەکرد. بە کۆشکە نازدارەکانی ناو کۆڵانە چاکنەکراوەکان و بە گەرەکەکانا و بە پردە مەزنەکان و باڵەخانە سەیرەکانی ئەو شارە زەوقیان وەرگرتبوو.

ئۆتومبێلە نووکتیژەکانی ناو شەقامی شارەکە، لەژێر کۆنترۆڵی داگیرکەرانی نازییەت خۆرهەڵات و خۆرئاوای بەیەکەوە بەستابۆوە. لەو شوقەیەی ژن و مێردەکە بەکرێیان گرتبوو رۆژانە چاوەڕوانی پەیامە نهێنییەکانیان دەکرد، وا راهاتبوون، ئەو شەوەش (زینە) خەریکی لە دەستکردنی بازنە فنتازیاکانی بوو، باپیری ئەنا بڕیاری دا بە ترێنە ئەلمانییەکە بۆ دواجار بۆ دیتنی راوول والنبرگ سەفەر بکات.

ئەو ژن و مێردە لە ساڵی ١٩٤٥ پاش رزگارکردنی شارەکە لەناکاو بزربوون، هەموو لایەك رایان وابوو لە تەقینەوەکانی ئەو رۆژانەی شاری پراگ مردوون، بەڵام والنبرگ لە سەردانێکی بۆ مەڵبەندی سەرکردایەتی سوپای سووری سۆڤیەتی لە بۆدابیست، یەکسەر بە فەرمانی بولگارنینی جێگری وەزیری بەرگری سۆڤیەتی گیراو رەوانەی زیندانەکانی مۆسکۆ کرا. والنبرگ رازی نەبوو هیچ جۆرە هاوکارییەکی دەزگاکانی هەواڵگری و نهێنی سۆڤیەتی بکات، ماوەیەکی زۆر دەنگ و هەواڵی نەما تا سوید لە یولیوی ساڵی ١٩٤٧ داوای ئازادکردنی کرد، لە وەڵامی ئەو داوایەی سوید گرومیکۆی وەزیری کاروباری دەرەوەی کرملین لە فبرایری ساڵی ١٩٥٧ وتبووی:

ئەو کەسە بە نەخۆشی دڵ لە زیندانەکەی مۆسکۆ مردووە.

بە تێپەربوونی ماوەیەکی زۆر جاسووسی سۆڤیەتی سودوبلاتۆف ئاشکرای کردبوو کەوا والنبرگ گوللەبارانکراوە و لاشەکەشی لەلایەن پاسەوانەکانی سووتێندراوە. لە ساڵی 1981 کۆنگریسی ئەمریکی نازناوی هاووڵاتی شەرەفی ولایەتە یەکگرتووەکانیان پێدا.

بودابست

ئەو چیرۆکە یەکێکە لەو چیرۆکە سامناکانەی ترێنەکان دەوریان تێدا گێراوە. پاش شەڕەکە ململانێ کەوتە نێوان فرۆکە و ترێنە تازەکان. بۆل موراند لە شێستەکانی سەدەی رابردوو نووسیویەتی:

ئەگەر ملیونێرەکانی ئەورووپی بەئاگابینیتەوە هەموو بۆیان دەردەکەوێت ئەو ترێنە خێرایەی خۆرهەڵات ترێنێکی باش و نایاب نەبوو، ئەو ترێنەی ترێنی مردنی خێرابووە، ئەگەرچی مەکینەکەی وەك دڵێکی بەژانی لێهاتبوو، لە دەست گرژبوونی شادەمارەکانی دەینالآند!

ماك ئورلان پێناسە و گوزارشتی ترێنەکەی بەو شێوە کردووە، زۆرمان لەبیرە، زۆر هەیە لەسەر ئەو ترێنە بنووسرێتەوە، لەناو ئەو ترێنەدا رێبواران لە تەنیاییەکاندا، یان لەناو فارگۆنە نازدار بە کەرەستە و دیمەنە جوانەکانی تایبەتیدا، شەوانە یان رۆژەکان چەندین دیمەنی قەشەنگیان هاتووتە پێش، لە پەنجەرەکانیەوە روویان بە ئاسۆی گەشەوە شادبووە، بەهۆی ئەو گەشتانە جیهانی نوێ بۆ رێبواران دۆزراوەتەوە، کە سەفارەکەی دەنگی هاتووە، ئیستگەی تازەو شوێنی نوێ و یادگاری تۆمارکردووە، ئەو یادگارانە بە تێپەربوونی زەمەن ماون و لە ناو هزرا چەسپیوون، ئەوانە هەموویان وای کردووە مرۆڤ خەون بە دوارۆژێکی گەش و پرشنگدار ببینێت.

ئەگەر رەوشێکی تایبەتی کای و ئەنای سواری فارگۆنە شینە ئەفسوناوییەکانی ترێنە خێراکەی خۆرهەڵات کردبێت، ئەوە بڕوا نەدەکرا لە بەرەبەیانییەکی سەدەی بیست و یەك دوو هاووڵاتی نیویورکی ئەمریکا سەرنشینی ئەو ترێنە بن، چونکە زۆربەی ئەوانەی ئەو ترێنەیان بەکارهێناوە بەشدارانی شارە بچووکەکانی ئەلمانیان، یان ئەوانەی سەرنشینی پاپۆرە دبلۆماسییەکانی سەر بوسفۆرن.

ترێنەکە لە سەعات شەش و نیو بەرەو هەنگاریا بەرێکەوت، بەرەو خۆرهەڵات رۆیشت، کای بە هیوای دووەم دیداری یاکلۆفلف بوو. کای و ئەنا دەیانزانی خانووەکەی بەگزادەکان (ئیستیرازی) لە سەدەکانی هەژدەم و نۆزدەم روانگەی نیگای هونەرمەندانی بەرزی ئەورووپابووە، بەتایبەتی هایدن.

هەردووکیان شەیدای هەردوو مۆسقیاژەنی ناوداری جیهانی فرانز لیسنرت و بلا بارتۆك بوون. ئەوان زیرەك بوون لە وەرگرتن و شارەزایی زمان و دیالیتیك، زوو هەستیان کرد، ئەو زمانە تازەیەی لە بودابیست ئاخاوتنی پێدەکرێت، رەگی فنلندی هەنگاری لە پشت شاخەکانی ئورالەوە وەرگرتووە.

وڵاتی ترێنە خێراکە

ئەنا لە ژوورەکەی خۆیان لە هوتێل پاڵ کەوتبوو، بە مێردەکەی وتبوو:

ئەو ترێنە ئەوروپاییی بووەو وڵاتی هەنگاریاش وڵاتی سروشتی ئەو بووە، ئەوەی دڵخۆشکەرە پێگە و جێگەی خۆی دۆزیوەتەوە و نەجولاوە. هوتێلی جیلارت ئەگەرچی تەمەن سەد ساڵێك دەبوو، بەڵام هێشتا گەرماوەکانی باش بوون، لەگەڵ گۆڕان و رووداوە درامیەکانی ئەو وڵاتە هەر بەپێوە راوەستاوە. ئەو هوتێلە لە گوندێکی ناوداربوو، لە ساڵی ١١٧٨ نەخۆشخانەیەکی تێدابوو، لەناو نەخۆشخانەکەدا گەرماوێکی هەبووە، دەستەڵاتدارانی عوسمانی لە ساڵی ١٤٣٣هوە، ناویان لە گەرماوەکە ناوە گەرماوی کەنیزەکانیان و تایبەتیش بووە بە بەگزادەکانی خۆیان، لە ماوەی ١٥٠ ساڵەی مانەوەیان لە هەنگاریا، میللەت بۆی نەبووە بێتە ناو گەرماوەکان.

لیوبودی دووەمی لە ساڵی ١٦٨٧ گەرماوەکەی کردیتە مولکی نەخۆشخانەکە و لەو رۆژەوە بوویتەوە مولکی شارەکە. گەرماوەیەکەیان کردە دوو بەش بەشی ژنان و بەشی پیاوان، ئەو دابەشبوونە لە ساڵی ١٨٢٧ تا ئیمرۆش ماوە، لەو شوێنەدا گەرماوی تەندروستی و چارەسەری و ئەو هوتێلە لە ساڵی ١٩١٨ دروستکراوە. ئێوارەکە ژن و مێردەکە بە پیاسە لە هوتێلەکە دەرچوون، بە پیادەیی بەسەر پردە بە زنجیرەکە رۆیشتن، ئەو شەوە هەستیان بەو مەزنی رووباری دانوب کرد، لە باست سەردانی گەورەترین کەنیسەی ئەوروەپایان بینی. شکۆداری جولەکەی هەنگاریان پێش شەڕەکەیان هەست پێکرد، هەروەها چوونە سەردانی خانووی ترسەکە، ئەوەی تێدا شیوعییەکان ئازار و ئەشکەنجەی زۆریان تێدا چشتبوو.

دۆزینەوەی نهێنییەکی گەورە

پاش نانی ئێوارە ئەنا ویستی مەبەستی نهێنی دیمانەکەی ئەلکسندر یاکفلۆف بشارێتەوە، کە زانی کەسی ژمارە دوو گورباتشۆف لە هوتێلی جیلارت سەعات یازدەی بەیانی ئارەزووی دیتنی دەکات، زۆری نەما دڵی لە خۆشیا بێتە دەرەوە.

بە منیان وت، تۆ لە زانیاری لەسەر باپیرت دەگەڕیت، ئەو زانیارییەی لە ئەرشێفی رووسی پارێزراوە، بەڕاستی ئەو پاڵەوانێکی شەڕکەربوو، بێگومان ئەو لە پراگ کوژراوە، لەو دەمانە کوژراوە کە هاوڕێ ئەو گەنجینە کەسانەبووە کە لەو رۆژانەدا لە مردن رزگاریانکردوون. ئایا دەزانی پیاوانی ستالین چەند ساڵ وێلی دۆزینەوەی ئەو گەنجینەیە بوون. لە گیرفانی چاکێتەکەی پارچە کاغەزێکی دەرهێناو دایە دەست ئەنا و پێیوتبوو:

بێگومان ئەوەی من کردوومە مەسەلەیەکی یاسایی نییە، بەڵام ئەوەم بۆ یادی پیاوێکی شایستەکردووە، یادگارێکم لە ئەرشیفەکەی والنبرگ لە ئەرشیفی فیدرالی رووسییەوە هێناوە، وێنەیەکی دڕاوە، وێنەکە لە ناو گۆڕستانێك گیراوە، نازانم بۆ لەو گۆڕستانە گیراوە، بەداخەوە پشتەوەی وێنەکە ناخوێندرێتەوە، باش دیار نییە .... وا بزانم تۆ پارچەکەی تری وێنەکەت لەلایە، چونکە من بەشەکەی ترم لە دیداری یەکەمان لە مۆسکۆ دابووە مێردەکەت. لەناکاو لە خۆشیان و بۆ زۆرتر سوپاسکردنی ئەو پیرەمێردە، ئەنا خۆی فرێدا باوەشی. کە دوورکەوتەوە، لە ژوورەکەی خۆی هەردوو پارچەکەی بەیەکتری وەنوساندەوە، ئەوەی دوو پیتی (ت) و (ئا) تێدا نووسراوە، بەهەردووکیان توانی بخوێنێتەوە، پەرستگای ......

ئەو دڵنیابوو وێنەکە لە پراگ وەرگیرابوو، باپیرانی ئەنا لەوێ ژیاون و لەوێ مردوون، بۆیە پێویستی بەوە بوو ئەو گۆڕستانە بدۆزێتەوە کە رەچەڵەکەی ئەوەی تێدایە، ئەوان لە دەرزییەك لەناو پووشدا دەگەڕان. سەرەڕای ئەو ئەرکە نادیار و قوورسە سواربوون، ئەوجارە بەرەو پراگ بەرێکەوتن.

بەشی نۆیەم

سیحری پراگ

ئەنا و کای کە گەیشتنە پراگی پایتەختی چیك، لەناو لاپەڕەکانی مێژوو بزربوون، چەند سەدەیە البوام و مۆرافیا و سلۆفاکیا لە ڕەوشێکی زۆر تایبەتی هاوبەش و لەیەکدابڕاویش بووینە. شای البوام شارلی چوارەم لە ساڵی ١٣٤٦ ەوە حاکمی سەر کورسی بووە، زۆر حەزی بە هونەر و نامەنووسین کردووە، هانی هونەرمەندانی داوە سەردانی پراگ بکەن، شەیدایانی هونەرمەندانی بۆ ئەو ناوچەیە بەردەوام بووە. لەو سەردەمەدا دەستنووسی نەخشەکانی (جین تروبو) جیهانی سەرسام کردبوو، دروستکەری پردی شارلز، (بیتر بارلر) ئەندازیارییەکەی ناوی دەرکردبوو، ناوبانگی مۆسیقاژەن (سمیتانا) و (دفوراك) و هەردوو نووسەرەکەی (کافکا) و (کاباك) و نیگارکێشەکەی (موشا) هەموویان مەشخەڵی شۆڕشێکی ڕۆشنبیری گەشاوەبوون، وێنەی دەگمەن و شایستەی بەرزی دڵی ئەورووپا بوون.

(میلان کاندیرا) هیمای ئەو بزاڤە هونەرییە بوو. ئەگەرچی ئەو هەڵگری ئاڵای فەڕەنسیش بوو، بەڵام هەر نەیتوانی بەرهەمەکانی لە خۆرئاوا چاپ بکات، کای و ئەنا لە ولایەتە یەککگرتووەکانی ئەمریکادا یەکێکی بە ڕەگەز چیکیان بەناوی میلۆس فۆرمان دۆزییەوە، ئەو هاوژیانی زۆر لە بەهرەمەندانی پراگ بووە، هونەرمەندی وا هەبووە بۆ یەك شەو لە پراگ ماوەتەوە، شاعیران زۆر هاتوون تا خەون و هیواکانیان لەو شارە ڤالا بکەن، هاتوون تا لێرە بنووسن، نیگارکێشان هاتوون تا لەسەر کەناری ڕووباری ڤالتافا وێنە بکێشن، موزار و برلیور باشترین بەرهەمەکانیان لە پراگ نووسیوە، قونسلی فەڕەنسی لە ساڵی ١٩٠٦ دیداری فرانز کافکای کردووە.

هاسبۆرگ بۆ ماوەی چوار سەدە حوکمی چیکی کردووە، تا ساڵی ١٩١٨ چیکۆسلۆفاکیا سەربەخۆیی نەبووە، سنوورەکەی لە ساڵی ١٩٢٠ کێشراوە. لە سەردەمی نێوان هەردوو شەڕە گەورەکەی جیهان دایك و باوکی (ئەنا) و دایك و باوکی (کای) لە ژیاندا مابوون، ئەگەرچی ناکۆکی و نائارامیش لە نێوام چیك و سلۆفاك هەبووە، ئەو دەمە چیکۆسلۆفاکیا وڵاتێکی پێشکەتووی خۆشگوزەران بووە.

هیتلر لە کۆبوونەوەی میونشنی ڕۆژانی ٢٩ و ٣٠ ی سپتمبەری ١٩٣٨ دا، بەئامادەبوونی شامبرلین و دلابی و مۆسۆلینی، سێ ملیۆن هاووڵاتی و سی هەزار کم خاکی ئەو وڵاتەی دابڕی. بە هەمان شێوە هەر لەو کۆبوونەوەیەدا داوای چەند هەرێمی هەنگاریا و پۆلونیای کردبوو، لە ماوەی یەك مانگدا ئەو وڵاتە پێنج ملیۆن هاووڵاتی و چارەگی پێداویستییەکانی بەرهەمی پیشەسازی و سێ بەشی خاکەکەی لەدەستدا.

کە سلۆفاکیا سەربەخۆیی ڕاگەیاندبوو، سوپای نازی تەواوی وڵاتەکەی داگیرکردبوو، دەستەڵات و پارێزگاری خستبووە سەر البوام مۆرافی، بە چەند هەفتەیەك وڵاتێکی وەك چیکۆسلۆفاکیای لەسەر نەخشە ڕەشکردەوە. ئەو وڵاتە لە ماوەی سەدەی بیستەم ڕووداوی زۆری بەسەرداهاتووە، لە ساڵی ١٩٤٨ شیوعییەکان وڵاتەکەیان کۆنترۆڵکرد و ٤٠ هەزار دادگایان لە شاری پراگ دانا، ئەو ڕەشبگیری و دادگایانە بە کۆششی ئارتۆر لندن و فیلمی

(دانپێدانان) زۆرتر ناسراو و ئاشکراتربوو. کە لە ساڵی ١٩٦٨ مەشخەڵی سەرهەڵدانەکەی بەهاری پراگ و شۆڕشی دژ بە شیوعیەتی لێکەوتەوە، بە دەبابە و ٦٠٠ هەزار سەربازی پەیمانی وارشۆ دامرکێندرایەوە. باشتربوو چیکەیەکان چاوەڕوانی شۆڕشەکەی نووسەری نەیاری دەستەڵات (فاکلاف هاڤل) یان کردبوایە، تا بە سەربەستی و ئازادی بگەن، ئەو چیرۆکەش گۆڕانی زۆری لە نەخشەی سیاسی ناوچەکە نایەوە.

جوانترین شاری جیهان

کۆماری چیك لە مایۆی ساڵی ٢٠٠٤ بووە ئەندامی یەکێتی ئەورووپی، کە جوانی و ڕووناکی پراگی لە ئامێزە. پراگ هاوشانی شارەکانی پاریس و ڤینیسیا و سانتپترسبۆرگە لە جوانیدا. کای و ئەنا لە هوتێلی ئەورووپا دابەزین، هوتێلەکە لە باڵەخانەیەکی نازدارە و شێوەیەکی هونەری نایابی پێوەیە، دەکەوێتە گۆرەپانی فونسیسلاس، هاوشانی گەورە دامەزراوەکانی ئەورووپییە. سەرەتای سەدەکە

هوتێلەکە پێشوازی لە بۆنە دیار و گەورەکان کردووە، کاری بەرنامەشی لەبەر ڕۆشنایی ئەو دروشمەیە بووە کە دەڵێت:

ئەگەر هەموو داواکانی میوانەکان جێبەجێکرد، میوانەکەت دووبارە دێتەوە.

ئەو هوتێلە تا ئەو سەعاتەش شێوە کۆنەکەی خۆی لەناو شارە نوێیەکە پاراستووە. بروتۆن ئەو شارەی بە پایتەختی ئەورووپا شوبهاندووە، بۆیە کای و ئەنا زۆر تامیان لە جوانی ئەو شارە وەرگرتبوو، هیوایان وابوو بگەنە مەبەست و بەدوای ئەو ڕاستییەدا ویل بوون. سێ نەتەوە لەو شارەدا دەژیت، چیك و ئەڵمان و جوولەکە، لە هەموو نیگایەکی ئەو شارە بوونی شکۆیی بیناسازی ئەو شارەیان هاتووتە پێش، ئەوەی لە سەدەی چواردەمەوە دروستکراوە.

شارە کۆنەکە

دوو میوانە گەنجەکە سەرەتا لەو شارەدا چوونە ناو بازارە کۆنەکەی، شێوەی سەرەکی باوی باڵەخانەکانی ئەو بازارە هونەری ڕۆمانی پێوە دیارە، لە چەندین نیگاشەوە شێوەی بەربەریشی پێوەیە، باڵەخانەکان نایابن، ئەندازیاری فەرەنسی و ئیتالی و ئەڵمانی مۆرکی خۆیان چەسپاندووە بە بیناکان. لەسەر بەرزاییەکەوە تاوەری زۆری وەك تاوەری (سانت جاك)یان بینی، کە دەکەوێتە لای کەنیسەی سانت نیکۆلاس، تاوەری هوتێلی شار و تاوەری فەلەکی و زۆرن نزیکەی سەد تاوەر دیارن.

لە سەدەی حەڤدەم لە نێوان کۆشکی پاشاکانی البوام و گەورە ئیمپراتۆرەکانی هابسبۆرگ جوانترین باخچەی بارۆکی دروستکراوە، کە ڕژێمی شیوعییەکان لە ساڵی ١٩٥٠ نۆژەنیانکردەوە. لە شۆڕشە مەخملییەکەی ساڵی ١٩٨٩ ئەو باخچەیە کرا بە دڕکستانێکی دژوار. ئەو شوێنە وەك هەموو ئەو شوێنانە نەبوون کە ئەو دوو میوانە لە گەشتە دوورودرێژەکەیان بە ترێنەکەی خۆرهەڵات بینیبوان. لە هەوارزەوە بەرەو خوارەوە بۆی شووربوونەوە، لە ساڵۆنە کراوەکەدا دیمەنی زێدە نایابیان بینی. لە تەنیشت حەوزەکانەوە بە ناو ماڵە شووشەیەکان و پەیکەرەکان ڕەتبوون، دیمەنی

کۆشکی ئەمیرەکانی بەرامبەر باخچەی گەورەکەی فۆرستنبرگەوە بوو، لە تەنیشت سەفارەتی پۆلۆنیایەوە ڕۆیشتن. لەوێ ئەنا نووسینەکانی نووسەر شاتوبریاندی بەبیرهاتەوەی ئەوەی زۆر جوانی لەسەر شاری پراگی نووسیبوو، پاش ئەوەی دووجار لە ساڵی ١٨٣٣ سەردانی شارەکەی کردبوو، لە تاراوگەکەیەوە لە شا شارلی دەیەم نزیك بوو. نووسەرەکەش سەردانی ئەو شوێنانەی کردبوو، شەقامە هێمنەکان و بەرزاییەکان و کۆشکە شکۆدارەکەی پاشاکانی البوام و ڕۆژانە مێژووییەکان و رووخانی ئیمپراتۆرییەتییەکەی و وێنە مێژووییە نازادەکانی لە مێشکیدا مابوون.

دیارە نووسەرکەش ئەو کات وەك ئەنا کاتی زۆری بەدەستەوەنە بووە، تا نهێنییەکانی جوانی پراگ و فرە کەلتوورەکەی ببینێت، یەك ڕۆژ بەشی ئەوە ناکات هەموو وردەکارییەکان و کەلتوورە زۆرەکان و ڕەگی مێژووییان بدۆزێتەوە. بە سەردانیان بۆ سەعاتە فەلەکییە مێژووییەکە کۆتاییان بە سەردانەکەیان هێنابوو، ئەو سەعاتە یەکێکە لە شتە بەناوەکانی ئەو شارە، ئەوەی لە سەدەی پازدەهەمینەوە دروستکراوە. پێش ئەوەی بۆ ژوورەکەیان سەرکەون، نانی نیوەڕۆیان خوارد، لە گۆشەیەکی جوانی ئەو هوتێلە دانیشتن، لە گۆشەیەکی چێشتخانەکە پیانۆیەك دانرابوو، گۆشەکەی تریشیان کەمانچەیەك هەڵواسرابوو، بەو دیمەنە سۆزیان بۆ شاری ڤینیسیای سیحراویی گەڕایەوە. ئەو ناوبانگە باش و جوانەی ئەو شارەش دەگەڕێتەوە سەدەی پازدەهەم، سەردەمی ئیمپراتۆر شارلی چوارەم، ئەوەی بیری لە دروستکردنی پراگ بە نەخشەیەکی هاوچەرخانە و ئاڕاستەی شەقام و دانانی یەکەی مێژوویی کردبۆوە.

شاری ڕووناکییەکان و کافکا

ئەو شارە ڕووناکە بە ژیان و جولەیە وەك چۆن (ریکلە) وتوویەتی:

ئەو شارە هەرگیز لەبیرناکرێت.

قسەیەکی ناوداریش لەسەر پراگ هەیە، پراگ ئەو دایکە بچووکەی چرنۆکەکانی دیارە، وازت لێناهێنێت.

بە هەمان شێوەش پێشتر فرانز کافکاش پێناسەی پراگی کردووە.
پەیوەندی ئەو دوو گەنجەش بە ترێنەکەی خۆرهەڵات و شاری پراگ قووڵە، نەك تەنها لەبەر ئەوەی ئەوانە نەریت و هەڵسوکەوتەکانی ئەورووپای کۆنیان هەڵگرتووە و بەس..

بەبێ کافکاش پراگ نەمر دەمینێتەوە؟؟

لە **٣** ی یولیوی **١٨٨٣** لە خێزانێکی ئاوێتەی چەند رەگەزی کۆمەڵایەتی و زمان لە البومی کۆن لەدایکبووە. باوکی پرۆلێتاریایەکی چیکی بووە، لە گەرەکێکی کۆنی پراگ کە کۆنترین گیتۆیە لەدایکبووە، دایکی ژنێکی برژوا و رۆشنبیری گوزەران باشی ئەلمانی بووە، کە بواری ژیانی باشی بەو خێزانە داوە، سەرەتا لەناو خانووی ژمارە سێی شەقامی کالیتنای تەنیشت کەنیسەی (نوتردام دو تینس) ژیاون، پاشان بۆ خانوێکی خوارەوەی کۆگایەکی خەڵووز گواستیتیانەوە، نهۆمی یەکەمی خانووەکە تایبەت بووە بە دامەزراوێکی مۆزەخەکان.
ئەو شوێنە زۆر کافکای نارەحەتکردووە. ئەو شوێنەش وەك خۆی وتوویەتی، شوێنی ئیلهام زۆر نووسینی باش و سەرکەوتووی ئەوبووە.
ئێمە گۆشەی تاریکمان هەبوو، شەقامی نهێنی دەیگەیاندین، پەنجەرەی بە گومان و گۆرەپانی نارێك و پەنای شاراوەمان هەبوو.
ئەو لەسەردەمی هەرزەکارییدا گەنجێکی سەیر و نامۆبوو، هاورێییەکانی خۆشیان نەویستووە، نووسینەکانی ئەو دەمانەی فەوتاندووە.
لە نووسینگەی پارێزەرێکدا ساڵێك مەشقی کردووە، لەو ساڵەدا ئاشنا و هاورێی زۆری پەیداکردووە، تا ساڵی **١٩٢٢** لە ئامۆژگەی تامینات کاریکردووە.
ئەنا و کای لە ژوورەکەی خۆیان بوون، بەرنامەی گەشتی بەیانییان دادەنا، بەیانی سەردانی کافکا یان فۆست یان رۆدولفی دووەم یان پاشایە شێت و سەرلێشێواوەکە بکەن؟؟

هەردووکیان بە مترۆ بۆ گەڕان لە ماڵە ئەفسوناوییەکەی (فۆست) بەرێکەوتن، بە ترامواى پردی لیبفتیان بڕی، ئەنا لووتی بە جامەکە وەنابوو، چاوی لە خانووە بڵاوەکانی لەسەر کەناری رووباری فلتاڤا بڕیبوو. لەپێش ئەو شانۆیە دابەزین، کە مۆزارت (دۆن جیوفانی) تیدا ئامادەکربوو، ئەو شانۆیەی مۆسیقاژەنەکانی چیك (دنوراك و سمیتانا)یان تێدا بەرهەمهێنا. کای و ئەنا بەسەر بەرزاییەکەی لوتکەی پراگ کەوتن، بە ئاسمانە هەورینەکە و شێواویی هەورەکانی دیمەنێکی زۆر سیحراوی دیاربوو.

شاری شکۆداری

لە ساڵی **١٥٨٣** پاش ئەوەی رۆدلفی دووەم دەستەڵاتی وەرگرت، ئەو شارە بووە مەنزڵگەی شاهەکانی البوام و هەنگاریان و نەجیبزادەکانی نەمسا و ئمپراتۆرییەکانی رۆمانی پیرۆز. رۆدلف بایەخی زۆری بە کۆکردنەوە و هێنانی هونەرمەن داناوە، چەندین تابلۆی نازداری هێناوەتە شارەکە، وێنەکانی فلامونی سەردەمی رینسانسی ئیتالی لەو شارە داناوە.
ئەو رۆژانە سەرژمێری ئەو شارە ٦٠ هەزار کەس بووە، کۆمەڵگەیەکی فرە ئاوێتەبوون، لەوان ئەوانەدا رێژەی بێگانەش زۆربووە. لەبەر ئەو ژمارەی زۆرەی بێگانە، ئیمپراتۆر بڕیاری دابوو ئەلمانەکان و ئیتالییەکان کەنیسەی تایبەت بە خۆیان بۆ مەراسیمی ئاینییان بنیات بنێن. ئیتالییەکان شێوەی تایبەتی هونەرسازی خۆیان بەکارهێنا و ئەلمانییەکانیش شێوەی فینولیان لە بینادا پەیرەوکرد. پرسیارش ئەوەیە ئایا رۆدلفی دووەم دەبێتە زۆرداری پراگ؟
رۆدولف نەوەی جیان لافولە، لە ١٨ ی یولیوی ساڵی **١٥٥٢** لە خێزانێکی پرۆتستانتی و کاسۆلیك لەدایکبووە، لە تەمەنی ١١ ساڵیدا لە کۆتایی ساڵی **١٥٦٣** ناردراوەتەوە مەدرید بۆ لای مامی فیلیپی دووەم، لەو ساڵانەدا توندی دادگای ئەسپانی بینیوە، ئەو حەوت ساڵانە بە چالاکی و شرۆڤەکردن و یادکردنەوە

ئایینییەکان ئەسپانییەکی زۆر باشی لێ دەرچووە. شەرمنی و هەبوونی بارانۆیایی لە کەسایەتی ئەو هەستی تەنیایی و ترس لە تەنیایی لا دروستکردووە، ئەوانە فاکتەر بووینە لە خەملاندنی کەسایەتی ئەو، ئەگەرچی ئەو لە کاتی گەنجەتیدا کەسێکی لیبوردە و نەرم بووە.

تەمەنی خۆی لەناو هونەرمەندان و نیگارکێشان و تابلۆی هونەری بەرز و دروستکەرانی سەعات و خوێندنەوەی شیعر و کۆکردنەوەی دیوانە بەرزەکانی شاعیرە ناودارەکان بەسەربردووە، تا وای لێهات فێری چەند زمانێکیش بووە. رۆدولف وەك ئیڤانی زۆرداری قەیسەری رووسیا، لە دوورەوە و لە پەناکانەوە حوکمی کردووە، بەردەوام لەناو کۆڵانەکانی کۆشکەیەوە دەسووڕایەوە و چەندین سیبەر و تارمایی راویان ناوە، عەبایەکی ئەسپانی قەدیفەی رەشی بە شەڕشەفی زێرینەوە دەهاتودەچوو. تەنها فەلەکناس و دروستکەرانی ئاوێنەی سیحراویی بۆیان هەبوو، لە پاشا بچنە ژوورەوە، جاروباریش زەوقی دەکرایەوە لە باخچەکەی کۆشکەکەیەوە بۆ دیتنی پەیکەر و ماڵە پلاستیکییەکان و نافوورەکان و باڵندەکان و بە تایبەتی شێرە ماڵیکراوە ئەفریقییەکەی دەسووڕایەوە، بە مردنی بە قسەی یەکێك لە ئەنگۆرییەکان سەرەتای کۆتایی ئەویش بوو. ئەگەرچی ئەو رۆژانە هەستی بە بێزارییەکی سەیردەکرد، بەڵام زۆریش شەیدای دەستەڵاتیش بوو، ئامادەبوو بۆ نیشاندانی هێز و زۆرداربیەکانی هەموو شتێك لە پێش چاوی دوژمنەکانی بکات. لە رۆژی ٢٦ ی سپتمبەری ساڵی ١٦٠٠ کە هەستی بە خیانەتی یەکێك لە یاریدەرەکانی کردبوو، بە بریندارى تا مردنی لەو زیندانە بەندی کردبوو، لە ماوەی مانەوە حوکمەکەی چەندین کارمەندی نزیك و دڵسۆز و زانای کاروباری دەوڵەتی بە گۆمانی ترس و گۆمانکردن دوورخستبۆوە. لە کۆتایی لە ناو دەستەیەکی نەیاری خۆی مایەوە، رەوشی ئیمپراتۆرییەکەشی لاواز و پارچە پارچە ببوو، ئەمیرەکانی هەر کەسە بۆ خۆی راکێش راکێشی بوو، تورکەکانیش هێرشی بەردەوامیان هەبووە، تا شەڕی ١٥ ساڵەی نێوان موسڵمان و کاسۆلیکی لە نێوان ساڵانی ١٥٩٢ تا ١٦٠٦ لێکەوتەوە.

رۆدولف وای هات بە تەنها و لاچەپ ژیاوە، گومان و ترسی لەسەربووە، دەرچوونیشی شەوانەبووە، قسەی لەگەڵ کەس نەکردووە، لە ژیانیدا پێنەکەنیشی نەمابوو. روحی وەك جلوبەرگەکەی رەش ببوو، تووشی شێتبوونی وەراسی ببوو؟؟ چی بەسەرهات، لە ئەسپانیا ئەو رەوشتەی وەرگرتبوو، یان تورکەکان روویان لێنا و تووش بوو، دێوەزمەی کاسۆلیکی گرتبوو، هەر دەترسا و لە هەموو شتەکان لە فێل و ...؟؟ رۆدولف لە کۆتایی زۆرتر تووشی شێواندنی هۆش بوو، بڕوای بە کەس نەما، تا رۆژێك فاڵگرەوەیەك مەزندەی کۆتایی دەستەڵاتەکەی بە دەستی قەشەکان پێڕاگەیاند، بۆیە پاپای دوورخستەوە، لە بۆنە ئایینییەکان بەشدارنەدەبوو، تووشی هیستریایەکی راستی ببوو، تا قەدەر بە شێوەیەکی نەدیار تووشی خۆکوشتنی کرد و بە نهێنی ژیانی تەواوبوو.

ماتەمینی پراگ

پراگ پاش مردنەکەی رۆدولفی دووەم ماتەمینی پێوە دیاربوو، ئەویش وەك شاری سانتپترسبۆرگ ماوەی یەك سەدە ماتەمینی گێرابوو. لەو رۆژەوە هونەرمەندە زۆرەکانی ئەڵمان و هۆلندییەکان بە پەشێویی مانەوە، چونکە رۆدولف رابەری قوتابخانەیەکی هونەری بەرز و پێگەی هونەر و داهێنانیان بووە، ئەو ئیمپراتۆرەی پاش ئەو هات، کەسایەتییەکی لاتی هەبوو.

پراگ شوێنی کۆکردنەوەی چەندین گەنجینەی دەگمەن و گرانبەها بووە، هەموویان پارێزرابوون، کەس بۆی نەبوو لەو گەنجینەیەدا بەشداری دیداریان بکات، تەنها ئەوانەی هاوشانی ئیمپراتۆر بوون هاتوونەتە ناو ئەو گەنجینە نازدارە، ئەو نەیتوانیوە لەو شتە نایابانە دووربکەوێتەوە، شەوانە مومی داگیرساندووە و گەنجینەکان و بەرد و خشڵە گرانەکانی شاردیتەوە.

گەنجینەکانی پاشایەتی

ئیمپراتۆر هەموو ئەو گەنجینانەی بە موڵکی تایبەتی خۆی زانیوە، نوێنەری بۆ هەرچوار لای جیهان ناردووە تا سۆراخی پارچەی هونەری نازداری بۆ بکەن، بەردەوام چاوی لە شتی تازەی بەرزبووە، لە هونەرە بەرزەکانی سەر حەریر و کاغەزی ژاپۆنیشی کۆلیوەتەوە، ئەگەر ئۆرژینالەکەشی دەست نەکەوتبوایە، وێنەی کۆپی داواکردووە، سەفیرەکانی بۆ پشکنین و دیتنەوەی تازە و نایاب گەڕاون.

ڕۆدولف بە تەنها شەیدا و پەرۆشی وێنە و نیگارنەبووە، زۆر کەرەستەی فەلەکی و شتی سەیر و دەگمەنیشی کۆکردیتەوە، ئەوەی بە گیانبازی ژیانی زانیبوایە دەستی بۆ هێنان و پەیداکردنی دەبرد.

ئیمپراتۆر شەیدای هێنانی هەموو شتێکی تازە و نامۆبووە، لە دوورەگەکانی مالدیفەوە گویزی هیندی بۆ هاتووە، لە چین هێلکە شەیتانۆکە و قۆچی ئاژەڵی کیویی و قوورکاریی بۆ هاتووە، هەموو شتی داواکردووە، هێلکەی نعامە و پەڕەمووچە و زیندەوەر و پەپوولە و شەیتانۆکە و گوێچکەی دەریایی هێناوە، هەرچی دەگمەن و نامۆ و سەیر و سەمەری لەو دونیایە پان و بەرینەی هەبووە، ئەو کۆیکردوونەتەوو داوای زۆرتر و جوانتر و گرانتری کردووە. زێرینگرانی زۆر ویستووە، بێ سنووری دیمانە و دیتنی کاری وەستایانەی زێرینگرانی ویستووە، تام و ئارەزووی زۆری لە دەسترەنگینی ئەوانەوە بینیووە. کار و گەنجینەکانی جیوساب ئارکیمبولدۆ سەرنجی ڕاکێشاوە، لە ئاکاری کەسایەتی لە شێوەی مێوەو سەوزە و پەلەوەر و گۆشت و کتێبەوە تامی وەرگرتووە. جیوساب بە کارە رەنگینەکانی وەك کەسێکی ئەفسوناوی دەرکەوتووە، ئەو پیاوە شێوەی سەرمێز و ردێنە درێژەکەی و چوارشانییەکەی زۆر تایبەت و نامۆبووە. بە ڕێزکردنی مێوە شێوەی دەرهێناوە، گندۆرەی بۆ دەموچاو قەیسی بۆ روومەت و گێلاس بۆ چاو و هەرمی بۆ لووت و هێشوو و گوڵەگەنم و جۆشی بۆ بسك و کەزی داناوە. نووسینی ناوی ئارکیمبولدۆ لە ڕۆژمێرەکەی (ئەنا) بە ڕێکەوت نەبووە.

دوا کەرتی نانی ژیان

ڕۆدولف پراگی پایتەختی ئمپراتۆرییەکەی لە ساڵی ١٥٣٨ کردبووە روانگە و هەواری هەرچی خەونزان و فالگەرەوەی ئەو جیهانە پان و بەرینە، پێناوی زۆری بلاوی ئەو جیهانە کردبوو بۆ هێنان و داوەتکردنیان، ئەوانیش بۆ وەرگرتنی دیاری و شاباشەکانی هاتوون. ڕۆدولف بڕوای زۆری بە کیمیای کۆن هەبووە، زۆری لە زانایان کۆکردیتەوە و پارە و سامان و دیاری زۆری بۆ تەرخانکردوون، تا دەوایەکی بۆ بدۆزنەوە تا بەردەوام بژییت و نەمر بمێنێتەوە، هەموو ئەوان لە کۆشکەی ئەو و لە ژوورێکی پەنای لاچەپەوە خەریکی کار بوون، کەس بۆی نەبوو بەبێ پرسی پاشا سەردانیان بکات، شوێنی نیشتەجێیەکەیان لەڕاستیدا شارێك بوو لەناو شارێکدا.

کافکا شەقامی زێری تایبەت بە فالگرەوەکان و فەلەکناسەکانی بە جیهانێکی مشەخۆر دەزانی، کۆشکەکەی بە چەند خانووی بچووکی رەشی چەماوی لەبەرامبەریەکی یەکرێزکراو دەبینی.

دوو گەنجە گەشتیارەکەش ئەو شارەیان بە دروستکراوەکانی سەدەی ناوەند دەزانی، ئەوەی تێدا کیمیازانایانەی بەردیان گەرم دەکردەوە تا تیشکی مانگ دەستگیربکەن، زۆرتر رۆیشتن تا خانووی بووکەکانیان بینی، بنمیچەکانیان ئەوەندە نەوی بوون، دەستت بەرزکردبایەوە بە ئاسانی دەیگەیشتی. ڕۆدولف لەوانە زۆر هوشیاربوو، ورد و باش لە هەڵسوکەوتیانی دەکۆڵییەوە، بۆیان نەبوو لە خانووەکانیان بێنە دەرەوە، شەقامەکە پاسەوانی تایبەتی هەبوو، رۆژێکیان یەکێکیان بۆ رابواردن رۆیشتبووە دەرەوە لە ڕێگادا تووشی چەند بەگزادەیەك ببوو لەگەڵ ئەوان چوبووە راو و شکار. ئەوانە بۆیان نەبوو لەگەڵ بەگزادەکانا هاموشۆیان بێ، بۆیە لە تاوی تەنیایی و دوورەپەرێزی ژیانیان، بەیەکەوە مانیانگرت، بڕیاریاندا ریشیان بتاشن، ڕۆدولف بە زیندانیکردنیان لەناو قەفەسی ئاسن سزای هەموانی دا، تا هەموو لە برسانا مردن.

زۆر کەسی گیانباز سەردانی کۆشکی ئیمپراتۆریان کردووە، ئەنجامەکەیان گیرانیان بووە، لە تاوەرەی سپی و چاڵەکە، هەموو بەو شێوەیە لەناوچوون، ئەوەی رزگاری بووە، بەختی جیوردانو بوو کە لە ساڵی ١٥٨٨ سەردانی پراگی کردووە.

فەیلەسووفێك لە كۆشكەكە

ئەو فەیلەسووفە ئیتالیە بە توندی شەڕی فەیلەسووفەكانی سەدەی ناوەند و هزری ئەرەستۆی كردبوو، تا بە سووتانی دوو ساڵ كۆتاییەكەی هات، پاش ئەوەی تاوانی لادانی و دووبەرەكی خرایە ئەستۆ.

بەردەوام ئەو دوو گەشتیارە گەنجە لەو شارەدا گەڕان، تا گەیشتنە شاری جوولەكەكان (جوزیفوف)، ئەوەی بەناوی ئیمپراتۆر جوزیفی دووەم كراوە، ئەو خاوەن بیرۆكەی نەهێشتنی نەژادپەرستی و سەربەستی ئایینی بووە لە كۆتایی سەدەی هەژدەهەم. ئەو شوێنانە ناوی گەڕەكی چوارەمی وەرگرتووە، لەو شارە تەنها چەند كۆنە كەنیسەیەكی تێداماوە، وەك كەنیسەی (كۆنە نوێیەكە) و گۆرستانەكە و هوتێلی شارەكە ئەوەی سەعاتەكەی میلەكانی بە پێچەوانەی هەموو میلی سەعاتەكانا دەسوورێت. سەعاتەكەی گەڕەكی جوولەكەكان وانەبووە، میلی ئەو سەعاتە بە پێچەوانە نەسوراوەتەوە، بەڵام هەموو لایەك ئەو روویان وەرگرتبوو.

ئەنا، مێردەكەی راگرت و وتی من بڕوا ناكەم ئەو كەنیسەیە لەو شەقامە بدۆزینەوە. پێشنیاری كرد بچنە شەقامی بولسكا و بەیانی بچنە فیسیەراد. ئەو شەقامە زۆر سەیرە، ئەوەی سەر بەو شەقامە بكات دیمەنی سەیر و نامۆی دێتە پێش، بە هیچ شێوەیەك لە گەڕەكەكانی تری پراگ ناكات، خانووەكانی نەخشەیان تازەیە، ئاكاری دەرەوەیە هاوشێوە نییە، پەنجەرەكانی گەورەن، شێوەیان جیاوازە، باڵكۆنەكانی بە كەوانە و دیكۆری جوانەوە بەبەرد نەخشاوە، پەیژەكانی دیكۆری شووشە و مەرمەڕیان بۆدانراوە، ئاوێنەی جوانیان پێوەكراوە. بە گەیشتە ئەو رۆژە لەناو ترامواییەكە دانیشتبوون و بەرەو هوتێلەكەیان دەچوون و ماندووبونیان پێوە دیارنەبوو، ئەگەرچی گۆڕستانی جوولەكەكان نائارامی و خەمۆكی كردبوون، ئەو رۆژە هەست و سۆزی تریان لا زیندوو دەكاتەوە.

بارەگای ئەمیرەكان

فیسیەراد بە درێژایی رووباری فلتاڤا لەسەر چەقێنێكی بەردەڵان هەڵكەوتووە، دیمەنەكانی زۆر جوانن، ئەو شوێنە بیرەوەری زۆری بە دەوڵەتی چیكیەوە هەیە، بە لای

چیكیەكان پیرۆزە، چونكە لە سەدەی دەیەمەوە بارەگای ئەمیرەكانیان بووە. كەنیسەی سانت بیتر و سانت بۆل رووبەرێكی گەورەیان لەو گۆڕستانە داگیركردووە، لە كۆتایی سەدەی نۆزدەهەمەوە بە هۆی ناشتنی مردووی زۆرەوە ئەو رووبەرە گەورەی وەرگرتووە.

بەبەردەوامی پارێزگاری كەنیسەكە كراوە، بۆیە دیمەنەكانی جوانی و نازداری پێوەدیارە، لە بەشی یەكەمی كەوانەكانی رینسانسی نوێیان پێوەیە، لە ژێرەوەشی چەند گلكۆیەكی هەیە، لە تەنیشت دەروازە سەرەكییەكەی گۆرستانی نیشتیمانی هەیە، (پێگەی سەركەوتن)، چەندین كەسایەتی رۆشنبیری و ئەدەب و هونەری شێوەكاری تێدا نێژراوە، لە لوتكەی ئەو شوێنە كلگۆی پەیكەرێك بۆ كەسایەتیەكی رەمزی باڵدار كرنۆش دەبات، ئەویش (بەرهەمی شار)ەكەیە.

لە هزری كۆمەڵگەی نیشتیمانپەروەران (سقاتوبور) دروستكردنی كەنیسەیەكی چیكی هەبوو، تا خۆی لە باڵای كەنیسەكانی نەتەوەكانی تری ئەورووپی بدات، ئەو هزرەیان كردە راستی و لە ساڵی **١٨٩٣** كەنیسەكەیان تەواوكرد. لە لوتكەی بەرزی كەنیسەكەوە هیمای تاكی كەنیسەی سلاڤانە، كە رەمزی ئەو كۆمەڵگایەی هەیە، پەیكەرەكە سێ دەستە و بازنەیەكیان هەڵگرتووە، رەنگە فەرمانێك بۆ هەموان رابگەیێنێت و بڵێ:

یارمەتی بدە و بیربكەرەوە و خۆت لە بیر نەچێت!

كە كەنیسەكە تەواوبوو سەرەتا چەندین نووسەر و شاعیر و گەورە پیاوانی زانست و پاشان هونەرمەندانی پەیكەرتاشێن و وێنەكێشان و بۆیەكردن و مۆسیقاژەن و ئەكتەر و توێژەرو مامۆستای زانكۆو گەورە وەرزشوانان و كەسایەتی گەورەی جیهانی و ناسراوانی ئابووری و سیاسی و بازرگانی سەردانیان كردووە و پێشوازی بەردەوام بووە.

كای و ئەنا سەردانی گۆڕی دفوراك و سمیتانایانكرد، لە تەنیشت ئەوانەوە گۆڕی كافكاش بەدیاركەوت. دیارە ناوەكە مەبەست لە نووسەرەكە نییە، بەڵكو پەیكەرتاش بوهومیل كافكابووە، چونكە ئاشكرایە نووسەر فرانز كافكاش لە گۆڕستانی جوولەكەكان نێژراوە.

بەشی دەیەم

بەیەکگەیشنەوە

لەو گەشتەدا بەبێ ئەوەی هیچ رووی دابێت و هەستیان بە هێچ شتێ کردبێت، (کای) نارەحەت ببوو، خەمێکی زۆری پێوە دیاربوو، ئەوەندە خەمگین بوو نەیدەتوانی بجولێتەوە. هەرچەندە لە مەبەست و ئەنجامەکەیان نزیك دەبوونەوە لە مێژوو و ژیان نزیك دەبوونەوە، لە بۆنی رێگاکان لە رەگەکان و بینینی نەوەکانی پێشوو نزیك دەبوونەوە، خەمبارتر دەبوون. (ئەنا) دەیووت وزەو هێزی نەتەوەکانی ئەورووپی تەنها لەسەر زیندووەکان نییە، ئەو هێزە بە مردووەکانیشەوە دیارە، لە کۆتاییش لە گۆڕستانەکەوە ساردییەکی نامۆو سەیری جیاواز لە تابلۆکانی ناو مۆزەخانە تاریکەکان دەرکەوت. ژن و مێردەکە لەبەردەم گۆڕی نووسەر و شاعیر و وەرگێڕ (کارال کاباك) راوەستان، ئەوەی لە رۆمانە جوانەکەی (رۆڵ) پێشبینی رووخانی فاشیەتی کردووە، یەکەم کەس بووە لە جیهان وشەی رۆبۆتی بەکارهێناوە. رۆیشتن تا گەیشتنە سەر گۆڕێکی بەشێوە کلاسیك گۆڕی (کارال هینك میشا)، بەرزتری نوێنەری رۆمانسیەتی چیکی و دامەزرێنەری شیعری هاوچەرخ، کە شیعرەکانی هەموو نەوەکان بە بەرزی رایانگرتووە. بەرەو دەروازی سەرەکی دەرۆیشتن لە بوارەکەی تەنیشت کەنیسەکە نووسینێکیان هاتە پێش کە تێدا نووسرابوو، لە سێدارەدرا و هەرگیز نەشاردرایەوە.

بە خوێندنەوەی ئەو دروشمە (ئەنا) هەستی بە ماندووبوون و نارەحەتی کرد، داوای لە مێردەکەی کرد بەرەو رووبارەکە پیاسەیەك بکەن، لەو رۆیشتنەدا (کای) هاواری کرد .. تەماشا کە .. تەماشای ئێرە کە .. ماوەیەکی زۆر دڵەکوتەی گرت، نەیدەزانی بگرییێت یان پێبکەنێت، کەنیسەیەك دەکەوێتە سەر رووبارەکە و لە پشتی دیوارە درێژە رووخامەکە قەدی دارێکی بەتەمەنی بەسەردا شۆڕبوویەتەوە، پرسیارەکەش ئەوەیە چۆن بچینە ناوەوە و دەروازەکە بێ کلیل بڕین؟

ئەنا وتبووی، وا باشە خاوەنەکەی بدۆزینەوە تا بزانن مەبەستمان لە بۆ چوونە ژوورەوە چییە. گومانی ئەوەی هەبوو خاوەنەکەی لە ژیاندا نەماون، یان دوور

کەوتوونەتەوە، رەنگە لە پراگ بژین. لەبەرئەوەی ئێمە کاتمان بە دەست نەماوە، بۆیە بۆمان ناکرێت بگەینە مەبەست.

کای گەیشتە ئەو رایەی چوونە ناوەوەی کەنیسەکە ئاسان نییە، چونکە ئەو کەنیسەیە دووجار لە کاتی شەڕەکە شوورەی بۆ کراوە، ئەگەر باپیری ئەناش بۆی کرابێت بچێتە ناوەوەی ئەوەشیان ئاسان نەبووە. ئەنا بڕوای پێهێنا کەوا باپیری ئیشارەتی بە شوێنێکی نهێنی داوە و ئەو شوێنەش لەو شوێنە دەچێت. کای لە چواردەورەی بینایەکە دەسووڕایەوە و ئەناش پێکەنینی دەهات، سەرنجی بە بوونی کولانکەیەك کرد، سەرەتا وای هەستکرد لەو شوێنە هیچ نادۆزێتەوە، کە دەستی بۆی درێژکرد، پەنجەی بە تەڕاتییەك کەوت، زۆرتر دەستی بۆی خشاند، بینی جانتایەکی پیستە، ئەنا بە خێرایی بۆی چووە پێشەوە و پیسایی و قەتماغەکەی سەری هەڵگرت، کای داوایکرد جانتاکە بشارێتەوە، مەعقوڵ نییە خەڵك ئەوەی بە دەستییەوە ببینن. ژن و مێردەکە بە نزیکترین تراموای گەیشتنەوە هوتێل، جانتاکەیان کردەوە، چەندین بەڵگەنامەی لەناوبوو، بە چەندین کاغەزی رۆژنامە پێچرابوو، لە قووتوی ئاسنی دانرابوون، جانتاکە لەبەر گۆڕینی ئاووهەوا و ئەو کاتە زۆر سپی دیاربوو هیچی بەسەردا دیار نەبوو.

بەڵگەنامەکان

بە ناسکی و لەسەرخۆ بەڵگەنامەکانیان کردەوە، لەبەرئەوەی جوان و باش پێچرابوون، زۆر باش بوون. بە کردنەوەی نووسراوەیەك ئەوەیان خوێندەوە:

دەزانم والنبرگ گیراوە و نۆرەی ئێمەش دێت، ئێمە بۆ دوارۆژی گەلانی ئەورووپا و رزگارکردنی هەزارەها کەس کۆششمان کردووە.

لە بەڵگەنامەی دووەمیش وەسفی ئەو شتانەی تێدابوو کە لەلایان بووە، وەك ئەنگوستیلە و بازن و چاویلکە و زنجیر و مەرجان و قۆجێکی تاك و جۆرەها پەڕەمووچ و وێنەی رەنگینی ملوانکەیەکی ئەلماس. ئەنا ئەگەرچی گۆڕی باپیرانیشی نەدۆزیبووە

هەستی بە لەرزێك کرد، چونکە ئەوەیان زانیارییەکی باشە بۆ دۆزینەوەی شتەکان. کای ویستی جانتاکە فڕێ بدات، بەڵام حەزی دەکرد جانتاکە بە دایکی نیشان بدات، ئەوەش دڵی خۆش دەکات چونکە جانتاکە موڵکی باوکییەتی.

جێهێشتنی پراگ

بەیانییەکەی ژن و مێردەکە بە دڵی پڕ سووتانەوە لە پراگ دەرچوون، لەبەر رۆشنایی کزەکەی ترێنەکە لە باڕەکەی حەزیان لە خواردنەوەی بەرداخێك شەراب بوو، ئەو باڕە لە ساڵی ١٩٨٢ لەلایەن جیرار کالی بە شێوەیەکی هونەری بەرز رازاوەتەوە، ئەو فارگۆنەش تاکە فارگۆنە مێژووەکەی بۆ سەردەمێکی کۆن دەگەرێتەوە. بە کورتی فارگۆنی تایبەتی خواردنەوە نەبوو، ئەوەی خواردبیتەوەش لە چێشتخانەکە بووە.

ئەنا دەرگاکەی کردەوە و تەماشایەکی دەرەوەی کرد، ئارامی بەرقراربوو، نێوان فارگۆنەکان و بوارەکان داخرابوون، بە دیتنی ساڵۆن و بوار و فارگۆنەکان هەستیکرد لەناو کۆشکی ئەمپراتۆرێك دایە. سێرڤیسە ئیتالییە تەمەن پەنجا ساڵییەکە، چەند ساڵێکە لەو ترێنە کاردەکات، پێکێك شەڕابی پێشکەشکرد، لە تەنیشتییەوە چەند گەنجێك لە بیانۆیەکەیان ئاوازی سازگاریان دەبەخشی، ئەویش گوێی بۆ شل کردبوو.

رەوشەکە خۆش بوو، ئێوارەکە ژن و مێردەکە لە رێستورانەکە نانیان دەخوارد، قەنەفەکانی لویسی شازدەهەم زۆر ساز و خۆش بوون، پەردە نازدارەکانیش شوێنەکەیان سەرفرازتر کردبوو، پانکە مسەکان زۆرتر دیمەنەکەی بە شەوقترکردبوو. بەیەکەوە لە رۆژانەی سەفەرەکەیانەوە دەدوان، لە تەنیشتیانەوە کۆمەڵە گەنجێکیش بە پێکەنین رەوشێکی تایبەتیان بۆ خۆیان خولقاندبوو. سەرنشینەکانی ترێنەکە زۆری ئەمریکی و ئینگلیزی بەتەمەنی هێمن بە رەوشت بوون. لە تەنیشتیانەوە ژن و مێردێکی تەمەن چل ساڵانە هەبوو، نیگایان لەیەکتری دەبڕی و لە ناخەوە پێدەکەنین.

ترێنی بەگزادەکان

ترێنە خێراکەی خۆرهەڵات ئەوانەی گەشتیان پێکردبوو یان بە حەسرەتی بوون، بە ترێنی بەگزادەکان ناسرابوو. وەك چۆن ئێمە بۆ دۆزینەوەی بوارێك بۆ دەرکەوتنی راستی و ئاشتی سواری ئەو ترێنە بووین، بۆیە ئەو ترێنە هیمای ئاشتی وڵاتانی ئەورووپا بووە، کە ژن و مێردەکە بەرەو فارگۆنەکەیان دەچوونەوە لە پەنایەکەوە

هەستیان بەبوونی تارماییەك کرد، لە کۆتایی بوارەکە تارماییەکە نەما، بۆیە کای وتبووی، ئەوەش ئەفسوناویی ترێنەکەیە، جا ئەو تارماییە راستە یان نا..

پارچە ئەلماسە سەیرەکە

کە گەڕانەوە نیویۆرك ئەنا تا جانتاکە بە دیاری پێشکەشی دایکی بکات، ویستی خاوێنی بکاتەوە، کە دەستی بردە ناوەوەی هەستی بە بوونی شتێکی سەیرکرد، شتە بچووکەکە لەنێوان بەرگە قوماشەکەی و بەرگە پیستەکەی بوو، زوو بانگی کای مێردی کرد، ئەویش دەستی بردە ناو جانتاکە، زانی شتەکان سێ شەشپالۆی رەقە، کە شتەکانیان هێنایە دەرەوە زانییان پارچە ئەلماسی زۆر جوانن. وێنەی ملوانکە زێرینەکەی لە گۆرستانەکەی پراگ دۆزیبوویانەوە لە خەیالیان جیانەدەبۆوە، ناوی خاوەنی خشلفرۆشەکەی لەسەردا مابۆوە و دەستنووسەکەی کە نووسیبووی:

بۆ خێزانەکەم، خۆشەویستەکەم ئەناتۆل نازارتشۆك، دەخوێندرایەوە.

ملوانکە و بازنەکان لە شێوەی دڵۆپەیەك بوو، دوو گوارەشی تێدابوو، تا ئێستا ئەنا هەڵیگرتوون، هەمووی بردووە لای زێرینگرێك بۆی پاککردبوونەوە و جوانییەکەی جارانی نوێ کردبۆوە و ئەلماسەکان لەسەر خشلەکان دانابۆوە.

گێڕانەوەی نهێنییەکە

پاش ئەوەی ئەنا و کای کارە گیانبازییەکەیان بۆ دایك و باوك و هاوڕێیەکانیان گێڕایەوە، لەبەرئەوەی ئەو خاوەن بیرۆکە و دۆزینەوەکە بووە، بۆیە دایکی رازی بوو خشلەکان بەکاربهێنێت، ئەویش رازی بوون جانتا کۆنەکە بپارێزێت. ئەگەر خشلەکانیان بفرۆشتبوایە ئەناو کای بە پارەکەی دەیانتوانی خانووێکی جوانی پێ بکرن، بەڵام ئەنا تەنها دوو گوارەکەی هەڵگرتەوەو ئەوانی تر بۆ بەرژەوەندی سەنتەری توێژینەوەی قەڵاچۆکردنی نەخۆشی کانسەر فرۆشت، ئەوەشی بە رووی بەو ژنە دکتۆرەی دایەوە کە پشکنینەکەی ئەوەی بە هەلە کردبوو. ئەنا وتبووی، ئەوەی رووی دا، فێری هێوریی و لیبووردەیی کرد، ئەوەش موعجیزەیەك بوو. ئێستا ئەو بانکێکی گەورە لە نیویۆرك بەڕێوە دەبات و لە کاتیدرائی رووسی سروودی مەسیح تۆ چارەسەری دەخوێنی.

کۆتایی

هێلی رۆیشتنی ترێنی خێرای خۆرهەڵات لەو رۆژانەدا بە فاکتەری جیوپۆلیتکەوە بەندە، سنووری ئەورووپی تازە پاش هاتنی رۆمانیا و بلگاریا بۆ ناو یەکێتی ئەورووپی دەبڕێت، هێلەکە بۆ دەریای رەش و تەنگەبەری قەوقازیی دەوڵەمەند بە سەرچاوەی وزە درێژدەبێتەوە، ئەو وزەیەی ١٠ ٪ وزەی سووتەمەنی جیهانی لێ کۆبویتەوە، چارەگی ئەو وزەیە بەو ناوچەیە رەتدەبێت. ئێستا لە هەموو کاتێك زۆرتر پراگ و بودابیست بوویتە خاڵی پەڕینەوە بۆ ناو ئەورووپا، ڤیێناش پایتەختی ئەو ترێنە خێرایەی خۆرهەڵات بووە، کە بە هێمنی و بە ئارامییەکەی ناسراوە، ئەوەش لە ئیمپراتۆرییەتی نەمساویی هەنگارییەوە بۆی ماوەتەوە، لەو رۆژگارە بە هیمەتی سەرمایەداری زۆرەوە بایەخ و هێزەکەی لە ئەورووپای ناوەڕاستەوە پەیداکردووە، رۆڵی ئەو ترێنە ئەفسوناوییەش زۆربووە لە یەکێتی و هێزی ئەورووپای ناوەڕاست و خۆرهەڵاتەکەی، ئەوەی ماوەتەوە مەسەلەی هاتنەوەوەی تورکیا بۆ ناو یەکێتی ئەورووپی و دەوری لە دوارۆژی ئەورووپا، ئەنا لەو گەشتەوە فێری تێگەیشتن بوو لەو پێشهاتە تازانە.

لەدایکبوونی دووەمی ئەفسانەکە

زۆرجار رێکەوت ئەو ترێنەی پاراستووە، پاش ئەوەی فارگۆنەکەی نوستنی پاریس بودابیستی لە ساڵی ١٩٥٩ نەهێشت، دواییش فارگۆنە تایبەتیەکەی بوخارستیشیان نەهێشت، دوا گەشتی رەسمیشی لە ئیستگەی لیون بووە لە ١٩ ی مایۆی ساڵی ١٩٧٧ بووە. ئەو فارگۆنانەی بۆ نووستن لەلایەن دەستەکەی جۆرج نیجلماکرس دروستکران بە هۆی ترێنە خێراکەی خۆرهەڵاتەوە جیهانی بەیەك بەستایەوە و کەلتووری میللەتانی لەیەکتر نزیك کردیتەوە. دەستەکە بایەخی ئەو مەسەلەیان زانیبوو بۆیە لە ساڵی ١٩٨٧ ترێنی خێرای خۆرهەڵاتیان لە بولمان دامەزراند، لە

سالّی ٢٠٠٣ نوژەنكراوەتەوە و هەموو پێوانەكانی ناسراوی ئارامی و سەلامەتییان بۆی دابینكردووە، دیكۆری نایاب و كەرەستەی تازە و پۆشتەی تایبەتی كارمەندانی بۆ كراوە.

ئەو ترێنەی بولمان ئیمرۆ وەك ترێنێك و هیمایەكی مێژوویی بە حەوت فارگۆنەوە ناسراوە، لە كۆتایی بیستەكانەوە دروستكراوە و ئەورووپای خۆرئاوایی و خۆرهەڵاتی دەبڕێت، ئەو ترێنە بەشێكە لە ترێنی شین و ترێنی ئەستێرەی باكوور و ترێنی كۆت ئازور بولمانی خێرا، یان ترێنی ریڤیرای خێرا و ترێنی تیری زێر .... ئەو ترێنەی ئێمە سەفەرمان پێكرد ئیمرۆش دڵی گەشتیارانی لەلایە، خەونی ئەوەیان ماوە ئەو ترێنە رۆژێ بگەرێتەوە كار، زۆر پرسیار دەكەن، دەبێ رۆژێ ئەو ئەفسانەیە دووبارە لەدایك بێتەوە، دەبێ ئەوەمان لەبیرنەچێت ئەفسانەی گەورە وەك خۆشەویستی گەورەیە هەرگیز نامرێت.

لە ٢٠٠٦/١١/٢ تا ٢٠٠٦/١١/١١ لە رۆژنامەی القبس كوێتی بڵاوكراوەتەوە.

فلادیمێر فیدوروفسكی

نووسەری رووسی فلادیمێر فیدوروفسكی لەو رۆمانەدا چەندین ئەفسانە و راستیی لەسەر ترێنی خێراكەی خۆرهەڵات تۆماركردووە. ئەو ترێنە وەسیلەیەكی یەكەمی گواستنەوە بووكە پاشاكان و ئەستێرەكانی هونەرو گیانبازان و جاسووسەكان و ژنە سۆزانیەكان بۆ نێچیرێكی چەور سواری ببوون.

نووسەرەكە وەرگێری تایبەتی سەرۆكی سۆڤیەتی بریجنییف و پاشان قسەكەری یلتسن بووە. لە دیداری تایبەتی شیراك و یلتسندا دیمانەی لەگەڵ شیراك بووە، بۆیە كە هاتوتە فەرەنسا بە پێشنیاری سەرۆك شیراك رەگەزنامەی فەرەنسیی وەرگرتووە. ئیمرۆش مامۆستای وانەبێژە لە زانكۆكانی فەرەنسی و بابەتی تایبەتی لە ماوەی شەری سارد دەداتەوە. كاریش لە نووسینی نهێنییەكانی مێژووی هاوچەرخی رووسی دەكات، لەوانە رۆمانی سانت پیترسبۆرگ و رۆمانی كرملینە.

رۆمانی (گێرانەوە) ترێنە خیراكەی خۆرهەڵاتیش ژمارە نۆزدەی رۆمانەكانییەتی، لە فارگۆنەكانی ئەو ترێنە زۆر دیدار و كۆبوونەوە و سەربردەی تێدا رووداوە، زۆریان دەوریان لە گۆڕانی ناوچەكە و جیهان و خۆرهەڵاتی ناوەڕاست هەبووە.

پێناسەیەکی نووسەر

لە ١٩٥٥ لـە شـاری دێرینـی (هـەولێر) لەدایکبوومە.

ئامۆژگــای تــەکنلۆژیـــای بەغـــدام تەواوکردووە.

تـا لـە وڵات دەرچـووم فـەرمانبـەری شارەوانی هەولێر بووم.

لە سـاڵی ١٩٩٨ ەوە لـە وڵاتـی سـوید دەژیم.

چاپکراوەکانم ...

لە یادی سەد ساڵەی شارەوانیدا، ١٩٨٥ کتـێبی (هـەولێر)م بـە قـەبارەی ٣٦٥ لاپەرە ئامادە و چاپکرد.

هەر لە شـارەوانیدا لـە سـاڵی ١٩٩٤ دا، ١٢ ژمـارەی رۆژنامـەی" هـەولێر "م دەرکرد.

کەلاوە .. ١٩٩١ ریپۆرتاژ / بۆ ئۆردوگاکانی دەڤەری هەولێر.

دیوەخانی فلێن ... رۆژانەو ریپۆرتاژە / لە ١٩٩٩ لە رۆژنامەی " ئاڵای ئازادی " زەحمەتکێشان لە دە ئەلقەی درێژ بڵاوکرایەوە.

هەولێر .. تا دبلن ! ٢٠٠٠ - ریپۆرتاژ / زانکۆی ئازادی بەرلین.

بەغدا.. بۆ هەولێر ! ٢٠٠٠ - ریپۆرتاژ / سویدو سلێمانی.

مەملەکەتی فارگۆنەکان ٢٠٠١ - ریپۆرتاژ / سلێمانی.

بەسەرهاتی دەریاوانێکی خنکاو ٢٠٠١ - رۆمانی گابریـل مـارکیز، لـە ژمـارە ٢٥ی گۆڤاری " ئاینده " ی سلێمانی بڵاوکرایەوە، وەك نامیلکەش بڵاوکرایەوە.

دە رۆژەکـەی هـەولێرم .. (١١) وتـارو ریپۆرتـاژبوو / لـە گۆڤـاری (گـوڵان) ی هەولێرو رۆژنامەی (کورد) لە ئوسترالیا بڵاودەکرێتەوە.

رێگای دوورم بۆ ئازادی، نیلسۆن مانـدیلا/ وەرگێـڕان. لـە هـەولێر لـە دەزگـای موکریانی بڵاوکرایەوە.

سارد، یان گەرم .. (١٢) ریپۆرتاژبوو / لە رۆژنامـەی (هـەواڵ) ی سـلێمانی لـە یولیو ٢٠٠١ ـ ینایری ٢٠٠٢ بڵاوکرایەوەو وەك نامیلکەش بڵاوکرایەوە.

فارگۆنەکان ..... ریپۆرتاژو بیرەوەرییە لە دەزگای بدرخان لە هەولێر بڵاوکرایەوە.

مەملەکەتی کەلاوە ... وتـارو پێناسـەی بیناسـازی کوردییـە وەك نامیلکـە لـە وەزارەتی رۆشنبیری لە هەولێر بڵاوکرایەوە.

کۆریا پێناسەو مێژووی کۆریای باشوور، لە خانەی وەرگێران لە هەولێر ٢٠٠٧..

ئامادەی چاپە:

هەتان، چەند وتارێکە لەسەر بیناسازی کوردەواری، لە ساڵی ١٩٨٨ ەوە ئامادەیە.

بەبیر نەوەکانتانیان بهێنەوە. وەرگێڕان. لەسەر قڕکردنی جولەکەکانە لە ڕۆژانی شەڕی دووەمی جیهانیدا، لە سەنتەری نما لە هەولێر بڵاودەبێتەوە.

مەجبوور. .... سوید ٢٠٠٢

تەها حوسین .. نابینایەکی بینا .... سوید ٢٠٠٥

مارتن لۆسەر و: سوید ٢٠٠٦

ئەنجیلا میرکل و: سوید ٢٠٠٧

مێژەرو گوڵ دیدی سەفیری فەڕەنسا بووە لە ئێران و: سوید ٢٠٠٧

سێکس و پۆلیتیك و: سوید ٢٠٠٧

پرێنسیس ماساکۆ دیلی ناو کۆشکی ژاپۆن و: سوید ٢٠٠٧

جاك شیراك، نەناسراوەکەی کۆشکی ئالیزی و: سوید ٢٠٠٧

دوو پرێنسیسی نازدار بێ ناز دیانا و ماساکۆ و: سودی ٢٠٠٧

بەهەشتی زیندان .. وتار و ریپۆرتاژە لە ١٩٩٦ەوەو بەبەردەوامی دەمنووسی، ئێستاش گۆشەی (بریڤ) لە چەندین گۆڤار و ڕۆژنامە و ماڵپەڕەکانا لە وڵات و دەرەوەی وڵات بڵاودەکەمەوە.